

ISSN 2311-8040

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.
Серія юридична: збірник наукових праць / головний редактор Ю. Назар. Львів: ЛьвДУВС, 2025. Вип. 4. 112 с.

Виходить чотири рази на рік. Мова видання: українська, англійська.
Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 11 квітня 2024 року № 1191 (Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-04394)
Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Львівський державний університет внутрішніх справ (вул. Городоцька, буд. 26, м. Львів, 79007, vdzr@lvduvs.edu.ua, тел. (032) 258-63-25)

Рекомендовано Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ до друку та поширення через мережу Інтернет (протокол від 29 грудня 2025 р. № 6).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – **НАЗАР Юрій**, доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0002-8059-4413 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Відповідальний секретар – **СПОДИНСЬКИЙ Олександр**, доктор філософії в галузі знань «Право», ORCID 0000-0001-7583-8033 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна)

Члени редколегії:

ЗАБЗАЛЮК Дмитро – доктор юридичних наук, професор, ORCID 0000-0001-5565-4675 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БАЛОБАНОВА Дар'я – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-7247-0560 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ХИТРА Олександра – доктор юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0002-3632-5101 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

АНДРУСІВ Уляна – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2300-5114 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

БОНДАРЕНКО Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0003-2326-4394 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

ВЕРБА Ольга – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-9254-9575 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

СТЕЦЮК Наталія – кандидат юридичних наук, доцент, ORCID 0000-0001-8895-3153 (Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, Україна);

КЛОНОВСЬКА Івона – габілітований доктор, професор, ORCID 0000-0002-3320-5649 (Академія поліції в м. Щитно, Щитно, Республіка Польща).

У публікаціях висвітлено результати досліджень у галузі права, здійснених фахівцями у теоретичних і практичних напрямках.

У статтях висловлено позицію авторів, яку не завжди підтримує редакційна колегія.

За достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу відповідають автори і рецензенти. Під час передруку матеріалів посилання на Науковий вісник обов'язкове.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 157 від 09.02.2021 р. (додаток 4) видання включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» у галузі юридичних наук (D8 «Право», K9 «Правоохоронна діяльність»).

Офіційний сайт видання: <https://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law>

ТЕОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340:004.8.316.77

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-1>

Барабаш Ольга Олегівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії актуальних проблем правозастосовної
та правоохоронної діяльності

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2666-9696>

Scopus Author ID: 57194699372

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР ЯК ЕКОСИСТЕМА ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ ІНКЛЮЗИВНОСТІ

Анотація. У статті здійснено правовий аналіз цифрового простору як багатовимірної екосистеми, у межах якої відбувається реалізація прав людини та формування нових механізмів подолання бар'єрів інклюзивності, зокрема в умовах воєнного стану. Підкреслено, що цифровізація суспільних процесів, будучи каталізатором розширення автономії особи, водночас актуалізує ризики цифрової нерівності, алгоритмічної дискримінації, порушення приватності та звуження доступу до соціально значущих послуг для вразливих категорій населення. З опорою на сучасні міжнародні дослідження про становище осіб з інвалідністю в Україні в умовах війни, розкрито феномен «подвійної вразливості», коли фізичні та соціальні бар'єри посилюються цифровими, формуючи перешкоди у доступі до медичних, реабілітаційних, інформаційних та адміністративних сервісів.

У центрі аналізу – правові моделі забезпечення цифрових прав у контексті загальнотеоретичних підходів та вітчизняних досліджень цифрової інклюзивності. Особливу увагу приділено практиці ЄСПЛ, яка, хоч і не виокремлює цифрові права як самостійну категорію, поступово формує правові стандарти доступу до Інтернету та гарантії свободи вираження в онлайн-середовищі. У статті доведено, що цифрова інклюзивність у період війни набуває характеру правового імперативу: нестабільність зв'язку, кібератаки та обмеження доступу до цифрової інфраструктури здатні безпосередньо впливати на реалізацію прав людини, ставлячи під загрозу гідність, безпеку та життєво важливі потреби громадян.

Розкрито значення інтеграції інклюзивних цифрових сервісів, зокрема таких, як платформа «Цифрова інклюзія», що демонструє ефективність міжсекторального партнерства та можливість перетворення цифрових технологій на інструмент комунікативної автономії й реальної участі людей з особливими потребами у суспільному житті. Обґрунтовано, що в умовах війни цифрова екосистема виконує не лише сервісну функцію, а й стає простором фіксації права, інструментом доведення воєнних злочинів, гарантією доступу до держави та соціальної підтримки.

Наприкінці авторкою зроблено висновок про необхідність формування в Україні цілісної моделі цифрових прав та інклюзивної цифрової політики, здатної забезпечити баланс між технологічним прогресом, безпекою та гуманістичним виміром правової системи.

Ключові слова: цифровий простір, цифрові права, інклюзивність, безбар'єрність, права людини, війна, цифрова держава, ЄСПЛ, інформаційна доступність, цифрова дискримінація, особи з інвалідністю.

Barabash Olha. Digital space as an ecosystem for the realization of human rights and overcoming barriers to inclusiveness

Abstract. The article provides a legal analysis of digital space as a multidimensional ecosystem within which human rights are realized and new mechanisms for overcoming barriers to inclusiveness are formed, particularly in

conditions of martial law. It is emphasized that the digitalization of social processes, while being a catalyst for the expansion of personal autonomy, also highlights the risks of digital inequality, algorithmic discrimination, privacy violations, and reduced access to socially significant services for vulnerable groups of the population. Based on current international research on the situation of persons with disabilities in Ukraine in wartime, the phenomenon of «double vulnerability» is revealed, where physical and social barriers are exacerbated by digital ones, creating obstacles to access to medical, rehabilitation, information, and administrative services.

The analysis focuses on legal models for ensuring digital rights in the context of general theoretical approaches and domestic research on digital inclusiveness. Particular attention is paid to the practice of the ECHR, which, although it does not single out digital rights as a separate category, is gradually forming legal standards for Internet access and guarantees of freedom of expression in the online environment. The article proves that digital inclusion during wartime becomes a legal imperative: unstable communications, cyberattacks, and restrictions on access to digital infrastructure can directly affect the realization of human rights, threatening the dignity, security, and vital needs of citizens.

The article reveals the importance of integrating inclusive digital services, such as the Digital Inclusion platform, which demonstrates the effectiveness of cross-sectoral partnerships and the possibility of transforming digital technologies into a tool for communicative autonomy and the real participation of people with special needs in public life. It is argued that in wartime, the digital ecosystem not only performs a service function but also becomes a space for recording rights, a tool for proving war crimes, and a guarantee of access to the state and social support.

In conclusion, the author argues for the need to develop a comprehensive model of digital rights and inclusive digital policy in Ukraine that can ensure a balance between technological progress, security, and the humanistic dimension of the legal system.

Key words: digital space, digital rights, inclusiveness, accessibility, human rights, war, digital state, ECHR, information accessibility, digital discrimination, persons with disabilities.

Вступ. Сучасний цифровий простір дедалі більше перестає бути нейтральним середовищем для реалізації прав людини і стає простором, у якому зіштовхуються дві протилежності: розширення можливостей індивіда та ризик маргіналізації, втрати приватності і навіть основоположних конституційних гарантій. В умовах війни подібна амбівалентність стає особливо актуальною: цифрові сервіси стають об'єктом кіберзагроз, цензури чи інституційної недоступності. Вочевидь, проблема полягає у тому, що національна правова система, попри декларативні гарантії інформаційних і соціальних прав, не забезпечує належного впровадження цифрових прав у вітчизняне законодавство, залишаючи громадян у ситуації, коли їхнє життя та право на гідне існування стають залежними від технічної інфраструктури та рівня цифрової грамотності.

Справді, незважаючи на наявність законодавчих приписів щодо інклюзивності, фактичний стан забезпечення потреб осіб з інвалідністю та інших груп із особливими соціальними потребами в умовах війни залишається критично проблемним. У світлі останніх соціологічних та аналітичних досліджень міжнародних організацій, в Україні нині понад 7 мільйонів людей належать до групи

підвищеної вразливості, з них щонайменше 2,7 мільйона – особи з інвалідністю, серед яких понад 300 тисяч – люди з порушеннями опорно-рухового апарату та складними формами втрати функціональності, а також близько 1,5 мільйона – люди похилого віку, які потребують постійної допомоги [1; 2]. Близько 60% опитаних повідомили про регулярні труднощі з доступом до медичних та реабілітаційних послуг, а майже половина – про повну відсутність доступних транспортних рішень, що унеможливорює реалізацію навіть гарантованих державою прав [3]. Вбачається, наведені дані чітко відображають структурний дефіцит безбар'єрності, коли базові потреби – мобільність, інформаційна доступність, можливість отримати послугу без фізичних чи цифрових перешкод – стають недосяжними внаслідок війни. Саме така «подвійна вразливість» війни та інвалідності формує один із найменш досліджених вимірів соціальної політики.

Принагідно зауважимо, що світова доктрина прав людини не дає однозначних відповідей на питання: чи може цифровий простір бути реальним інструментом інклюзивності для вразливих груп, чи він радше стає платформою соціальної нерівності та цифрової маргіналізації? Певна контраверсійність проблеми

посилюється ще й тим, що держави у процесі цифровізації доволі часто надають перевагу безпеці або ефективності управління над індивідуальними правами, перетворюючи цифрові сервіси на інструмент контролю. З огляду на реалії війни, означена небезпека стає особливо критичною, оскільки обмежений доступ до Інтернету, перебої у комунікаціях, кібератаки та надмірний нагляд можуть буквально ставити під загрозу життя і гідність людей.

Очевидно, постає цілком доречне питання: як побудувати цифровий простір, який би не лише забезпечував декларативні гарантії, а й реально реалізовував права людини, долаючи бар'єри інклюзивності в умовах війни та кризових ситуацій? Саме це питання визначає як методологічну, так і практичну значущість дослідження, ставлячи перед державою та науковою спільнотою непростий вибір між технологічним прогресом і гуманістичною місією цифрової екосистеми.

Метою статті є системний правовий аналіз цифрового простору як екосистеми для реалізації прав людини та подолання бар'єрів інклюзивності. В межах досягнення мети, дослідження спрямоване на: встановлення закономірностей взаємодії цифрових технологій і правових інститутів, оцінку ефективності правового забезпечення цифрової інклюзії для вразливих соціальних груп, а також визначення перспектив вдосконалення нормативно-правових механізмів, зосереджених на захисті цифрових прав та забезпеченні доступу до критично важливих цифрових послуг у воєнних умовах.

Проблематика цифрових прав людини та їх реалізації в умовах війни, а також забезпечення інклюзивності у цифровому середовищі, досить активно обговорюється у науковій літературі, проте системний правовий аналіз в українському контексті є поки що неповним. Вітчизняні автори досліджували різні аспекти цієї тематики, серед них, зокрема: О. Андрущенко [4], О. Аврамова [5], М. Булкат [6], О. Вінник [7], В. Гиляка [8], А. Гриб [9], Г. Давиденко [10], І. Захарчук [11], М. Ковалевський [9], С. Колб [12], О. Петришин [8], І. Пирога [12], І. Силантьєва [6], Р. Тополев-

ський [13], С. Філоненко [9], М. Хаустова [14], Т. Шлапко [9] та інші.

Серед зарубіжних авторів можна виділити такі вектори досліджень: М. Кастельс – соціально-правовий та комунікаційний вимір цифрового простору, взаємозв'язок технологій і прав людини [15]; Л. Флоріді – етичні аспекти інформації та цифрових прав [16]; Л. Лесіг – нормативно-правове регулювання цифрового середовища та обмеження цифрових прав [17]; Ю. Харарі – соціальні та політичні наслідки цифровізації прав людини [18]; М. Крамер [19], Д. Бойд – цифрові екосистеми у конфліктних ситуаціях та цифрова фіксація правопорушень [20].

В той же час, ряд аспектів тематики залишається недостатньо дослідженим. Зокрема, практичні механізми реалізації цифрових прав під час активних бойових дій, правові моделі забезпечення доступу до цифрових сервісів для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, стандарти цифрової інклюзивності для вразливих груп населення у кризових умовах, а також інтеграція воєнного досвіду у формування правових норм цифрової безпеки – потребують подальшого наукового аналізу та емпіричного підтвердження.

Власне в даному аспекті доцільно звернути увагу, що наукова новизна дослідження полягає у всебічному правовому аналізі цифрового простору як екосистеми для реалізації прав людини в умовах війни, з особливою увагою на цифрову інклюзивність, безпеку електронних сервісів та правове забезпечення доступу до критичної інфраструктури. Насамперед, у дослідженні розглядається взаємозв'язок цифрових прав, інклюзивності та воєнних реалій як єдиного правового феномену, з поєднанням вітчизняного та міжнародного досвіду, включно з практикою Європейського суду з прав людини та досвідом держав, що впровадили високі стандарти цифрової стійкості.

Матеріали та методи. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні загальнотеоретичних і спеціально-правових методів, що забезпечують всебічне осмислення цифрового простору як екосистеми реалізації прав людини та подолання бар'єрів інклюзивності,

особливо в умовах війни. Використано формально-юридичний метод для аналізу норм вітчизняного законодавства та міжнародних правових актів, що регулюють цифрові права, інформаційну доступність і захист вразливих груп населення. Порівняльно-правовий метод застосовано для співставлення українських підходів із практиками ЄС, Естонії, Канади та Ізраїлю, які демонструють високі стандарти цифрової інклюзивності та кіберстійкості. Історико-правовий підхід надав можливість простежити еволюцію концепції цифрових прав у контексті трансформації інформаційного суспільства та розширення розуміння прав людини у XXI ст.

Своєю чергою, соціологічний та емпіричний методи використано для інтерпретації актуальних статистичних даних щодо інтернет-доступу, цифрової нерівності та бар'єрів, характерних для людей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб і населення постраждалих територій. Логіко-формальний та системно-структурний методи забезпечили формування теоретичної моделі цифрової екосистеми як багатовимірного правового явища, у межах якого взаємодіють технологічні, соціальні та нормативні компоненти. Водночас, аналіз практики ЄСПЛ та міжнародних гуманітарних структур дав змогу виявити створення єдиних стандартів цифрової доступності та доступу до інформації у контексті збройних конфліктів.

Результати. Цифровий простір дедалі виразніше постає як багатовимірна соціально-правова екосистема, у межах якої відбувається не лише зміна комунікаційних форм, але й сутнісна зміна механізмів реалізації прав людини. З огляду на це, доцільно розглядати цифровізацію не як технічний «додаток» до класичної публічно-правової моделі, а як автономне середовище, що формує новий рівень правоспроможності особи. Принагідно зауважимо: спроби звести проблему цифрових прав виключно до сфери інформаційної безпеки чи телекомунікацій є методологічно спрощеними, оскільки ігнорують комплексний характер феномену. У цьому аспекті слушною видається позиція І. Захарчук, яка наголошує, що між-

народне право перебуває у процесі становлення «четвертого покоління» прав людини, зумовленого саме цифровізаційними змінами [11, с. 355]. В цілому, ми погоджуємося з наведеним підходом дослідниці, хоча вважаємо за необхідне уточнити, що цифрові права не повинні підміняти чи витіснити класичні гуманітарні гарантії, а мають їх розширювати, адаптуючи до нових соціальних взаємодій [21, с. 214].

У науковій літературі привертає увагу теза Р. Тополевського про те, що інформаційні права традиційно «розчинялися» в ширшому праві на інформацію, свободі висловлення чи приватності [13, с. 40]. Однак сучасна цифрова комунікація – поліцентрична, інтерактивна, технологічно опосередкована – сформувала якісно інші умови, в яких особа вже не може ефективно реалізовувати свої свободи поза технологічним середовищем. Вочевидь, це власне і обґрунтовує необхідність системної класифікації цифрових прав, запропонованої українськими дослідниками, серед яких – право на доступ до Інтернету, право на цифрове самовизначення, право на захист персональних даних, право на участь у цифровій демократії, а також право на безпечне цифрове середовище [22, с. 229]. З огляду на попередньо зазначене, виникає думка, що така класифікація цілком може бути покладена в основу майбутньої кодифікації, створюючи новий пласт національного правового регулювання.

Разом із тим, в умовах війни питання інклюзивності цифрових сервісів набуває екзистенційного виміру. Значна частина населення України була переміщена – як внутрішньо, так і за кордон. Для мільйонів громадян цифрова взаємодія стала єдиним каналом комунікації з державою: доступ до соціальних виплат, відновлення документів, подання заяв, фіксація воєнних злочинів, запити щодо гуманітарної допомоги – усе це перейшло у формат «цифрової першочерговості».

Утім, інклюзивність у цифровій сфері в умовах війни постає не як технічна чи адміністративна категорія, а як правовий імператив. Власне, тут можна погодитися з позицією Ю. Харарі, який наголошує, що під час

збройних конфліктів цифрові інструменти можуть як розширювати можливості людини, так і поглиблювати соціальну нерівність [18]. Кейс України, однак, свідчить про зворотну тенденцію: запровадження платформ «Дія», «єВорог», «єПідтримка», цифрових рішень для внутрішньо переміщених осіб та ветеранів слугує прикладом того, як держава, попри екзистенційний виклик, працює над мінімізацією бар'єрів доступу [23].

Доволі показовим критерієм ставлення міжнародного співтовариства до цифрових прав виступає прецедентна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) [24, с. 20]. Хоч Суд не оперує терміном «цифрові права» як окремою категорією, його рішення у справах щодо свободи вираження онлайн, доступу до інформації, зловживань державної влади у сфері електронних комунікацій поступово формують стандарти поведінки держав у цифровому середовищі. Так, практика ЄСПЛ у справах «Kalda v. Estonia» [25] та «Jankovskis v. Lithuania» [26] вже засвідчила, що доступ до Інтернету може мати важливе значення для реалізації прав людини. В умовах війни це положення набуло для України особливої ваги. Блокування інфраструктури, перебої зв'язку, кібератаки мають здатність перетворити цифровий розрив на реальну загрозу життю. Принагідно підкреслимо, що цифрові бар'єри в зоні воєнних дій торкаються насамперед вразливих груп – людей з інвалідністю, осіб похилого віку, дітей, сімей, які втратили домівки. Відповідно, у воєнних реаліях держава зобов'язана забезпечувати альтернативні канали доступу, а також адаптацію цифрових сервісів до потреб користувачів з різними рівнями цифрової компетентності.

Ініціатива ЄСПЛ з перекладу Платформи обміну знаннями українською мовою, реалізована спільно з Верховним Судом, є символічним і практичним кроком у напрямі посилення доступності глобальних правових стандартів [27]. На наше переконання, така відкритість ЄСПЛ до цифрової доступності підкреслює, що судова практика не може розвиватися ізольовано від технологічних реалій, і це особливо важливо для держави, яка перебуває у

стані воєнного конфлікту й одночасно будує цифрову державу.

В аспекті досліджуваної теми, серед міжнародних документів варто виокремити сучасні розвідки з прав людини у цифровому вимірі, які пропонують концепцію універсального доступу до Інтернету як умови фактичної реалізації інформаційних та політичних прав. Зокрема, у спільній праці В. Бочкового та Н. Бааджи окреслено, що доступ повинен бути рівним, якісним та економічно доступним – без цього держава фактично толерує сегрегацію, оскільки цифрове відключення сьогодні дорівнює громадянському відключенню [28, с. 230].

Варто зазначити, що в умовах війни цифрова інклюзивність стала тісно пов'язаною із безпековим виміром. Системи оповіщення, сервіси повідомлення про окуповані території чи небезпечні маршрути, інтегровані модулі для фіксації злочинів проти цивільного населення – усе наведене певною мірою формує нову правову екологію, де цифрові сервіси стають інструментами як реалізації прав людини, так і документування порушень міжнародного гуманітарного права. З цього погляду ми цілком поділяємо думку деяких дослідників, що цифрові екосистеми в умовах війни трансформуються у середовище «правового наративу», де кожна зафіксована подія набуває значення потенційного доказу [29].

Законодавство України в частині цифрових прав наразі є достатньо фрагментарним. Конституція України гарантує свободу думки і слова (ст. 34), право на інформацію (ч. 2 ст. 34), право на особисте і сімейне життя та його таємницю (ст. 32), проте відсутня системна кодифікація цифрових прав як цілісної групи [30]. В той же час, існуючі цифровізовані інструменти – зокрема розвиток електронного урядування, правові засади захисту персональних даних, цифрові послуги держави – утворюють своєрідний фундамент для подальшого вдосконалення законодавчої системи.

Особливу увагу слід приділити питанню цифрової інклюзивності. Цифровий простір здатний зняти бар'єри, які фізичне середовище часто відтворює: системні обмежен-

ня, віддаленість, соціальну ізоляцію, мовні труднощі. Більше того, для осіб з інвалідністю цифрові інструменти можуть стати способом фактичної реалізації громадянських і соціально-культурних прав, а не лише їх формального закріплення. Для жителів віддалених територій – можливістю отримати освіту, медичну допомогу, адміністративні послуги. Своєю чергою, для внутрішньо переміщених осіб – шляхом реінтеграції у правовий та економічний простір. Однак така інклюзивність не виникає сама по собі – вона потребує наявності державної політики, спрямованої саме на підтримку доступу, цифрову грамотність, зрозумілість інтерфейсів, використання універсального дизайну. В даному аспекті доцільно зазначити, що цифрові інструменти можуть бути як засобом рівності, так і засобом дискримінації [31, с. 18], якщо держава не забезпечить мінімально необхідного рівня доступності.

Окрему увагу варто зосередити на питанні цифрової доступності для ветеранів та осіб, які отримали інвалідність унаслідок бойових дій. Так, Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 р. № 2961-VI [32] та оновлені положення законодавства про соціальний захист військовослужбовців закладають доволі чіткі норми щодо створення доступних сервісів. Проте в умовах війни, вбачається, такі норми мають бути значною мірою розширені: цифрові реабілітаційні модулі, віддалений доступ до психологічної допомоги, захищені канали комунікації з медичними установами – усе це має стати обов'язковим елементом публічної політики.

Цифровий простір також стає платформою фіксації і трансляції воєнного досвіду, що має не лише інформаційне, а й правове значення. При цьому Україна повинна врахувати досвід Естонії [33], Ісландії [34], Канади [35] та Ізраїлю [36], де високі стандарти кіберстійкості поєднано з інклюзивними моделями доступу. На наше переконання, особливо цінним для України є естонський досвід гарантування безперервності державних сервісів у цифровому форматі навіть у разі техногенних чи військових ризиків. Власне, підхід Естонії дає можли-

вість наблизитися до моделі «цифрового суверенітету», що набуває вирішального значення в межах триваючої збройної агресії [33].

Не можна оминати питання ризиків, зокрема – загроз приватності, надмірного державного нагляду, комерційної експлуатації персональних даних, алгоритмічної дискримінації. Проблематика безпеки цифрового середовища потребує цілісного підходу, оскільки як надмірна врегульованість, так і повна відсутність законодавчих приписів фактично призводять до порушення прав людини. В цьому контексті показовою є теза, висловлена в дослідженні українських науковців щодо прав користувачів електронних комунікацій у воєнний час: доступ до цифрових послуг і їх стабільність стають критичною умовою функціонування суспільства [37, с. 313; 38]. Слід звернути увагу, що в умовах війни цифровий простір не лише інфраструктура, а іноді – інструмент виживання. Очевидно, держава має забезпечувати й захищати його з особливою відповідальністю.

У контексті формування цифрового простору як екосистеми реалізації прав людини доцільно окремо акцентувати увагу на платформі «Цифрова інклюзія», що поступово перетворюється на один із вагомих інструментів подолання бар'єрів для осіб з особливими соціальними потребами. Принагідно зауважимо, що сама логіка створення цього мобільного застосунку – результат інституційного союзництва держави, громадянського суспільства та бізнесу. Партнерство з Асоціацією альтернативної та доповненої комунікації надало можливість моделювати сервіси, орієнтовані не лише на доступність, а й на реальну комунікативну автономію людей з порушеннями мовлення, інтелектуального розвитку чи іншими типовими бар'єрами взаємодії [39]. Вочевидь, подібний формат є достатньо показовим для сучасних правових підходів, адже демонструє, як цифрові інструменти можуть трансформуватися зі звичайних технологічних рішень у засоби фактичного забезпечення основоположних прав – передусім права на інформацію, освіту, участь у суспільному житті й самовизначення.

Осмислюючи наведені аргументи, неможливо не наголосити на тому, що цифровий

простір – це простір людської присутності, а не лише технологічного функціонування. Своєю чергою, його гуманітарний потенціал полягає в тому, що він розширює межі людської спроможності, дозволяє людині бути видимою, почутою, включеною в комунікаційні, політичні та соціальні процеси, навіть у ситуаціях, коли фізичні обставини це певною мірою унеможливають [40, с. 28]. Разом з тим, цифрова екосистема може стати середовищем емансипації, самоідентифікації, взаємної підтримки та творчої реалізації. В той же час, вона може бути полем конфлікту, контролю, маніпуляцій – якщо її розвиток не супроводжуватиметься відповідними правовими гарантіями.

З огляду на все зазначене, вбачаємо необхідність розуміння *цифрового простору* як політико-правового середовища, здатного перетворювати способи реалізації прав людини та водночас відтворювати соціальні ієрархії. Від держави залежить, яким цей простір стане: інклюзивним, відкритим, гуманістичним, або ж фрагментованим, нерівним, контрольованим.

Україна сьогодні має історичний шанс вибудувати модель цифрової держави, яка не лише забезпечуватиме результативність управління, а й гарантуватиме нову якість свободи – свободу, співмірну з реаліями XXI ст.

Висновки. Врешті, війна зробила видимою фундаментальну істину: цифрова інклюзивність – це не лише про технології, а про людську гідність. Це про можливість людини – незалежно від місця перебування, стану здоров'я, віку, соціального статусу – залишатися суб'єктом правовідносин, не втрачаючи доступу до держави.

Сприймавши цифровий простір як екосистему – з усіма її перевагами, ризиками, взаємозв'язками – ми маємо можливість переосмислити сучасне розуміння прав людини. Для України цей шлях – не лише виклик, але й історична можливість. І якщо держава, законодавець, громадянське суспільство бодай частково скористаються цією можливістю – цифровий простір може стати дієвим інструментом утвердження прав людини та інклюзивного суспільства.

Список використаних джерел:

1. Roundtable dialogue on humanitarian support for persons with disabilities in Ukraine. *United Nations in Ukraine*. 2023. URL: https://www.linkedin.com/posts/andrew-scanlon-42739889_roundtable-dialogue-on-humanitarian-support-activity-706683811414075392-aEFM (date of access: 25.10.2025)
2. Joint NGO report «Situation on the Rights of Persons with Disabilities in Ukraine». Additional information and List of issues to be considered by the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/INT_CRPD_CSS_UKR_58975_E.pdf (date of access: 25.10.2025)
3. State Social Support for Persons and Children with Disabilities in Ukraine. Report. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/state-social-support-for-persons-and-children-with-disabilities> (date of access: 25.10.2025)
4. Андрущенко О.П. Вплив цифровізації на ціннісні пріоритети розвитку прав людини. *Інформація і право*. 2023. № 4 (47). С. 106–115. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291594](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291594)
5. Аврамова О.Є. Четверте покоління прав людини: право бути людиною. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. № 3. Т. 32. С. 63–86. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-63>
6. Булкат М.С., Силантьєва І.В. До питання про науково-правовий аспект розвитку інклюзивної освіти в Україні. *Сучасний науковий журнал*. 2023. Вип. 2 (2). С. 8–19. DOI: <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-2-1>
7. Вінник О.М. Захист прав користувачів електронних комунікаційних послуг в умовах війни. *Економіка та право*. 2022. № 1. С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068>
8. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини у цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28. №1. С. 17–35. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2021-28-1-17>
9. Шлапко Т.В., Філоненко С.С., Ковалевський М.М., Гриб А.А. Міжнародний досвід правового регулювання інклюзивної освіти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 79–85. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.14>

10. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: *монографія* \ Ганна Давиденко. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с. DOI: <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236>
11. Захарчук І.В. Міжнародне право в умовах цифровізації: становлення четвертого покоління прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. №5. Ч. 3. С. 353–359. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.52>
12. Колб С.О., Пирого І.С. Інформаційні права людини в цифровому просторі. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія Право. Вип. 89. Ч. 1. С. 216–221. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.29>
13. Тополевський Р.Б. Інформаційні права людини та їх місце в системі прав людини. *Київський часопис права*. 2021. Вип. 3. С. 39–43. DOI: <https://doi.org/10.32782/kj/2021.3.6>
14. Хаустова М.Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія: Право. Вип. 69. С. 328–333. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.55>
15. Castells M. Advanced introduction to digital society. *Edward Elgar Publishing*. 2024. 168 p. URL: https://books.google.com/books/about/Advanced_Introduction_to_Digital_Society.html?hl=uk&id=oQMOEQAAQBAJ (date of access: 25.10.2025)
16. Floridi L., Taddeo M. A companion to digital ethics. *John Wiley & Sons*. 2025. 352 p. URL: https://books.google.com/books/about/A_Companion_to_Digital_Ethics.html?hl=uk&id=p214EQAAQBAJ (date of access: 25.10.2025)
17. Lessig L. Code: and other laws of cyberspace. Version 2.0. 2006. 410 p. URL: <https://books.google.com/books/about/Code.html?hl=uk&id=CnGRCa9y4RcC> (date of access: 25.10.2025)
18. Harari Y.N. Nexus: a brief history of information networks from the stone age to AI. *Random House*. 2025. 544 p. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Nexus.html?hl=uk&id=qP1kEQAAQBAJ&redir_esc=y (date of access: 25.10.2025)
19. Kramer M.H. Legal Rights and Moral Rights. *Cambridge University Press*. 2025. 84 p. URL: https://books.google.com/books/about/Legal_Rights_and_Moral_Rights.html?hl=uk&id=9XP_0AEACAAJ (date of access: 25.10.2025)
20. Boyd D. C'est compliqué: Les vies numériques des adolescents. *C&F Editions*. 2021. 432 p. URL: https://books.google.com/books/about/C_est_compliqu%C3%A9.html?hl=uk&id=f5U2EAAAQBAJ (date of access: 25.10.2025)
21. Марущак А.В. Права людини в епоху діджиталізації. *Монографія*. Львів-Торунь: Ліга-Прес. 2021. 688 с.
22. Барабаш О.О. Особливості цивільного захисту населення під час війни в Україні в умовах розвитку інформаційних технологій. *Цивільний захист в умовах війни: збірник тез доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Львів, 17-18 квітня 2025 року. Львів: ЛДУ БЖД, 2025. С. 228–230.
23. Щеглакова Д. Як цифрові сервіси з'явилися в Україні під час війни. 2025. URL: <https://speka.ua/news/yaki-cifrovi-servisi-zyavilisya-v-ukrayini-pid-cas-viini-v451wk> (дата звернення: 25.10.2025)
24. Барабаш О.О. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на захист прав людини в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2018. №4. С. 19–22.
25. Kalda v. Estonia. App 17429/10. Judgement 19.01.2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-160270> (date of access: 25.10.2025)
26. Jankovskis v. Lithuania. App 21575/08. Judgement 17.01.2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-170354> (date of access: 25.10.2025)
27. Презентовано українськомовну версію Платформи обміну знаннями ЄСПЛ. *Судова влада України*. 2025. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1764413/> (date of access: 25.10.2025)
28. Бочковой В.О., Бааджи Н.А. Цифрові права людини та їх обмеження в умовах сучасних правових викликів. *Національний вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія: Право. Вип. 84. Ч. 4. С. 228–233. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.31>
29. Sari A. War and Law in Digital World. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2025. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2025/06/war-and-law-in-a-digital-world?lang=en> (date of access: 25.10.2025)
30. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.10.2025)
31. Барабаш О.О., Равлінко З.П. Рівність суб'єктів права та заборона дискримінації: до питання про співвідношення принципів. *Митна справа*. 2014. № 2 (92). Ч. 2. Кн. 2. С. 15–19.
32. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 25.10.2025)

33. Cybersecurity Strategy 2024-2030: Cyber-Conscious Estonia. URL: <https://dig.watch/resource/cyber-security-strategy-2024-2030-cyber-conscious-estonia> (date of access: 25.10.2025)
34. Icelandic National Cybersecurity Strategy 2022-2037. URL: <https://www.stjornarradid.is/library/04-Raduneytin/Haskola---idnadar--og-nyskopunarraduneytid/Icelandic%20National%20Cybersecurity%20Strategy%202022-2037.pdf> (date of access: 25.10.2025)
35. Canada's National Cyber Security Strategy. URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-cbr-scrtr-strtg-2025/index-en.aspx> (date of access: 25.10.2025)
36. Analysis and Recommendations for Israel's New National Cyber Strategy by Col. (res.) Shay Shabtai. *BESA Center Perspectives*. 2025. № 2 (349). 8 p.
37. Степаненко Н. Забезпечення прав людини в умовах цифрових технологій під час воєнного конфлікту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2025. Серія: «Юридичні науки». №2 (46). С. 312–320. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2025.46.312>
38. Полотнянко О. Проблеми забезпечення прав людини в умовах активного використання цифрових технологій під час війни. 2024. URL: <https://unba.org.ua/publications/9816-problemi-zabezpechennya-prav-lyudini-v-umovah-aktivnogo-vikoristannya-cifrovih-tehnologij-pid-chas-vijni.html> (дата звернення: 25.10.2025)
39. Що таке платформа «цифрова інклюзія»? URL: <https://dimobi.org.ua/about> (дата звернення: 25.10.2025)
40. Balynska O.M., Barabash O.O. Regulatory and legal support of inclusive education: Ukrainian trends and international practice. *Social & Legal Studios*. 2022. Vol. 5(4). P. 26–32. DOI: <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-4-26-32>

References:

1. United Nations in Ukraine. (2023). Roundtable dialogue on humanitarian support for persons with disabilities in Ukraine. Retrieved from https://www.linkedin.com/posts/andrew-scanlon-42739889_roundtable-dialogue-on-humanitarian-support-activity-7066838111414075392-aEFM [in English].
2. Coalition of NGOs. (2024). Situation on the rights of persons with disabilities in Ukraine: Additional information and list of issues to be considered by the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Retrieved from https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2024/09/INT_CRPD_CSS_UKR_58975_E.pdf [in English].
3. UNICEF. (2023). State social support for persons and children with disabilities in Ukraine. Retrieved from <https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/state-social-support-for-persons-and-children-with-disabilities> [in English].
4. Andrushchenko, O. P. (2023). Vplyv tsyfrovizatsii na tsinnisni priorytety rozvytku prav liudyny [Impact of digitalization on value priorities of human rights development]. *Informatsiia i pravo*, 4(47), 106–115. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4\(47\).291594](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.4(47).291594) [in Ukrainian].
5. Avramova, O. Ye. (2025). Chetverte pokolinnia prav liudyny: pravo buty liudynoiu [The fourth generation of human rights: The right to be human]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 32(3), 63–86. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-63> [in Ukrainian].
6. Bulkat, M. S., & Sylantieva, I. V. (2023). Do pytannia pro naukovu-pravovyi aspekt rozvytku inkluzyvnoi osvity v Ukraini [On the scientific and legal aspects of inclusive education development in Ukraine]. *Suchasnyi naukovyi zhurnal*, 2(2), 8–19. <https://doi.org/10.36994/2786-9008-2023-2-1> [in Ukrainian].
7. Vinnyk, O. M. (2022). Zakhyst prav korystuvachiv elektronnykh komunikatsiinykh posluh v umovakh viiny [Protection of users' rights of electronic communication services under wartime conditions]. *Ekonomika ta pravo*, 1, 68–78. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.01.068> [in Ukrainian].
8. Petryshyn, O. V., & Hyliaka, O. S. (2021). Prava liudyny u tsyfrovu epokhu: vyklyky, zahrozy ta perspektyvy [Human rights in the digital age: Challenges, threats and prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 28(1), 17–35. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2021-28-1-17> [in Ukrainian].
9. Shlapko, T. V., Filonenko, S. S., Kovalevskiy, M. M., & Hryb, A. A. (2021). Mizhnarodnyi dosvid pravovoho rehuliuвання inkluzyvnoi osvity [International experience of legal regulation of inclusive education]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 3, 79–85. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.03.14> [in Ukrainian].
10. Davydenko, H. (2023). Tsyfrova inkluziia ta dostupnist: sotsialna didzhitalizatsiia [Digital inclusion and accessibility: Social digitalization]. *Tvory*. pp. 240. <https://doi.org/10.58521/978-617-552-348-3-2023-236> [in Ukrainian].
11. Zakharchuk, I. V. (2025). Mizhnarodne pravo v umovakh tsyfrovizatsii: stanovlennia chetvertoho pokolinnia prav liudyny [International law under digitalization: Formation of the fourth generation of human

rights]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo*, 5(3), 353–359. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.52> [in Ukrainian].

12. Kolb, S. O., & Pyroha, I. S. (2025). Informatsiini prava liudyny v tsyfrovomu prostori [Information human rights in the digital space]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo, 89(1), 216–221. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.29> [in Ukrainian].

13. Topolevskyi, R. B. (2021). Informatsiini prava liudyny ta yikh mistse v systemi prav liudyny [Information rights and their place in the human rights system]. *Kyivskyi chasopys prava*, 3, 39–43. <https://doi.org/10.32782/klj/2021.3.6> [in Ukrainian].

14. Khaustova, M. H. (2022). Derzhavna polityka v sferi prav liudyny v epokhu tsyfrovyykh transformatsii [State policy on human rights in the era of digital transformations]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii Pravo, 69, 328–333. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.69.55> [in Ukrainian].

15. Castells, M. (2024). Advanced introduction to digital society. *Edward Elgar Publishing*. Retrieved from https://books.google.com/books/about/Advanced_Introduction_to_Digital_Society.html [in English].

16. Floridi, L., & Taddeo, M. (2025). A companion to digital ethics. *John Wiley & Sons*. Retrieved from https://books.google.com/books/about/A_Companion_to_Digital_Ethics.html?hl=uk&id=p214EQAAQBAJ [in English].

17. Lessig, L. (2006). Code: And other laws of cyberspace (Version 2.0). Basic Books. Retrieved from <https://books.google.com/books/about/Code.html> [in English].

18. Harari, Y. N. (2025). Nexus: A brief history of information networks from the stone age to AI. Random House. Retrieved from <https://books.google.com/books/about/Nexus.html> [in English].

19. Kramer, M. H. (2025). Legal rights and moral rights. *Cambridge University Press*. Retrieved from https://books.google.com/books/about/Legal_Rights_and_Moral_Rights.html?hl=uk&id=9XP_0AEACAAJ [in English].

20. Boyd, D. (2021). C'est compliqué: Les vies numériques des adolescents [It's complicated: The digital lives of teenagers]. C&F Éditions. Retrieved from https://books.google.com/books/about/C_est_compliqu%C3%A9.html?hl=uk&id=f5U2EAAQBAJ [in French].

21. Marushchak, A. V. (2021). Prava liudyny v epokhu didzhitalizatsii [Human rights in the era of digitalization]. Liha-Pres. pp. 688. [in Ukrainian].

22. Barabash, O. O. (2025). Osoblyvosti tsyvilnoho zakhystu naselennia pid chas viiny v Ukraini v umovakh rozvytku informatsiinykh tekhnolohii [Peculiarities of civil protection of the population during the war in Ukraine in the context of information technology development]. In *Tsyvilnyi zakhyst v umovakh viiny: zbirnyk tez dopovidei I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 228–230). Lviv State University of Life Safety. [in Ukrainian].

23. Shchehlakova, D. (2025). Yaki tsyfrovi servisy z'явились v Ukraini pid chas viiny [Which digital services emerged in Ukraine during the war]. Retrieved from <https://speka.ua/news/yaki-cifrovi-servisy-z-yavilisya-v-ukrayini-pid-cas-viiny-v451wk> [in Ukrainian].

24. Barabash, O. O. (2018). Vplyv rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny na zakhyst prav liudyny v Ukraini [The impact of decisions of the European Court of Human Rights on human rights protection in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (4), 19–22. [in Ukrainian].

25. *Kalda v. Estonia*, no. 17429/10 (European Court of Human Rights, January 19, 2016). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-160270> [in English].

26. *Jankovskis v. Lithuania*, no. 21575/08 (European Court of Human Rights, January 17, 2017). Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-170354> [in English].

27. Sudova vlada Ukrainy. (2025). Prezentovano ukrainskomovnu versiiu Platformy obminu znanniamy YeSPL [Presentation of the Ukrainian-language version of the ECHR Knowledge Sharing Platform]. Retrieved from <https://court.gov.ua/press/news/1764413/> [in Ukrainian].

28. Bochkovoi, V. O., & Baadzhy, N. A. (2024). Tsyfrovi prava liudyny ta yikh obmezhenia v umovakh suchasnykh pravovykh vyklykiv [Digital human rights and their limitations under contemporary legal challenges]. *Natsionalnyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Pravo, 84(4), 228–233. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.4.31> [in Ukrainian].

29. Sari, A. (2025). War and law in a digital world. *Carnegie Endowment for International Peace*. Retrieved from <https://carnegieendowment.org/research/2025/06/war-and-law-in-a-digital-world?lang=en> [in English].

30. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstitutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

31. Barabash, O. O., & Ravlinko, Z. P. (2014). Rivnist subiektiv prava ta zaborona dyskryminatsii: do pytannia pro spivvidnoshennia pryntsyviv [Equality of legal subjects and prohibition of discrimination: On the correlation of principles]. *Mytna sprava*, 2(92), Pt. 2, Bk. 2, 15–19. [in Ukrainian].
32. Verkhovna Rada of Ukraine. (2005). *Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini* [On rehabilitation of persons with disabilities in Ukraine] (Law No. 2961-IV). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> [in Ukrainian].
33. Government of Estonia. (2024). *Cybersecurity strategy 2024-2030: Cyber-conscious Estonia*. Retrieved from <https://dig.watch/resource/cybersecurity-strategy-2024-2030-cyber-conscious-estonia> [in English].
34. Government of Iceland. (2022). *Icelandic national cybersecurity strategy 2022-2037*. Retrieved from <https://www.stjornarradid.is/library/04-Raduneytin/Haskola—idnadar—og-nyskopunarraduneytid/Icelandic%20National%20Cybersecurity%20Strategy%202022-2037.pdf> [in English].
35. Government of Canada. (2025). *Canada's national cyber security strategy*. Retrieved from <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/ntnl-cbr-scrtr-strtg-2025/index-en.aspx> [in English].
36. Shabtai, S. (2025). Analysis and recommendations for Israel's new national cyber strategy. *BESA Center Perspectives*, 2(349). [in English].
37. Stepanenko, N. (2025). Zabezpechennia prav liudyny v umovakh tsyfrovvykh tekhnolohii pid chas voiennoho konfliktu [Ensuring human rights under digital technologies during armed conflict]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya: Yurydychni nauky, 2(46), 312–320. <https://doi.org/10.23939/law2025.46.312> [in Ukrainian].
38. Polotnianko, O. (2024). Problemy zabezpechennia prav liudyny v umovakh aktyvnoho vykorystannia tsyfrovvykh tekhnolohii pid chas viiny [Problems of ensuring human rights under active use of digital technologies during war]. Retrieved from <https://unba.org.ua/publications/9816-problemi-zabezpechennya-prav-lyudini-v-umovah-aktivnogo-vikoristannya-cifrovih-tehnologij-pid-chas-vijni.html> [in Ukrainian].
39. DiMobi. (2025). Shcho take platforma "Tsyfrova inkluziia"? [What is the "Digital Inclusion" platform?]. Retrieved from <https://dimobi.org.ua/about> [in Ukrainian].
40. Balynska, O. M., & Barabash, O. O. (2022). Regulatory and legal support of inclusive education: Ukrainian trends and international practice. *Social & Legal Studios*, 5(4), 26–32. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2022-5-4-26-32> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 06.11.2025

Дата прийняття статті: 09.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.779

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-2>

Булат Євгенія Анатоліївна,

доктор юридичних наук, старший дослідник,

провідний науковий співробітник

Центру досліджень інтелектуальної власності

та трансферу технологій Національної академії наук України

вулиця Володимирська, 54, Київ, 01601, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1143-909X>

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ, ЯКИЙ УКЛАДАЄТЬСЯ У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню актуальних аспектів попереднього договору, що укладається у сфері трансферу технологій з урахуванням набутого міжнародного досвіду у цій сфері. Зазначено, що попередні договори застосовуються у різних сферах, і не тільки при регулюванні відносин, пов'язаних з укладенням договорів у сфері відчуження нерухомого чи рухомого майна, об'єктів незавершеного будівництва, надання послуг або виконання робіт, тощо. Розглянуто попередній договір як правовий інструмент, що забезпечує належну організацію взаємовідносин між суб'єктами договірної процесу на підготовчому етапі укладення основних договорів, зокрема у сфері трансферу технологій та інтелектуальної власності.

Визначено, що попередні договори мають значне практичне значення у міжнародній діяльності, де вони функціонують окремо або у формах меморандумів про взаєморозуміння, листів (протоколів) про наміри, угод про конфіденційність. В їх межах сторони узгоджують істотні умови подальшої співпраці, включаючи охорону конфіденційної інформації, визначення відповідальності за її розголошення та порядок компенсації витрат. Водночас, в Україні такі документи не мають обов'язкової юридичної сили, якщо в них не зафіксовано прямого волевиявлення сторін щодо надання їм статусу попереднього договору. Разом із тим, їх застосування є доцільним у процесі перемовин, оскільки вони дозволяють визначити засади майбутньої співпраці, зменшують ризики розголошення технічної чи комерційної інформації, а також сприяють створенню передумов для ефективного укладення основних договорів.

Підкреслено, що укладення попередніх договорів у сфері інтелектуальної власності та трансферу технологій сприятиме удосконаленню правового механізму регулювання інноваційної діяльності, захисту патентоздатних рішень, ноу-хау, технічної документації та конфіденційної інформації. Такий підхід забезпечить підвищення правової визначеності у взаємодії між науковими установами, університетами державними і недержавними структурами і підприємствами.

Ключові слова: попередній договір, інтелектуальна власність, трансфер технологій, меморандум про взаєморозуміння, протокол про наміри, конфіденційна інформація, міжнародна практика.

Bulat Yevheniia. Current aspects of the preliminary agreement concluded in the field of technology transfer

Abstract. The article is devoted to highlighting the current aspects of preliminary agreements concluded in the field of technology transfer, taking into account the accumulated international experience in this area. It is noted that preliminary agreements are used in various fields, not only in regulating relations related to the conclusion of contracts for the alienation of immovable or movable property, unfinished construction objects, the provision of services, or the performance of works. The preliminary agreement is considered as a legal instrument that ensures the proper organization of relations between the parties to the contractual process at the preparatory stage of concluding main agreements, particularly in the field of technology transfer and intellectual property.

It is determined that preliminary agreements have significant practical importance in international activities, where they function either independently or in the form of memorandums of understanding, letters (protocols) of intent, or confidentiality agreements. Within their framework, the parties agree on essential conditions for further cooperation, including the protection of confidential information, determination of liability for its disclosure, and the procedure for cost compensation. At the same time, in Ukraine, such documents do not have binding legal force unless they contain an explicit expression of the parties' will to grant them the status of a preliminary agreement. Nevertheless, their use is advisable during negotiations, as they help define the principles of future cooperation, reduce the risks of disclosing technical or commercial information, and create prerequisites for the effective conclusion of main contracts.

It is emphasized that the conclusion of preliminary agreements in the field of intellectual property and technology transfer will contribute to improving the legal mechanism for regulating innovation activities, unprotected patentable solutions, know-how, technical documentation, and confidential information. This approach will enhance legal certainty in the interaction between research institutions, universities, state and non-state structures, and enterprises.

Key words: preliminary agreement, intellectual property, technology transfer; memorandum of understanding, letter of intent, confidential information, international practice.

Вступ. На сучасному етапі розвитку договірних відносин актуального значення набувають правові інструменти, які забезпечують взаємодію у правових відносинах між сторонами і одним із них є попередній договір. Попередні договори застосовуються у різних сферах, і не тільки при регулюванні відносин, пов'язаних з укладенням договорів, наприклад, у сфері відчуження нерухомого чи рухомого майна, майбутніх об'єктів нерухомості, надання послуг, виконання робіт, тощо. Попередні договори укладаються також і у сфері інтелектуальної власності, трансферу технологій, зокрема, при створенні спільних розробок між університетами, у наукових установах, державних і недержавних структурах. В цьому контексті вони дозволяють забезпечити основний договір, не розкриваючи повністю його деталей, і водночас узгодити суттєві питання вже на ранніх етапах співпраці між сторонами. Разом з тим, в чинному законодавстві України і, зокрема, у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій попередній договір ще не набув такого поширення як це відбулося в країнах Європейського Союзу та інших зарубіжних країнах.

Дослідженню правової сутності, змісту і основних положень попереднього договору в цивільному законодавстві України присвячені праці таких науковців, правників і дослідників як Клименко О.М., Скаун Ю.Є., Майданик Р.А., Дзера О. В., Бервено С.М., Днепров О. С., Зверховська В. Ф., Фурса Є. І., Кочубей В. В., Жданов А., Чуєва О. Д., Пас-

тернак П. І., Шахбазян К. С., Капіца Ю. М., Махновський Д. С., та інших. Авторами були визначені порядок правового регулювання попереднього договору, його предмет, співвідношення з основним договором, оцінено перспективи розвитку законодавства щодо його подальшого застосування в Україні. Водночас, питання правового регулювання попереднього договору у сфері трансферу технологій в межах вітчизняного цивільного законодавства залишається недостатньо висвітленим.

Метою статті є висвітлення деяких аспектів попереднього договору, що укладається у сфері трансферу технологій з урахуванням міжнародного досвіду у цій сфері. Відповідно, для досягнення цієї мети ставляться такі завдання: 1) дослідити зарубіжний досвід правового регулювання попередніх договорів і його складових, які укладаються у сфері трансферу технологій; 2) висвітлити особливості правового регулювання попереднього договору в межах вітчизняного цивільного законодавства; 3) визначити перспективи удосконалення практики визнання попередніх договорів у сфері трансферу технологій в Україні.

Матеріали та методи. Методологічну основу цього дослідження представляють такі загальнонаукові методи: метод аналізу – використовувався при висвітленні стану вітчизняного і зарубіжного законодавства у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій в контексті попередніх договорів; формально-правовий – для розкриття і уточнення поня-

тійного апарату, тлумачення дефініцій стосовно попереднього договору, протоколу про наміри, меморандуму про взаєморозуміння; прогнозування – при визначенні подальших перспектив розвитку правового регулювання попередніх договорів в Україні з урахуванням міжнародної практики.

Результати. Як свідчить міжнародний досвід Сполучених Штатів Америки, при розгляді питань укладення попередніх договорів (незалежно від галузі права), в поняття «попередні договори» входить і лист про наміри, і меморандум про взаєморозуміння [1].

Комісією ООН з економічних і соціальних питань в Азії та Тихоокеанському регіоні (ESCAP) визначено, що на підготовчій стадії до дослідницького співробітництва або трансферу технологій можуть укладатися попередні договори та виділено такі їх варіанти як меморандум про розуміння, конфіденційні угоди та листи про наміри (протоколи про наміри) [2].

Міжнародна практика, набута у цій сфері такими країнами як, наприклад, Велика Британія, Швейцарія та Німеччина свідчить, що укладенню договорів у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій, як правило, передують укладання листів (протоколів) про наміри, угод про конфіденційність і (або) меморандумів про взаєморозуміння. І хоча, попередні договори не отримали окремого нормативного закріплення на рівні національних законодавств цих країн, їх правовий режим визначається за «звичаям ділового обігу» або судовою практикою, а зміст, як правило, визначається положеннями, які в ньому містяться. Для відповідної фіксації намірів сторін загальноприйнятним є дотримання письмової форми.

Зазначені документи визнаються такими, що не містять прямих формулювань щодо їх юридичної обов'язковості. Водночас, в окремих випадках суди можуть визнати деякі положення попередніх договорів зобов'язуючими якщо, наприклад, їх зміст передбачає чітко визначені правові наслідки (наприклад, зобов'язання щодо конфіденційності, нерозголошення інформації або від-

шкодування витрат). Судова практика містить випадки, коли попередній договір вважається юридично обов'язковим і тлумачить чинність таких договорів. Водночас, у рекомендаціях Всесвітньої організації інтелектуальної власності наголошено на доцільності укладення попередніх договорів, листів про наміри і (або) меморандумів про взаєморозуміння перед укладанням ліцензійних договорів. Це стосується і угод про конфіденційність (нерозголошення), які є важливими для захисту ділової та технічної інформації, яка може бути розкрита під час переговорів тощо [3].

Вітчизняний досвід свідчить, що інститут попереднього договору ще не набув в Україні такого поширення, як це має місце у зарубіжних країнах, хоча певні ініціативи щодо цього питання вже застосовувалися. Зокрема, як відзначає О. М. Клименко у своїй роботі «Попередній договір в цивільних відносинах: теорія і практика», «..накопичений історичний досвід досить повно сприйнято чинним цивільним законодавством. Значною мірою цьому сприяв і той факт, що навіть у періоди, коли норми, які регулюють укладення попереднього договору, були відсутні, цивілістична наука визнавала можливість його укладення і вчені не залишали без уваги інститут попереднього договору» [4, с. 3].

Ч. 1 ст. 635 Цивільного кодексу України визначає попередній договір як договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір в майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, – у письмовій формі [5].

На думку А. Жданова, юридична практика у сфері укладення попередніх договорів свідчить про можливість їх використання, завдяки якому сторони за відсутності фактичної можливості укласти який-небудь договір нині (наприклад, відсутні необхідні для договору документи), можуть зафіксувати свої наміри, надавши їм статус взаємного зобов'язання [6]. Суттєвою особливістю попереднього

договору є відсутність для сторін матеріальних прав і обов'язків, як це має місце для змісту інших договорів; водночас, ключовим для нього залишається зобов'язання в подальшому в укладенні основного договору протягом визначеного строку і на визначених сторонами умовах.

Зміст попереднього договору у сфері трансферу технологій може містити, наприклад: назву об'єкта інтелектуальної власності, на використання якого (яких) надається ліцензія; вид ліцензії, що надається; способи використання об'єктів права інтелектуальної власності, визначених ліцензією; строк і територія, на яку надається ліцензія; ліцензійні платежі; порядок обміну інформацією, забезпечення конфіденційності інформації та інші умови, які сторони вважатимуть за необхідне включити в договір [7, с. 181].

Протоколи про наміри, меморандуми про взаєморозуміння, які можуть передувати укладенню попередніх договорів, не породжують юридичних наслідків. Навіть, ч. 4 ст. 635 Цивільного кодексу України визначено, що договір (протокол) про наміри, якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором [5]. Разом з тим, використання такої форми домовленостей є виправданим на початкових етапах в процесі перемовин, коли сторони лише виявляють зацікавленість у встановленні конкретних договірних відносин та фіксують базові засади майбутньої співпраці без погодження істотних умов договору, який передбачають укласти. Такі протоколи про наміри або меморандуми не мають зобов'язального характеру, а перспектива їх реалізації залежить виключно від фактичних намірів і волевиявлення сторін в подальшому укладенні основного договору. Водночас, при укладенні договорів у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій доцільно укладати протокол про наміри з подальшим наданням йому сили попереднього договору в якому, наприклад, буде міститися волевиявлення сторін щодо обов'язкових для них положень. Укладення таких документів буде має на меті

зменшення або зведення до мінімуму ризику несанкціонованого розголошення третім особам, наприклад, цінної технічної, технологічної інформації, патентоздатних незахищених рішень, ноу-хау, деяких положень про конфіденційну інформацію, тощо.

На етапі переддоговірних відносин щодо укладення договорів у сфері інтелектуальної власності і трансферу технологій доцільно також укладати угоду про конфіденційність між сторонами. Оскільки об'єктами переддоговірних переговорів часто виступають технічні рішення, технологічні процеси, комерційні стратегії, незахищені патентоздатні рішення або інші, які ще не набули правового захисту у формі патенту чи іншого охоронного документа, доцільно укладати таку угоду. Втрата конфіденційності таких відомостей може призвести до значних фінансових втрат або, навіть, унеможливити трансфер технологій на зазначені об'єкти.

Висновки. Таким чином слід визнати, що на сучасному етапі існує різноманітна міжнародна практика щодо визнання попереднього договору. Досвід зарубіжних країн свідчить, що попередній договір може укладатися окремо або включати в себе і меморандум про взаєморозуміння, і лист (протокол) про наміри. Проаналізовано, що судовою практикою деякі положення попередніх договорів можуть бути визнані як зобов'язуючі з огляду на їх зміст, який передбачає чітко визначені ними правові наслідки.

В Україні попередні договори у сфері трансферу технологій не набули такого широкого розповсюдження, як у зарубіжних країнах. Водночас, вважаємо за доцільне впроваджувати таку практику, оскільки попередні договори дозволяють вже на ранніх етапах перемовин між сторонами визначати і фіксувати основні положення щодо конфіденційності, виплати платежів, уникати витоку цінної науково-технічної інформації, що може передчасно завдати потенційної шкоди інтересам сторін.

Особливо такі договори мають значення, коли йдеться про розкриття інформації про незахищені патентоздатні рішення, адже

дозволяють звести до мінімуму ризик розголошення інформації про них третім особам, можливі ноу-хау, положення про конфіден-

ційну інформацію або інформацію про технічну документацію, пов'язану з предметом майбутнього основного договору.

Список використаних джерел:

1. Сайт «ContractsCounsel». What is a Preliminary Agreement? URL: <https://www.contractsCounsel.com/t/us/preliminary-agreement>
2. Guidelines for Preparing a Technology Transfer Agreement. APCTT-CSIR Workshop on Technology Commercialization and Transfer. 1-3 November. 2017. Ghaziabad. URL: <https://apctt.org/sites/default/files/2020-07/APCTT-CSIR%20workshopSahu2.pdf>
3. Successful Technology Licensing. 2015. WIPO. URL: www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/licensing/903/wipo_pub_903.pdf
4. Клименко О.М. Попередній договір в цивільних відносинах: теорія і практика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. М. Клименко. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 18 с.
5. Цивільний кодекс України : за станом на 01 березня 2023 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР). Офіц. вид. 2023. Суми: ВВП Нотіс вид-во, 2023. 380 с.
6. Жданов А. Попередні договори: особливості правового регулювання. 12 липня 2012 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/68422_poperedn-dogovori-osoblivost-pravovogo-regulyuvannya
7. Частина 1. Акти НАН України. Загальні питання / Ю.М. Капіца, І.І. Хоменко (упорядкування), 13 вид., доповнене. К.: Центр досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України, 2024. 261 с.

References:

1. Sait «ContractsCounsel». What is a Preliminary Agreement? Retrieved from <https://www.contractsCounsel.com/t/us/preliminary-agreement> [in English].
2. Guidelines for Preparing a Technology Transfer Agreement. APCTT-CSIR Workshop on Technology Commercialization and Transfer (2017). Ghaziabad. Retrieved from <https://apctt.org/sites/default/files/2020-07/APCTT-CSIR%20workshopSahu2.pdf> [in English].
3. Successful Technology Licensing. (2015). WIPO. Retrieved from www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/licensing/903/wipo_pub_903.pdf [in English].
4. Klimenko, O. M. (2010). Poperednii dogovir v tsyvilnykh vidnosynakh: teoriya i praktika [Preliminary agreement in civil relations: theory and practice]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: KNUVS [in Ukrainian].
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code Ukraine]. (valid as 2023, March 01). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Sumy: VVP Notis vyd-vo [in Ukrainian].
6. Zhdanov A. (2012). Poperedni dogovory: osoblyvosti pravovogo reguliuvannya [Preliminary agreements: features of legal regulation]. Retrieved from: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/68422_poperedn-dogovori-osoblivost-pravovogo-regulyuvannya [in Ukrainian].
7. Ch. 1. Akty NAN Ukrainy. Zagalni pytannia [Acts of NAS of Ukraine. General issues]. (2024). Yu. M. Kapitsa, I. I. Khomenko (uporiadkuvannya), 13 vid. dopovnene. Kyiv: Tsentr doslidzhen intelektualnoyi vlasnosti ta transferu tekhnologii NAN Ukrainy [in Ukrainian].

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 352:321.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-3>

Буга Володимир Васильович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
вулиця Велика Перспективна, 1, Кропивницький, 25015, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0655-5256>

Куракін Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
вулиця Велика Перспективна, 1, Кропивницький, 25015, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0274-6530>

Рибалкін Андрій Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник директора Інституту післядипломної освіти та заочного навчання
Донецького державного університету внутрішніх справ,
вулиця Велика Перспективна, 1, Кропивницький, 25015, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2865-3158>

МУНІЦИПАЛЬНА ВЛАДА В УКРАЇНІ У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

***Анотація.** У статті досліджено особливості функціонування муніципальної влади в Україні в умовах демократичних трансформацій та визначено напрями її подальшого реформування. Проаналізовано сутність і зміст поняття муніципальної влади у сучасній науковій думці, розкрито її роль як ключового інституту публічного управління, що забезпечує реалізацію принципів місцевої демократії, участі громадян у прийнятті управлінських рішень і формуванні політики розвитку територіальних громад. Розглянуто еволюцію системи муніципального управління в Україні, зокрема етапи становлення та модернізації місцевого самоврядування в контексті політичних і соціально-економічних змін. Особливу увагу приділено аналізу сучасної моделі організації муніципальної влади, її структурним компонентам, механізмам взаємодії з державною владою та інститутами громадянського суспільства. З'ясовано, що ефективність функціонування муніципальної системи значною мірою залежить від рівня децентралізації, фінансової автономії місцевих громад і якості управлінських рішень. Визначено основні проблеми, що стримують розвиток муніципальної влади, серед яких – недостатня інституційна спроможність органів місцевого самоврядування, обмеженість ресурсів, недосконалість нормативно-правової бази та низький рівень громадської участі у процесах управління. Запропоновано напрями вдосконалення системи муніципального управління на основі принципів субсидіарності, демократизму, прозорості, підзвітності та ефективності. Обґрунтовано необхідність адаптації української моделі місцевого самоврядування до європейських стандартів, зокрема відповідно до положень Європейської хартії місцевого самоврядування. Методологічною основою дослідження є системний, інституційний, порівняльний і структурно-функціональний підходи, що забезпечили комплексне вивчення предмета дослідження.*

Об'єктом дослідження виступає система муніципальної влади в Україні, а предметом – організаційно-правові та управлінські засади її функціонування в умовах демократичних перетворень. Результати дослідження можуть бути використані для удосконалення механізмів муніципального управління, формування державної політики децентралізації та підготовки фахівців у сфері публічного адміністрування.

Ключові слова: муніципальна влада, сучасна Україна, місцеве самоврядування, взаємодія муніципальної влади з державною, реформування організації муніципальної влади.

Buha Volodymyr, Kurakin Oleksandr, Rybalkin Andrii. Municipal authority in Ukraine in the process of democratic transformations

Abstract. The article explores the peculiarities of the functioning of municipal authority in Ukraine under the conditions of democratic transformations and identifies the directions for its further reform. The essence and content of the concept of municipal authority in contemporary scholarly discourse are analyzed, and its role is revealed as a key institution of public administration that ensures the implementation of the principles of local democracy, citizen participation in decision-making, and the formulation of territorial development policies. The evolution of the municipal governance system in Ukraine is examined, particularly the stages of formation and modernization of local self-government in the context of political and socio-economic changes. Special attention is paid to the analysis of the modern model of municipal authority organization, its structural components, mechanisms of interaction with state authorities, and civil society institutions.

It is established that the efficiency of the municipal system largely depends on the level of decentralization, financial autonomy of local communities, and the quality of managerial decisions. The main problems hindering the development of municipal authority are identified, including insufficient institutional capacity of local self-government bodies, limited resources, an imperfect legal framework, and a low level of public participation in governance processes. Directions for improving the municipal governance system are proposed based on the principles of subsidiarity, democracy, transparency, accountability, and efficiency. The necessity of adapting the Ukrainian model of local self-government to European standards, particularly in accordance with the provisions of the European Charter of Local Self-Government, is substantiated.

The methodological foundation of the study includes systemic, institutional, comparative, and structural-functional approaches, which ensured a comprehensive examination of the research subject. The object of the study is the system of municipal authority in Ukraine, while the subject is the organizational, legal, and managerial principles of its functioning under the conditions of democratic transformations. The results of the research can be used to improve the system of municipal governance in Ukraine, enhance the efficiency of local self-government institutions, and develop recommendations for aligning national practices with European standards of public administration and local democr.

Key words: municipal authority, modern Ukraine, local self-government, interaction between municipal and state authorities, reform of the organization of municipal authority.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена поглибленням процесів демократичної трансформації українського суспільства, які безпосередньо впливають на систему місцевого самоврядування. Муніципальна влада виступає ключовим елементом публічного управління, сприяє забезпеченню ефективного розвитку територіальних громад, підвищенню громадянської активності та реалізації принципів демократії на місцевому рівні [1, с. 174]. У процесі децентралізації та реформування публічної влади в Україні постає необхідність удосконалення організаційно-правових засад діяльності органів муніципальної влади, зміцнення їхньої взаємодії з державною владою та забезпечення прозорості управлінських рішень. Ці завдання набувають особливої актуальності в умовах повномасштабного

вторгнення російської федерації, яке суттєво трансформувало систему місцевого самоврядування. Війна поставила перед органами муніципальної влади нові виклики, пов'язані з необхідністю оперативного прийняття управлінських рішень у кризових ситуаціях, організації гуманітарної допомоги, забезпеченням функціонування критичної інфраструктури, розміщенням внутрішньо переміщених осіб і відновленням зруйнованих територій. Одночасно посилилася роль місцевої влади як інституційної опори держави на місцях, що сприяє зміцненню суспільної стійкості, розвитку волонтерського руху, громадської взаємодії та партнерства між владою і громадянами. Таким чином, муніципальна влада в умовах воєнного стану стала не лише інструментом управління, а й важливим чинником забезпе-

чення національної безпеки, соціальної згуртованості та стійкості держави в умовах збройної агресії.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування муніципальної влади в Україні в умовах демократичних трансформацій та визначення напрямів її подальшого реформування. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: проаналізувати сутність і зміст поняття муніципальної влади в сучасній науковій думці; розглянути еволюцію системи муніципального управління в Україні в контексті демократичних змін; схарактеризувати сучасну модель організації муніципальної влади та її взаємодію з державною владою; визначити основні проблеми функціонування муніципального управління; обґрунтувати напрями його вдосконалення відповідно до принципів демократії, децентралізації та європейських стандартів місцевого самоврядування.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить системний підхід, який дав змогу розглядати муніципальну владу як цілісну складову публічного управління, що функціонує у взаємозв'язку з іншими інститутами державної влади та громадянського суспільства. У процесі роботи застосовано низку загальнонаукових і спеціальних методів дослідження.

Зокрема, діалектичний метод використано для виявлення закономірностей розвитку муніципальної влади в умовах демократичних трансформацій. Історичний метод дав змогу простежити еволюцію становлення та реформування місцевого самоврядування в Україні. Структурно-функціональний метод дав змогу розкрити взаємозв'язки між рівнями державної та муніципальної влади, визначити функції та компетенції органів місцевого самоврядування. Аналіз і синтез використано для узагальнення теоретичних підходів до розуміння муніципальної влади, а метод індукції та дедукції – для формулювання висновків і пропозицій щодо вдосконалення її організації. Також застосовано нормативно-правовий аналіз, який дозволив дослідити чинну законодавчу базу у сфері місцевого самовряду-

вання та виявити напрями її вдосконалення з урахуванням європейських стандартів демократичного врядування.

Результати. У процесі демократичних трансформацій, що відбуваються в Україні з початку 1990-х років, особливого значення набуває становлення дієвої системи муніципальної влади, орієнтованої на забезпечення ефективного управління територіальними громадами, розвиток демократії участі та підзвітності органів влади перед громадянами. У цьому контексті муніципальна влада виступає не лише як рівень управління, а як важливий інститут суспільної демократії, здатний забезпечити баланс між державними інтересами та потребами місцевих громад [2, с. 22].

Теоретичну базу дослідження складають положення Європейської хартії місцевого самоврядування (1985 р.), концепції децентралізації публічної влади, принципи субсидіарності, муніципальної автономії та публічної підзвітності [3]. Важливим методологічним орієнтиром є також теорія муніципалізму, що розглядає місцеве самоврядування як форму народовладдя на базовому рівні, спрямовану на реалізацію інтересів територіальних громад.

У науковій літературі питання розвитку муніципальної влади в Україні представлене досить широко, однак, переважно наявне фрагментарне відображення окресленої проблематики вченими-муніципалістами. Зокрема, окремим аспектам диджиталізації муніципальної влади, трансформації її правових і організаційних засад, а також питанням децентралізації управління було присвячено роботи таких українських дослідників, як О. Батанова, М. Баймуратова, В. Борденюка, І. Галіахметова, Р. Давидова, В. Кампо, Н. Камінської, М. Корнієнка, М. Костицького, В. Кравченка, В. Куйбіди, П. Любченка, М. Пітцика, В. Погорілка, М. Пухтинського, В. Рубцова, О. Солоненка, А. Селіванова, Ю. Тодики, О. Фрицького, В. Шаповала та інших авторів. Проте, незважаючи на наявність численних досліджень, системне вивчення муніципальної влади саме в контексті демократичних трансформацій сучасної України, із врахуванням викликів війни, процесів євроінтеграції та переходу до циф-

рового врядування, залишається недостатньо розробленим. Актуальним постає комплексне осмислення природи муніципальної влади як складової системи публічного управління, що поєднує політичні, правові, адміністративні й соціальні виміри.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує питання взаємодії органів місцевого самоврядування з державною владою, формування ефективних механізмів участі громадян у прийнятті управлінських рішень, а також цифровізації муніципального управління як складової процесу децентралізації. Аналіз цих аспектів дає змогу визначити основні напрями удосконалення муніципальної політики в умовах сучасних викликів та суспільних змін.

Досліджуючи питання, порушені у статті, доречним є вивчення понятійно-категоріального апарату муніципальної влади. Поняття «муніципальна влада» у сучасній українській науковій думці визначається як форма публічної влади, що реалізується територіальною громадою безпосередньо або через обрані нею органи для вирішення питань місцевого значення [4, с. 41]. Вона є складовою єдиної системи публічної влади, проте має власну компетенцію, фінансово-економічну базу та механізми відповідальності. Ключовими категоріями, пов'язаними з муніципальною владою, є «місцеве самоврядування», «територіальна громада», «органи муніципального управління», «децентралізація», «публічне управління». Вони формують понятійне поле сучасних досліджень і створюють основу для порівняльного аналізу європейських моделей управління та українського досвіду демократичних трансформацій.

Одним із найважливіших етапів розвитку муніципальної влади в Україні стала реформа децентралізації, що активно впроваджується з 2014 року [5]. Вона спричинила суттєві зміни у структурі місцевого управління, зокрема передачу частини владних повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності на рівень територіальних громад. Це дало змогу зміцнити фінансову самостійність місцевих бюджетів, оптимізувати систему адмі-

ністративно-територіального устрою та створити реальні умови для розвитку місцевої демократії. У результаті реформи почала формуватися нова модель місцевого самоврядування, орієнтована на підвищення автономії громад, їхню здатність самостійно приймати рішення та відповідати за місцевий розвиток [6, с. 136]. Особливої ваги ці процеси набули в умовах повномасштабного вторгнення росії, коли саме громади стали основою стійкості держави, забезпечуючи безперервність публічних послуг, підтримку населення та координацію гуманітарних ініціатив. Це підтверджує важливість інституційної спроможності місцевого самоврядування як чинника національної безпеки та відновлення державності в умовах війни.

Динаміку процесу формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні у 2015–2025 роках подано у таблиці 1, яка відображає кількісні зміни у структурі місцевого самоврядування внаслідок реалізації реформи.

Таким чином, зазначимо, що у процесі децентралізаційних перетворень муніципальна влада в Україні поступово утвердилася як ключова ланка публічного управління, здатна забезпечувати ефективне вирішення питань місцевого значення. Як свідчить таблиця 1, завершення адміністративно-територіальної реформи у 2020 році призвело до створення 1 469 територіальних громад, які стали базовим рівнем муніципальної влади. Вони отримали розширені повноваження у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, земельних відносин і місцевого економічного розвитку, що сприяло зміцненню місцевої демократії та підвищенню відповідальності органів самоврядування перед громадянами.

Муніципальна влада в Україні функціонує на основі принципу субсидіарності, згідно з яким рішення мають ухвалюватися на найближчому до громадянина рівні [11, с. 64]. Однак ефективність реалізації цього принципу значною мірою залежить від фінансової спроможності місцевих бюджетів, які забезпечують матеріальну основу виконання управлінських і соціальних функцій.

Таблиця 1

Кількість об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в Україні, 2015–2025 рр.

Рік	Кількість ОТГ	Кількість населених пунктів, що увійшли до ОТГ	Середня чисельність населення ОТГ (тис. осіб)	Примітка
2015	159	804	9,2	
2017	665	3 024	10,1	
2019	936	4 855	11,3	
2020	1 469	10 800	12,5	Завершення формування громад (затверджено КМУ)
2024	1 469	10 800	12,5	Затверджена кількість громад
2025	1 439	-	-	Фактична/Функціонує кількість громад (без тимчасово окупованих)

Джерело: [7; 8; 9; 10].

Як показано у таблиці 2, фінансова база муніципальної влади за останні роки істотно зміцнилася. У 2024 році загальний обсяг власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) становив 451,0 млрд грн, що на 24,1 % більше, ніж у 2023 році (363,4 млрд грн). Це свідчить про поступове зростання фінансової самостійності територіальних громад, що є важливим результатом децентралізаційної реформи.

Водночас ці позитивні тенденції набувають особливого значення в умовах повномасштабної війни, коли саме громади стали ключовими осередками стійкості держави, забезпечуючи

функціонування базових послуг, координацію гуманітарної допомоги та підтримку внутрішньо переміщених осіб. Незважаючи на руйнування інфраструктури, втрати бізнесу та скорочення податкових надходжень у прифронтових регіонах, більшість територіальних громад продемонстрували високу адаптивність і здатність до фінансового самовідновлення. Це підтверджує, що зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування є не лише економічним, а й стратегічним чинником забезпечення національної стійкості в умовах воєнного стану [13, с. 63]. Основним джерелом наповнення місцевих бюджетів залишається податок на

Таблиця 2

Динаміка доходів місцевих бюджетів України у 2023–2024 роках

Джерело доходу	2023 рік (Сума, млрд грн)	2024 рік (Сума, млрд грн)	Зміна 2024/2023 (%)
Загальний фонд (власні доходи), усього	~363,4	451,0	+24,1 %
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)	~210,9	257,5	+22,1 %
Єдиний податок	~62,5	69,1	+10,6 %
Плата за землю	–	39,3	–
Акцизний податок (роздрібна торгівля та вироблений товар)	–	27,8	–
Податок на прибуток підприємств (приватного сектору)	–	27,1	–
Податок на нерухоме майно	–	10,7	–
Інші податки та збори	–	19,5	–

Джерело: [12].

доходи фізичних осіб (ПДФО), обсяг якого у 2024 році досяг 257,5 млрд грн (приблизно 57 % усіх власних надходжень), що засвідчує стабільність та надійність цього виду податкових ресурсів. Водночас зберігається позитивна динаміка єдиного податку – його обсяг зріс з 62,5 до 69,1 млрд грн (+10,6 %), що відображає активізацію малого та середнього бізнесу на місцевому рівні.

Важливою тенденцією 2024 року стало посилення ролі майнових та ресурсних платежів: плата за землю (39,3 млрд грн), акцизний податок (27,8 млрд грн), податок на прибуток підприємств приватного сектору (27,1 млрд грн) та податок на нерухоме майно (10,7 млрд грн). Зростання частки цих надходжень свідчить про диверсифікацію джерел доходів та формування більш збалансованої системи фінансування місцевого самоврядування.

Загалом, за рахунок зростання податкових надходжень та ефективної взаємодії органів державної і муніципальної влади у 2024 році вдалося забезпечити збільшення доходів загального фонду місцевих бюджетів на 24,1 % порівняно з 2023 роком. Найвищі темпи приросту доходів зафіксовано у м. Київ (+36,8 %), а також у Миколаївській (+29,5 %), Закарпатській (+27,5 %), Київській (+27,2 %), Волинській (+26,1 %) та Вінницькій (+25,1 %) областях. Збільшення доходів у цих регіонах зумовлено переміщенням населення та бізнесу з територій, що постраждали від бойових дій або тимчасової окупації.

Натомість найнижчі показники зберігаються у Донецькій, Запорізькій, Херсонській та Луганській областях, де ведуться активні бойові дії та частина територій залишається тимчасово окупованою. Незважаючи на це, зусилля держави та місцевого самоврядування,

спрямовані на підтримку розвитку бізнесу і забезпечення стабільності бюджетних надходжень, дали змогу утримати позитивну динаміку розвитку місцевих фінансів навіть в умовах воєнного стану. Таким чином, зміцнення фінансової бази муніципальної влади є одним із ключових чинників підвищення ефективності місцевого самоврядування в Україні, що створює передумови для реалізації принципів демократії, децентралізації та сталого розвитку територіальних громад [12].

Аналіз свідчить, що головним джерелом формування доходів місцевих бюджетів залишаються податкові надходження, насамперед податок на доходи фізичних осіб, який забезпечує більшу частину фінансових ресурсів громад. Це підкреслює високий рівень залежності місцевих фінансів від економічної активності населення та стану ринку праці [12]. Попри досягнуті результати, система муніципальної влади в Україні все ще стикається з низкою системних проблем, серед яких нерівномірний рівень фінансової спроможності територіальних громад, обмежена кадрова компетентність представників місцевих рад, фрагментарність нормативно-правового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та недостатній рівень прозорості й підзвітності органів влади перед громадянами.

Важливим індикатором ефективності муніципального управління є рівень прозорості місцевого самоврядування, який визначається за методологією Transparency International [14]. За даними програми «Transparent Cities», у 2024 році спостерігається підвищення показників відкритості та підзвітності у більшості великих міст України, що свідчить про поступове утвердження стандартів належного врядування (табл. 3).

Таблиця 3
Рівень прозорості українських міст у 2024 році (за програмою «Transparent Cities»)

Категорія міст	Середній рівень прозорості, %
Великі міста (понад 250 тис. населення)	59,1
Середні міста (50–250 тис.)	41,7
Малі міста (до 50 тис.)	33,2
Середній показник по Україні	41,6

Джерело: [14].

Ці дані свідчать, що хоча великі міста демонструють вищі показники прозорості та відкритості управління, у малих територіальних громадах все ще спостерігаються суттєві труднощі у впровадженні принципів належного врядування, зокрема в частині забезпечення доступу громадян до публічної інформації, прозорості бюджетних процесів та розвитку електронного урядування. Обмежені фінансові й кадрові ресурси, а також низький рівень цифрової інфраструктури залишаються головними стримуючими факторами для малих громад.

Подальший розвиток муніципальної влади в Україні потребує системного реформування, яке має охоплювати такі ключові напрями, як:

- законодавче закріплення статусу виконавчих органів місцевих рад як автономних суб'єктів публічної влади, що сприятиме зміцненню інституційної спроможності місцевого самоврядування;
- розширення фінансової бази територіальних громад шляхом удосконалення системи місцевих податків і зборів, а також підвищення ефективності адміністрування доходів;
- цифровізація муніципального управління, яка передбачає розвиток електронних сервісів, публічних консультацій та відкритих бюджетів;
- підвищення кадрової компетентності муніципальних службовців через впровадження системи професійної підготовки, атестації та мотиваційних програм;
- інституціоналізація механізмів громадської участі у процесах прийняття рішень, зокрема через бюджети участі, електронні петиції, громадські слухання та дорадчі органи при місцевих радах.

Особливої актуальності зазначені напрями набули в умовах повномасштабного вторгнення російської федерації, коли на місцеву владу було покладено додаткові функції з організації евакуації, гуманітарної підтримки населення, забезпечення життєдіяльності громад і відновлення зруйнованої інфраструктури. Водночас ці виклики стали катализатором інституційних змін, що прискорили розвиток цифрових сервісів, посилили співп-

рацю між органами влади та громадянським суспільством і підвищили роль місцевого самоврядування у системі публічного управління.

Сучасна муніципальна влада в Україні формується як багаторівнева система управління, у якій поєднуються принципи децентралізації, публічності, відповідальності та партнерства між державою, бізнесом і громадою. Структурно це відображено у концептуальній моделі сучасної муніципальної влади в Україні (рис. 1), де показано взаємозв'язок між ключовими інститутами, механізмами управління та чинниками демократичних трансформацій.

Запропонована концептуальна модель сучасної муніципальної влади в Україні узагальнює ключові напрями трансформації місцевого врядування в умовах децентралізації та воєнних викликів. Вона відображає системну взаємодію між державою та територіальними громадами, де останні виступають основними суб'єктами забезпечення стійкого розвитку, публічної безпеки та соціальної підтримки населення. Така модель формує основу для побудови ефективної, відповідальної та самодостатньої муніципальної системи, здатної адаптуватися до кризових умов і сприяти відновленню країн.

Висновки. Муніципальна влада в Україні перебуває на етапі глибоких демократичних трансформацій, спрямованих на посилення автономії територіальних громад, зміцнення їх фінансової спроможності та підвищення ефективності місцевого самоврядування. Результати проведеного аналізу свідчать, що реалізація децентралізаційної реформи створила реальні передумови для формування нової моделі муніципального врядування, заснованої на принципах субсидіарності, публічності та відповідальності.

Водночас, незважаючи на досягнення, система місцевого самоврядування залишається нерівномірно розвиненою, що проявляється у значній диференціації фінансової спроможності між громадами, особливо між великими міськими центрами та малими сільськими територіями. На цей розрив суттєво

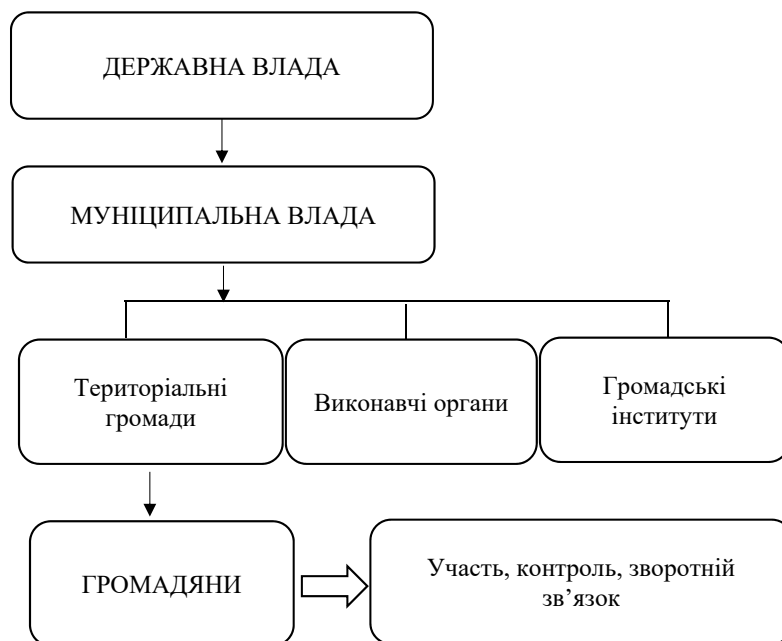

Рис. 1. Концептуальна модель сучасної муніципальної влади в Україні

Джерело: сформовано авторами

вплинули наслідки повномасштабного вторгнення російської федерації, яке призвело до зменшення доходів бюджетів у прифронтових і тимчасово окупованих регіонах, переміщення бізнесу та населення, а також до зростання навантаження на громади, що приймають внутрішньо переміщених осіб. Успішне функціонування муніципальної влади потребує подальшого удосконалення законодавчої та інституційної бази, зокрема запровадження стабільних механізмів фінансового вирівнювання між громадами, підвищення прозорості бюджетних процесів і посилення громадського контролю, розвитку системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації муніципальних службовців, а також впровадження інноваційних підходів

до цифровізації муніципального управління. Таким чином, зміцнення муніципальної влади є стратегічним напрямом демократичного розвитку України, що сприяє формуванню стійкої, ефективної та відповідальної системи публічного управління, здатної забезпечити належну якість життя громадян навіть у складних умовах воєнного часу.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі впливу децентралізаційної політики на соціально-економічний розвиток територіальних громад, вивченні ефективності міжмуніципального співробітництва, а також у розробці моделей адаптивного управління муніципальними системами в умовах післявоєнного відновлення та європейської інтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Хван Р.М. Муніципальна політика держави: онтологічні та нормативні підходи до визначення елементного складу. *Часопис Київського університету права*, 2020. № 2. С. 173–179. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.30
2. Кобрин В. Муніципальні конфлікти між органами та посадовими особами місцевого самоврядування: засоби запобігання та практика врегулювання. *Український часопис конституційного права*, 2022. № 1. С. 21–34. doi.org/10.30970/jcl.1.2022.2.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/stru.
4. Роговенко О. В. Муніципальна влада або влада органу місцевого самоврядування: до питання про визначення понятійного апарату. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2019. № 1. С. 39–44. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/11.pdf.

5. Реформа децентралізації. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi>.

6. Сергієнко Т.І. Місцеве самоврядування як елемент публічного адміністрування. *Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції*, 18-19 квітня 2019 р. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 135–137.

7. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України. URL: <https://mindev.gov.ua/>

8. Decentralization Support Portal — статистика про територіальні громади. URL: <https://decentralization.ua/newgromada>

9. Місцева статистика: формування політики відновлення та розвитку громад». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mistseva-statystyka-formuvannia-polityky-vidnovlennia-ta-rozvytku-hromad-shcho-bazuietsia-na-danykh>.

10. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні». Наукова доповідь, 2020. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannia-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf.

11. Сергієнко Т.І. Місцеве самоврядування в системі публічної служби. *Інноваційні технології публічного управління та адміністрування: теорія і краєці практики 21 століття: Матеріали Всеукраїнської науково - практичної конференції* (17. 11. 2020 року, Мелітополь Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2020. С. 63–65 ISBN 978-617-7823-34.

12. Міністерство фінансів України (2025). *Інформація про виконання місцевих бюджетів за 2024 рік*. <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets>.

13. Арабаджієв Д.Ю., Сергієнко Т.І. Менеджмент у воєнний період у контексті стійкості та сталого розвитку громад запорізької області. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*. 2025. № 3 (33). С. 60–72. DOI <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2025-3/33-05>.

14. Transparency International Ukraine (2024). Рейтинг прозорості міст України 2024 (програма «Transparent Cities»). URL: <https://transparentcities.in.ua>.

References:

1. Khvan, R. M. (2020). Munitsypalna polityka derzhavy: ontologichni ta normatyvni pidkhody do vyznachennia elementnoho skladu [State municipal policy: ontological and normative approaches to defining its components]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, No. 2, 173–179. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.30 [in Ukrainian].

2. Kobryn, V. (2022). Munitsypalni konflikty mizh orhanamy ta posadovymy osobamy mistsevoho samovriaduvannia: zasoby zapobihannia ta praktyka vrehuliuvannia [Municipal conflicts between bodies and officials of local self-government: prevention and settlement practices]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*, No. 1, 21–34. <https://doi.org/10.30970/jcl.1.2022.2> [in Ukrainian].

3. *Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia* [European Charter of Local Self-Government]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036/stru [in Ukrainian].

4. Rohovenko, O. V. (2019). Munitsypalna vlada abo vlada orhanu mistsevoho samovriaduvannia: do pytannia pro vyznachennia poniatiinoho aparatu [Municipal authority or authority of local self-government body: to the issue of defining the conceptual framework]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*, No. 1, 39–44. Retrieved from http://apnl.dnu.in.ua/1_2019/11.pdf [in Ukrainian].

5. *Reforma detsentralizatsii* [Decentralization reform]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizatsiyi> [in Ukrainian].

6. Serhiienko, T. I. (2019). Mistseve samovriaduvannia yak element publichnoho administruvannia [Local self-government as an element of public administration]. In *Publichne upravlinnia ta administruvannia u protsesakh ekonomichnykh reform* [Public management and administration in the processes of economic reforms]: Proceedings of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (pp. 135–137). Kherson: DVNZ “KhDAU” [in Ukrainian].

7. *Ministerstvo rozvytku hromad, terytorii ta infrastruktury Ukrainy* [Ministry for Communities, Territories and Infrastructure Development of Ukraine]. Retrieved from <https://mindev.gov.ua/> [in Ukrainian].

8. *Decentralization Support Portal* — statystyka pro terytorialni hromady [Statistics on territorial communities]. Retrieved from <https://decentralization.ua/newgromada> [in Ukrainian].

9. *Mistseva statystyka: formuvannia polityky vidnovlennia ta rozvytku hromad* [Local statistics: forming policies for community recovery and development]. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/mistseva-statystyka-formuvannia-polityky-vidnovlennia-ta-rozvytku-hromad-shcho-bazuietsia-na-danykh> [in Ukrainian].

10. *Detsentralizatsiia i formuvannia polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini* [Decentralization and formation of regional development policy in Ukraine]. (2020). *Naukova dopovid*. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf [in Ukrainian].

11. Serhiienko, T. I. (2020). Mistseve samovriaduvannia v systemi publichnoi sluzhby [Local self-government in the system of public service]. In H. V. Ortina (Ed.), *Innovatsiini tekhnolohii publichnoho upravlinnia ta administruvannia: teoriia i krashchi praktyky 21 stolittia* [Innovative technologies of public administration and management: theory and best practices of the 21st century] (pp. 63–65). Melitopol: FOP Odnoroh T. V. ISBN 978-617-7823-34 [in Ukrainian].

12. *Ministerstvo finansiv Ukrainy* [Ministry of Finance of Ukraine]. (2025). *Informatsiia pro vykonannia mistsevykh biudzhetyv za 2024 rik* [Information on the implementation of local budgets for 2024]. Retrieved from <https://mof.gov.ua/uk/local-budgets> [in Ukrainian].

13. Arabadzhiev, D. Yu., & Serhiienko, T. I. (2025). Menedzhment u voiennyi period u konteksti stiikosti ta staloho rozvytku hromad zaporizkoi oblasti [Management in wartime in the context of resilience and sustainable development of communities in Zaporizhzhia region]. *Management and Entrepreneurship: Trends of Development*, No. 3(33), 60–72. <https://doi.org/10.26661/2522-1566/2025-3/33-05> [in Ukrainian].

14. *Transparency International Ukraine*. (2024). *Reitynh prozorosti mist Ukrainy 2024 (prohrama "Transparent Cities")* [Transparency ranking of Ukrainian cities 2024 (Transparent Cities program)]. Retrieved from <https://transparentcities.in.ua> [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 03.11.2025
Дата прийняття статті: 28.11.2025
Опубліковано: 30.12.2025

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-4>**Волвенко Павло Вікторович,**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6326-4747>

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ У КОНТЕКСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ВЛАДИ

Анотація. У статті розглядаються базові теоретичні та конституційні питання компетенції Кабінету міністрів України та органів виконавчої влади. Актуальність теми статті зумовлена докорінними змінами у зовнішній та внутрішній політиці України, яка зорієнтована на інтеграцію у європейське та світове співтовариство, що логічно узгоджується із завданнями правової реформи. Наукова значимість статті полягає в тому, що вона присвячена з'ясуванню проблем розмежування правотворчих повноважень між законодавчою та виконавчою гілками влади під кутом зору європейських стандартів, що передбачає розробку теоретичних і методологічних підходів, які мають бути адекватними до загальної мети – наукового забезпечення гармонізації законодавства України з «acquis» Європейського Союзу та правовими стандартами Ради Європи.

Науково цінним є підхід, який включає у предметну сферу дослідження питання що відносяться до загального і особливого теоретичного рівня. Слідуючи цій парадигмі у статті послідовно розглядаються тематики компетенції Кабінету міністрів України і органів виконавчої влади. Теоретичною основою дослідження виступають концепції верховенства права та розмежування влади. У такий спосіб забезпечується наукова послідовність і теоретична цілісність дослідження, що дозволяє вивчати проблематику адміністративно-правового регулювання системно та у зв'язку із практичними проблемами у конкретних сферах державного управління.

Слід відзначити наукову новизну філософсько-теоретичного підходу у дослідженні питань компетенції органів виконавчої влади у площині принципів верховенства права та розмежування влади, що дозволяє висвітлити зв'язки з вихідними принципами Конституції України.

Практична значимість статті презентується у сформульованих підходах і пропозиціях, що стосуються аналізу законодавчого визначення обсягу правотворчих повноважень органів виконавчої влади. Висвітлені теоретичні та законодавчі проблеми і пропозиції щодо їх юридичного розв'язання також мають розглядатись під кутом зору ефективності моделі державного управління, що дозволяє бачити і теоретично узгоджувати правові вимоги щодо гармонізації законодавства України з «acquis» Європейського Союзу та правовими стандартами Ради Європи з проблематикою державного менеджменту та економічною реформою.

З цих позицій стаття виявляється важливим і науково цінним кроком, оскільки вносить свою частку ідей і підходів щодо вирішення наукових і практичних проблем що стосуються реалізації конституційної та адміністративної реформ в Україні та її інтеграції у європейський простір. Можна виокремити такі значущі висновки: а) визначення меж правотворчих повноважень виконавчої влади у площині принципів верховенства права і розмежування влад має ґрунтуватись на загальному принципі вилучення із компетенції виконавчої влади видання нормативно-правових актів, що втручаються у сферу відносин між приватними суб'єктами та між приватними суб'єктами й органами публічної влади, ці відносини є безпосереднім предметом законодавчого регулювання; б) прогалини, фрагментарність, надмірна абстрактність норм та інші недоліки як відомі проблеми чинного законодавства України стосуються сфери якості законодавчої діяльності ВРУ і не мають вирішуватись засобом «управлінської правотворчості» КМУ та інших органів виконавчої влади; в) до правотворчих повноважень органів виконавчої влади належать виключно ті, які є субсидіарними, тобто невіддільними від функціональних можливостей управління в конкретних сферах і галузях та щодо внутрішньої організаційної будови самих органів державного управління; г) органи виконавчої влади можуть наділятись, у разі нагальної потреби, у конкретних обставинах, більши широкими правотворчими повноваженнями, але в кожному випадку це вимагає окремого рішення ВРУ щодо делегування відповідних повноважень стосовно прийняття конкретного нормативно-правового акта.

Ключові слова: теорія верховенства права, розмежування влади, конституційність, законність, правотворчі повноваження, тлумачення конституції.

Volvenko Pavlo. Competence of executive authorities: theoretical problems in the context of the separation of powers

Abstract. *The article examines the basic theoretical and constitutional issues of the competence of the Cabinet of Ministers of Ukraine and executive authorities. The relevance of the topic of the article is conditioned by the fundamental changes in Ukraine's foreign and domestic policy, which is oriented toward integration into the European and global community, and this is logically consistent with the objectives of legal reform. The scientific significance of the article lies in the fact that it is devoted to clarifying the problems of delineating law-making powers between the legislative and executive branches of government from the perspective of European standards, which presupposes the development of theoretical and methodological approaches that must be adequate to the general aim—ensuring the scientific basis for harmonising the legislation of Ukraine with the *acquis* of the European Union and the legal standards of the Council of Europe.*

Scientifically valuable is the approach that includes within the subject matter of the research issues relating to the general and specific theoretical levels. Following this paradigm, the article consistently examines the matters of the competence of the Cabinet of Ministers of Ukraine and executive authorities. The theoretical basis of the research is formed by the concepts of the rule of law and separation of powers. In this way, scientific consistency and theoretical integrity of the research are ensured, allowing the issues of administrative-legal regulation to be studied systemically and in connection with practical problems in specific spheres of public administration.

It should be noted that the scientific novelty of the philosophical-theoretical approach in investigating the competence of executive authorities within the framework of the principles of the rule of law and separation of powers makes it possible to reveal connections with the fundamental principles of the Constitution of Ukraine.

*The practical significance of the article is presented in the approaches and proposals formulated with regard to analysing the legislative definition of the scope of law-making powers of executive authorities. The theoretical and legislative problems highlighted, as well as the proposals for their legal resolution, must also be considered from the standpoint of the effectiveness of the model of public administration, which enables one to see and theoretically coordinate the legal requirements for harmonising the legislation of Ukraine with the **acquis** of the European Union and the legal standards of the Council of Europe with the issues of public management and economic reform.*

From these positions, the article appears to be an important and scientifically valuable step, since it contributes its share of ideas and approaches to solving scientific and practical problems concerning the implementation of constitutional and administrative reforms in Ukraine and its integration into the European space. The following significant conclusions may be distinguished: a) determining the limits of the law-making powers of the executive branch within the framework of the principles of the rule of law and separation of powers must be based on the general principle of excluding from the competence of the executive branch the issuance of normative-legal acts that interfere in the sphere of relations between private subjects and between private subjects and public authorities; these relations are the direct subject of legislative regulation; b) gaps, fragmentation, excessive abstractness of norms, and other deficiencies—well-known problems of the current legislation of Ukraine—relate to the sphere of the quality of the legislative activity of the Verkhovna Rada of Ukraine and must not be resolved by means of “managerial law-making” by the Cabinet of Ministers of Ukraine and other executive authorities; c) the law-making powers of executive authorities include exclusively those that are subsidiary, that is, inseparable from the functional capacities of management in specific spheres and sectors and from the internal organisational structure of the executive authorities themselves; d) executive authorities may be vested, in cases of urgent necessity and under specific circumstances, with broader law-making powers, but in every such case this requires a separate decision of the Verkhovna Rada of Ukraine on delegating the relevant powers regarding the adoption of a specific normative-legal act.

Key words: *theory of the rule of law, separation of powers, constitutionality, legality, law-making powers, interpretation of the Constitution.*

Вступ. Закріплення принципу розподілу влади в новій Конституції України 1996 року було недостатнім із самого початку. Це відбилося в тенденції постійного протистояння між гілками влади, політико-правовими конфліктами. У площині юриспруденції розмежування компетенції судової і законодавчої влади, яке сприймалося як очевидна і проста відмінність між «правосуддям» і «правотворчістю», виявилось не таким вже й простим питанням, щоб це теоретично пояснити. Не менш теоретично

темним постає питання юридичного уточнення поняття «виконавча влада», до компетенції якої належить не тільки державне управління, але й правотворчість. Конституційні поняття, згідно з якими Верховна Рада України (ВРУ) постає «законодавчою», а Кабінет Міністрів України (КМУ) – вищим органом «виконавчої» гілки влади, не пояснює природи правотворчих повноважень КМУ. У цій площині відомою є проблема: нормативно-правові акти замінюють закони. Проблема компетенції «виконавчої гіл-

ки влади» також проявляється в площині стандартів демократичної правової держави.

Ця проблематика перебуває у полі уваги багатьох науковців і найчастіше розглядається у конституційно-правових дослідженнях М. Козюбри, П. Рабіновича, В. Авер'янова, А. Селіванова, В. Скоморохи, М. Орзиха, І. Пшеничного, Л. Петрової, І. Ковалю, Р. Гринюка, П. Рудика та ін. Однак велика кількість теоретичних проблем конституційного права залишається нерозв'язаною, що постійно відзначається науковцями.

Визначальним джерелом проблем науково-теоретичного плану є відірваність українського правознавства від зарубіжних наукових дискурсів, що, звичайно, не дозволяє користатися досвідом зарубіжних країн. Відзначимо праці Т.Р.С. Алана, Дж. Раза, Б. Таманаги, О. Гюфе, Ф.А. Гаєка, Р. Дворкіна, Л. Фуллера, А. Дайсі та інших, які подають фундаментальні питання конституційного права, які ще й зараз стосуються сучасного контексту.

Ключовою можна визначити тезу, що верховенство права, у сучасному конституційному розумінні, включає поряд із формальною законністю демократію та індивідуальні права (матеріальна теорія верховенства права) [1, с. 127–130]. За словами Алана, фундаментальна ідея громадської рівності лежить в основі верховенства права і водночас демократії, вимагаючи як чесного ставлення до громадян, так і чесних умов реалізації влади. Верховенство права – це теорія конституційної справедливості, вимоги якої належить виконувати будь-якому прийнятному виду демократичної держави [2, с. 42]. У такому вигляді, можна сказати, що ідея верховенства права реалізується як тенденція юридизації політики, що проявляється у встановленні чітких критеріїв і обмежень компетенції виконавчої влади. Також невід'ємною складовою верховенства права є розуміння інституційної ролі суду, його «ексклюзивних і суверенних» технічних повноважень щодо тлумачення права, висвітлених А. Дайсі [2, с. 23–25] і доповнених концепцією «цілісності права» Р. Дворкіна [3, с. 183–204].

У межах статті ми не можемо окреслити всі складові цієї проблеми, тому обмеж-

имося стислим викладом головних тез, які розв'язують питання обсягу правотворчих повноважень органів виконавчої влади з позицій конституційного розмежування гілок влади.

Матеріали та методи. У дослідженні використано нормативно-правові акти України, передусім Конституцію та профільні закони про Кабінет Міністрів і центральні органи виконавчої влади, що дали змогу встановити межі та характер правотворчих повноважень виконавчої гілки влади. Аналітична робота спиралась на метод деконструкції, який дозволив висвітлити українську модель розподілу влади з підходами європейських правових систем. Теоретичну базу сформували праці українських і зарубіжних дослідників, що висвітлюють концепції верховенства права, поділу влади та інституційної ролі суду. У межах дослідження застосовано формально-логічний аналіз конституційних норм, а також герменевтику для виявлення внутрішніх суперечностей у визначенні компетенції органів виконавчої влади.

Результати. Відправним пунктом дослідження цієї проблеми має бути *аналіз положень Конституції*. Метою аналізу є з'ясування ступеня юридичної визначеності, предметної сфери і меж компетенції гілок влади, а саме юридичної ясності критеріїв, логічної правильності тощо. Положення розділу I Конституції закріплюють зальні принципи щодо державного ладу і побудови державних органів влади. Головною є стаття 6 Конституції, яка закріплює принцип розмежування влади. Частина 3 цієї статті доповнює цей принцип положенням: органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Пряме відношення до розмежування компетенцій виконавчої та законодавчої гілок влади має положення ч. 2 ст. 19 Конституції, яка встановлює вимогу, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадовці зобов'язані діяти лише *на підставі, в межах повноважень та у спосіб*, що передбачені Конституцією та законами України [4].

Вказані положення демонструють лаконічний текст, у якому визначаються головні принципи та висловлюється ідея конституційної держави – верховенства права, – яка інституційно та організаційно забезпечується принципом розмежування влади. Однак зазначені положення ч.2 ст. 19 Конституції містять три критерії, що мають бути поясненими як такі, що прямо стосуються розмежування компетенцій, а саме: *«на підставі», «в межах повноважень» та «у спосіб»*. Ці критерії є нормативними вимогами, які висуваються до кожної гілки влади, вони є загальними. Другою їх логічною властивістю є *формальний характер*, оскільки вони не визначають конкретних предметних чи функціональних сфер компетенції, а закріплюють виключно вимогу «конституційності» і «законності» щодо діяльності органів державної влади, яка є складовою формальної теорії верховенства права (формальна законність) [1, с. 106–117].

Юридична конкретизація компетенції ВРУ та КМУ міститься, відповідно, у розділах IV та VI Конституції. Тобто уточнення компетенцій законодавчої та виконавчої влад має бути пов'язано з аналізом та зіставленням положень відповідних статей.

Визначення Верховної Ради України як парламенту і єдиного органу законодавчої влади міститься у статті 75: єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України, а також п. 1 та п. 3 ч. 1 ст. 83 Конституції, у якій дається перелік повноважень ВРУ. Так, у п.3 статті 83 Конституції закріплюються повноваження ВРУ щодо прийняття законів. Зазначені положення словесно точно вказують на належність Верховній Раді «законодавчих повноважень», однак формула визначення повноважень презентує лише номінальну предикацію («а R в»), оскільки наділення повноваженнями щодо прийняття законів не пояснює: що являють собою «закони» як нормативні акти, чим і як обмежуються законодавчі повноваження ВРУ, чим відрізняються «закони» від «нормативно-правових актів» органів виконавчої влади. Принципове значення для пояснення зазначених аспектів «законодавчих повноважень»

ВРУ має ст. 92 Конституції, яка визначає предметні сфери і питання, що мають регулюватися виключно законами; окремо слід вказати на п. 12 та п. 15, які відносять до сфери законодавчого регулювання «організацію і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби» та «засади місцевого самоврядування» [4]. Однак положення і цієї статті не дають відповіді на питання про «законодавчі повноваження» і не дають чітких критеріїв, що дозволяють раціонально відокремити правотворчі повноваження КМУ. Проблемність пов'язана з методикою, за якою визначено сферу «законодавчих повноважень». Йдеться про прийом «визначення предметних сфер». Процитуємо для точності декілька положень цієї статті: виключно законами України визначаються: 1) права і свободи людини і громадянина...; 2) громадянство...; 5) засади використання природних ресурсів...; 7) правовий режим власності...; 9) засади зовнішніх зносин...; тощо.

Однак такий логічний прийом, використаний законодавцем, насправді містить лише одну логічно імперативну вимогу загального характеру: у цій сфері головним нормативно-правовим джерелом має бути закон, проте із цих положень не можна вивести юридичні обмеження щодо правотворчості КМУ, міністерств і державних служб, у кожній з цих та інших сфер існує ціла низка підзаконних нормативно-правових актів. Зіставлення положень зазначеної ст. 92 з положеннями ч. 1. ст. 117 Конституції, також не вносять ясності і не дають відповідей на поставлені запитання, оскільки текст, так само, містить лише номінальне закріплення повноважень: Кабінет Міністрів України *в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження*, які є обов'язковими до виконання [4]. Інші положення Р. VI Конституції демонструє аналогічні лінгвістичний та логічний прийоми у законодавчій техніці викладу статей. Так, ч. 1 ст. 113 номінально визначає, що Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади, а ст.116 Конституції містить перелік завдань і так само предметні сфери компетенції КМУ [4].

Порушенням логічного характеру є спроба провести в Конституції розмежування законодавчої та виконавчої влади за критерієм предметної сфери, оскільки вони майже повністю збігаються. Цей збіг завуальовано мовою текстів ст. 92 та ст. 116. Так, у ст. 116 вживаються висловлювання такого роду, як «забезпечує», «вживає заходів», «розробляє і здійснює» тощо. Крім того, предметні сфери компетенції КМУ викладено за іншою логічною схемою поділу й надано класифікацію повноважень у 10 пунктах цієї статті, тоді як у ст. 92 предметні сфери законодавства подаються у 22 пунктах. Таким чином, збіг предметних сфер можна виявити шляхом нескладного тлумачення, а «буквальні» зіставлення, звичайно, будуть презентувати розбіжності, але виключно словесного і класифікаційного характеру.

Закон України «Про Кабінет міністрів України» містить такі ж недоліки: ч. 2 ст. 3 повторює слова конституції: Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу на підставі, в межах повноважень тау спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Статті 19 та 20 не визначають уточнень меж правотворчих повноважень [5]. Стаття 50 (акти КМУ) у ч. 1 повторює формулу: Кабінет Міністрів України на основі та на виконання Конституції і законів України, актів Президента України, щорічного послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України видає обов'язкові для виконання акти – постанови і розпорядження. Частина 2 тільки зазначає назву нормативно-правових актів КМУ: акти Кабінету Міністрів України *нормативного характеру* видаються у формі постанов [5].

Положення закону України «Про центральні органи виконавчої влади» (від 17.03.2011 № 3166-VI), повторюючи логіку Конституції та закону «Про Кабінет Міністрів України», також не вказують меж правотворчих повноважень міністерств та центральних органів виконавчої влади. Пункт 1 ч. 1 ст. 7 цього закону встановлює завдання міністерств щодо «забезпечення нормативно-правового регулювання». Частина 1 ст. 15 містить розмиту формулу: міністерство у межах своїх повноважень,

на основі і на виконання Конституції та законів України, актів і доручень Президента України, актів Кабінету Міністрів України видає накази, які підписує міністр [6]. Поряд із тим, звернемо увагу, що положення ч. 2 цієї статті, встановлюючи загальний принцип «обов'язковості виконання» наказів міністерств, вносять логічну помилку, оскільки включають у сферу його дії не лише управлінські та нормативно-правові акти внутрішньої дії міністерств, але й нормативно-правові акти, що регулюють відносини між органами влади, з одного боку, та приватними фізичними і юридичними особами, з іншого боку [6].

Зіставлення зазначених положень закону зі ст. 92 Конституції (законотворчість ВРУ) виявляє, що не існує юридичної, логічно окресленої межі між компетенцією правотворчості міністерств і виключною законодавчою компетенцією ВРУ. Положення ст. 23 (накази центрального органу виконавчої влади) теж не містять пояснень меж правотворчих повноважень центральних органів виконавчої влади, що є грубим порушенням принципу правової, демократичної держави [6].

Таким чином, текст Конституції не дозволяє дати відповідь на ключове питання у площині вихідного принципу верховенства права: якими є межі правотворчої компетенції уряду (виконавчої влади)? Тому й закони містять відповідну помилку. Можна сказати що конституція не містить достатніх обмежень органів державної влади.

Окремо слід відзначити логічну неадекватність прийму, використаного в тексті Конституції у ч. 1 ст. 92, за допомогою якого називаються предметні сфери, що мають регулюватися законами. Такий підхід є виправданим виключно під кутом зору розуміння пострадянського історичного контексту і завдань, що мала вирішити нова Конституція України, серед яких першочерговою виступала необхідність захисту сфери права (і свободи) і убезпечення її від управлінського втручання з боку держави, що мало на меті перебудову адміністративно-командної моделі держави, де сфера управління поширювалась на всі сфери життя, відповідно до

європейських стандартів правової демократичної держави. Застарілий стиль юридичної практики, науки і міркування, який продовжував і, на жаль, продовжує, існувати відтворює модель державного управління СРСР, руйнуючи саму можливість реформ. Протилежною виступає ідея верховенства права, яка вимагає чіткого визначення сфери правових відносин, що має регулюватись виключно законами і повинна бути виключеною зі сфери управлінського «вільного розсуду».

У площині теорії верховенства права і розмежування влади *адекватним постає логічний прийом чіткого виокремлення правотворчої компетенції КМУ і органів виконавчої влади, через юридичні критерії і принципи обмеження реалізації відповідних повноважень, із обсягу законодавчої компетенції ВРУ, яка, у свою чергу, відповідно до логічних вимог має бути визначеною за допомогою загального за обсягом поняття, як виключна компетенція правового регулювання. У такий спосіб правотворча компетенція виконавчої влади може стати визначеною, тобто логічно виокремленою з «обсягу» поняття «законодавчі повноваження» ВРУ, та набути статусу «делегованих повноважень».*

Зазначена юридична недосконалість спричинила і продовжує створювати негативні наслідки, зумовлюючи надмірну правотворчість органів виконавчої влади, що сприймається як звичайна адекватна метода управління. Немає сенсу у цьому дослідженні давати повний перелік такого роду підзаконних нормативно-правових актів, які втручаються у сферу законодавчого регулювання. Як приклад наведемо два: Наказ ДКСУ від 20.09.2013 № 138 «Про затвердження Порядку здійснення видачі, обігу, обліку та сплати фінансових казначейських векселів, виданих як електронний документ, органами Державної казначейської служби України» [7] та Постанова КМУ від 12.01.2011 № 6 «Порядок розміщення тимчасових вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках» [8]. Вказані підзаконні нормативно-правові акти містять такі недоліки і помилки: 1) змішуються рішення

управлінського характеру та нормативно-правове регулювання відносин; 2) вони втручаються у «сферу права», яка має регулюватись виключно законами і є сферою законотворчої компетенції ВРУ: господарське, бюджетне і податкове законодавство, повноваження органів місцевого самоврядування, регулювання ринку цінних паперів тощо.

Безумовно, ми не заперечуємо очевидної необхідності повноважень у виконавчій владі щодо правотворчості. Йдеться виключно про визнання проблеми недостатності чинного розуміння сенсу принципу «законності» («...зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України») і формального визначення компетенції («Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови...»). Ці законодавчі положення є неадекватними, вони майже не застосовні.

Проведений аналіз показує недостатність «буквальної» інтерпретації тексту Конституції України, що, у свою чергу, обґрунтовує необхідність тлумачення принципу розмежування влади в теоретично розширеному спектрі верховенства права.

По-перше, верховенство права інституційно забезпечується принципом розмежування влади. Однак стосовно розмежування компетенцій між законодавчою та виконавчою гілками влади сам принцип верховенства права виступає як критерій, що проводить межу між компетенцією ВРУ та КМУ у сфері правотворчих повноважень. Головною вимогою верховенства права є суворі заборона для виконавчої влади втручатись у сферу права і правотворчості, які відповідно до принципу розподілу влади стають виключною компетенцією парламенту як єдиного органу законодавчої влади. Підкреслюю що ідея розмежування влади саме полягає в тому, щоб не припустити об'єднання законодавчих та виконавчих повноважень у руках однієї владної інституції.

По-друге, з позицій методології труднощі, що стосуються цієї проблеми, пов'язані з необхідністю переосмислення і відповід-

ної деконструкції пострадянського контексту, який продовжує нав'язувати викривлені сенси, незугарну канцелярську термінологію, вихолощені і спотворені поняття і схеми мислення. Йдеться про усталену схему, в силу якої до компетенції «виконавчої влади» крім повноважень суто управлінського характеру додаються правотворчі повноваження, одночасно висловлюються вимоги, які, на перший погляд, цілковито відповідають європейським стандартам верховенства права і правової демократичної держави, а саме: 1) *нормативно-правові акти виконавчої влади мають відповідати Конституції та законам України*, 2) органи виконавчої влади мають діяти виключно *на підставі, у межах повноважень та у спосіб*, що передбачені Конституцією та законами України. Однак ці юридичні принципи не обмежують правотворчі повноваження КМУ та інших органів виконавчої влади, оскільки діє усталений і незаперечуваний додатковий концепт: *підзаконні нормативно-правові акти доповнюють, деталізують закони, нормативно конкретизують механізми і процедури реалізації прав, повноважень тощо*. Це розуміння є усталеною практикою виконавчої влади, сформованої і теоретично оформленої за радянських часів, що логічно нівелює конституційні обмеження, закладені принципами верховенства права і розподілу влади.

Зазначене усталене розуміння природи підзаконного нормативно-правового акта та його функцій у системі законодавства являє собою мовний феномен «кліше» – готовий вислів, що механічно використовується в юридичних контекстах. На жаль, таке розуміння продовжує існувати в різних теоретичних формах у наукових галузях конституційного [9, с. 417–421, 430–439; 10, с. 473–474] та адміністративного права [11, с. 13, 82, 87; 12, с. 104–105]. Наприклад, В.А. Міхалєв, пояснюючи сенс принципу верховенства закону як складової, формулює таку тезу: всі нормативно-правові акти, що приймаються для розвитку і на основі закону, не можуть їм суперечити [9, с. 419]. Відмінності між такого роду теоретичними висловлюваннями мають лише мовну природу

і не стосуються ознак, які і є визначальними теоретичними положеннями, що застосовуються у практиці інтерпретації норм законів. Це кліше стає ключовою перешкодою на шляху раціонального визначення юридичного критерію щодо обмежень правотворчих повноважень виконавчої влади та їх конституційно-правового відокремлення від законодавчих повноважень. Вказаний радянський концепт підзаконного нормативно-правового акта (як синтагма-кліше) через приховані методи інтерпретації знецінює принципи верховенства права і розмежування влади, закріплені в Конституції України.

По-третє, така ситуація невизначеності правотворчих повноважень виконавчої влади тягне за собою негативні наслідки, серед яких найтяжчими виступають два: 1) змішування управління з правовим регулюванням; 2) правові відносини стають об'єктом управління; що презентує *підміну управління* (у точному сенсі) конкретними сферами і галузями, що, крім контролю, передбачає численні різнопланові управлінські дії та рішення, а також включає планування, програми розвитку, стратегії тощо, *прийняттям нормативно-правового акта* тобто правовим регулюванням відносин у цих сферах. Багато правових відносин втрачають свою якість «бути правовими»; правовими вони залишаються формально, але фактично вони є сферою управлінських рішень. Прикладами є комунальні послуги, медичні послуги, освіта, земельні відносини, підприємницька діяльність тощо. Як очевидно, це є продовженням радянської традиції адміністративно-командної економіки та управління. Грубі порушення принципів правової держави можна визначити як загальну деюридизацію цих сфер і відсутність у них відправних принципів цивільного і господарського права (автономія суб'єктів господарювання, принцип договірних відносин, свобода контракту тощо).

Вказані приклади висвітлюють аспект визначення правотворчих повноважень виконавчої влади, який можна сформулювати питанням: *якою мірою і у якому обсязі управлінські повноваження, що є визначальною складовою по-*

няття «виконавчої влади», є пов'язаними з правотворчими повноваженнями, без яких управління не може здійснюватись функціонально?

Юридично обґрунтованими виявляються правотворчі повноваження органів виконавчої влади щодо видання нормативно правових актів виключно у сфері внутрішніх відносин певного міністерства, які визначаються як: «організаційна структура», «системна побудова», «розподіл функціональних обов'язків» тощо. Правотворчість такого роду не має поширюватись на відносини із громадянами, підприємствами тощо, тобто втручатися у сферу юридичних прав і обов'язків. Однак ми маємо врахувати вимогу прагматичного реалізму; практичні обставини вимагають від КМУ, міністерств, державних служб видання різноманітних регламентів, інструкцій, переліків тощо, які стоять на юридичній межі, часто розмитій і частково чи опосередковано втручаються у сферу «прав, свобод і обов'язків» приватних суб'єктів. Такі правотворчі повноваження мають бути чітко визначеними законом. Суперечливим є питання щодо доцільності надання органам виконавчої влади більш широких повноважень щодо видання підзаконних нормативно-правових актів у разі необхідності і нагальної потреби в конкретних практичних обставинах і політичних ситуаціях. На наш погляд, таке розширення правотворчої компетенції органів виконавчої влади не вступило б у протиріччя із принципом верховенства права та пом'якшило б категоричну заборону щодо втручання у сферу законодавчих повноважень, але виключно за умов дотримання низки імперативних вимог, серед яких головними є: а) ця компетенція не визнається загальним правилом; б) такого роду підзаконні нормативно-правові акти мають прийматись органом вико-

навчої гілки влади виключно за окремим рішенням ВРУ; б) такий нормативно-правовий акт має розумітись як делегована правотворчість; в) він повинен мати визначену класифікаційну назву, наприклад «декрет», і мати визначену юридичну силу.

Висновки. Узагальнюючи викладені міркування, сформулюємо декілька тез: а) визначення меж правотворчих повноважень виконавчої влади у площині принципів верховенства права і розмежування влад має ґрунтуватись на загальному принципі вилучення із компетенції виконавчої влади видання нормативно-правових актів, що втручаються у сферу відносин між приватними суб'єктами та між приватними суб'єктами й органами публічної влади, ці відносини є безпосереднім предметом законодавчого регулювання; б) прогалини, фрагментарність, надмірна абстрактність норм та інші недоліки як відомі проблеми чинного законодавства України стосуються сфери якості законодавчої діяльності ВРУ і не мають вирішуватись засобом «управлінської правотворчості» КМУ та інших органів виконавчої влади; в) до правотворчих повноважень органів виконавчої влади належать виключно ті, які є субсидіарними, тобто невіддільними від функціональних можливостей управління в конкретних сферах і галузях та щодо внутрішньої організаційної будови самих органів державного управління; г) органи виконавчої влади можуть наділятись, у разі нагальної потреби, у конкретних обставинах, більш широкими правотворчими повноваженнями, але в кожному випадку це вимагає окремого рішення ВРУ щодо делегування відповідних повноважень стосовно прийняття конкретного нормативно-правового акта.

Список використаних джерел:

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Пер. з англ. А. Іщенко. К. : Києво-Могилянська академія, 2007. 208 с.
2. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права. Пер. з англ. Р. Семківа. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 385 с.
3. Дворкін Р. Цілість права. Філософія права. За ред. Дж. Фейберга та Дж. Коулмена; Пер. з англ. П. Таращук. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2007. С. 183–204.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 07.10.2010 р. № 2591-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2011. № 9. Ст. 58.

6. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. ст. 385.

7. Про затвердження Порядку здійснення видачі, обігу, обліку та сплати фінансових казначейських векселів, виданих як електронний документ, органами Державної казначейської служби України: Наказ ДКСУ від 20.09.2013 р. № 138.

8. Порядок розміщення тимчасових вільних коштів місцевих бюджетів на вкладних (депозитних) рахунках у банках: Постанова КМУ від 12.01.2011 р. № 6. *Офіційний вісник України*. 2011. № 2, ст. 103; 2012 р., № 42, ст. 1608.

9. Курс конституційного права України. Т.1. Загальна частина: Основи теорії конституційного права. Підручник (під ред. М.А. Баймуратова і А.В. Батанова). Х. : Одісей, 2008. 672 с.

10. Совгіря О.В., Шукліна Н.Г. Конституційне право України: Навч. Посібник. К. : Юрінком Інтер, 2007. 632 с.

11. Адміністративне право України: Підручник. Ю.П. Битяк, В.М. Грашук, О.В. Д'яченко та ін.; За ред. Ю.П. Битяка. К. : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.

12. Кузьменко О.В. Адміністративна юстиція в Україні: Навч. посіб. О.В. Кузьменко. К. : Атіка, 2007. 156 с.

References:

1. Tamanaha, B. (2007). *Verkhovenstvo prava: istoriia, polityka, teoriia*. Per. z anhl. A. Ishchenka. [The Rule of Law: History, Politics, Theory]. K.: Kyievo-Mohylianska akademiia. 208 p. [in Ukrainian].

2. Allan, T.R.S. (2008). *Konstytutsiina spravedlyvist. Liberalna teoriia verkhovenstva prava* [Constitutional Justice. Liberal Theory of the Rule of Law]. Per. z anhl. R. Semkiva. K. : Kyievo-Mohylianska akademiia. 385 p. [in Ukrainian].

3. Dvorkin, R. (2007). *Tsilist prava* [The Integrity of Law]. *Filosofii prava* [Philosophy of Law]. Za red. Dzh. Feiberga ta Dzh. Koulmena; Per. z anhl. P. Tarashchuk. K. : Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». p. 183–204 [in Ukrainian].

4. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine). № 30. St. 141. [in Ukrainian].

5. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy: Zakon Ukrainy [For the Cabinet of Ministers of Ukraine: Law of Ukraine] vid 07.10.2010 r. № 2591-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine), 2011. № 9. St. 58. [in Ukrainian].

6. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady: Zakon Ukrainy [On central executive bodies: Law of Ukraine] vid 17.03.2011 r. № 3166-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine). 2011. № 38. st. 385. [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia vydachi, obihu, obliku ta splaty finansovykh kaznacheiskyykh vekseliv, vydanykh yak elektronnyi dokument, orhanamy Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy: Nakaz DKSU [On approval of the Procedure for the issuance, circulation, accounting and payment of financial treasury bills issued as an electronic document by the bodies of the State Treasury Service of Ukraine: Order of the State Treasury Service of Ukraine] vid 20.09.2013 r. № 138. [in Ukrainian].

8. Poriadok rozmishchennia tymchasovykh vilnykh koshtiv mistsevykh biudzhativ na vkladnykh (depozytnykh) rakhunkakh u bankakh: Postanova KMU [Procedure for placing temporary free funds of local budgets in deposit accounts in banks: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 12.01.2011 r. № 6. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy* (Official Gazette of Ukraine). 2011. № 2, st. 103; 2012 r., № 42, st. 1608. [in Ukrainian].

9. Kurs konstytutsiinoho prava Ukrainy. T.1. Zahalna chastyna: Osnovy teorii konstytutsiinoho prava. Pidruchnyk (2008). [Course of Constitutional Law of Ukraine. Vol. 1. General part: Fundamentals of the Theory of Constitutional Law. Textbook] (pid red. M.A. Baimuratova y A.V. Batanova). Kh. : Odisei. 672 s. [in Ukrainian].

10. Sovhyria, O.V., & Shuklina, N.H. (2007). *Konstytutsiine pravo Ukrainy: Navch. Posibnyk* [Constitutional Law of Ukraine: Textbook]. K. : Yurinkom Inter. 632 s. [in Ukrainian].

11. *Administrativne pravo Ukrainy: Pidruchnyk* (2006). [Administrative Law of Ukraine: Textbook]. Yu.P. Bytiak, V.M. Hrashchuk, O.V. Diachenko ta in.; Za red. Yu.P. Bytiaka. K. : Yurinkom Inter. 544 s. [in Ukrainian].

12. Kuzmenko, O.V. (2007). *Administrativna yustytisia v Ukraini: Navch. posib* [Administrative Justice in Ukraine: Textbook]. O.V. Kuzmenko. K. : Atika. 156 s. [in Ukrainian].

Гаріфуллін Максим Валерійович,

доктор філософії у галузі права,
старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6469-4924>

Чорномаз Оксана Богданівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0574-1118>

ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

***Анотація.** Домашнє насильство залишається однією з найбільш складних і суспільно небезпечних соціально-правових проблем сучасної України, що має системний характер та потребує комплексного реагування з боку держави. Попри наявність спеціального законодавства та поступове формування інституційної системи протидії цьому явищу, рівень поширеності, латентності та повторюваності домашнього насильства свідчить про наявність істотних прогалин у механізмах забезпечення безпеки постраждалих осіб. Особливої актуальності ця проблема набула в умовах пандемії COVID-19 та воєнного стану, коли соціально-економічні та психологічні чинники сприяли загостренню насильницької поведінки у сімейному середовищі.*

Метою дослідження є комплексний аналіз публічно-правових механізмів, що застосовуються в Україні для забезпечення безпеки осіб, постраждалих від домашнього насильства, а також виявлення проблем їх правового регулювання і практичного застосування з урахуванням міжнародних стандартів та національної правозастосовної практики. У статті особливу увагу приділено з'ясуванню ролі держави у негайному припиненні насильства, запобіганні його повторенню та створенні умов для ефективного захисту прав і свобод постраждалих осіб.

Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Формально-юридичний метод використано для аналізу норм Конституції України, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», адміністративного та кримінального законодавства. Порівняльно-правовий метод дозволив зіставити національні підходи до протидії домашньому насильству з міжнародними стандартами та практикою країн Східної Європи. Системно-структурний, логіко-правовий, статистичний та аналітичний методи застосовано для комплексного дослідження публічно-правових механізмів як цілісної системи та оцінки ефективності їх реалізації.

У результаті дослідження з'ясовано, що публічно-правові механізми захисту постраждалих від домашнього насильства являють собою сукупність владно-розпорядчих, імперативних та примусових заходів, спрямованих на оперативне реагування держави на загрози життю та здоров'ю людини. До основних таких механізмів віднесено термінові заборонні та обмежувальні приписи, адміністративні заходи впливу, профілактичний облік кривдників, направлення на корекційні програми, а також діяльність органів поліції, судів, органів опіки та соціальних служб. Обґрунтовано, що обмежувальні приписи мають превентивний характер і є одним із найбільш ефективних інструментів короткострокового забезпечення безпеки постраждалих осіб.

¹ Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (ЕАСЕА). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (ЕАСЕА) не можуть нести за них відповідальність.

Разом із тим встановлено, що ефективність публічно-правових механізмів знижується через формальний підхід до оцінки ризиків, недостатній контроль за виконанням приписів, слабку міжвідомчу координацію та низький рівень поінформованості постраждалих щодо доступних інструментів захисту. У статті обґрунтовується необхідність удосконалення нормативного регулювання, розвитку міждисциплінарних моделей реагування, посилення превентивної складової адміністративних заходів та адаптації міжнародних стандартів до національних умов.

Зроблено висновок, що подальший розвиток і практичне вдосконалення публічно-правових механізмів є важливою умовою підвищення рівня безпеки осіб, постраждалих від домашнього насильства, зменшення його латентності та формування ефективної системи державного захисту прав людини в Україні.

Ключові слова: домашнє насильство, публічно-правові механізми, безпека постраждалих, обмежувальний припис, адміністративні заходи, протидія домашньому насильству, захист прав людини.

Harifullin Maxym, Chornomaz Oksana. Use of public legal mechanisms to ensuring the safety of victims of domestic violence in Ukraine: certain aspects

Abstract. Domestic violence remains one of the most complex and socially dangerous socio-legal problems in contemporary Ukraine, characterised by its systemic nature and the need for a comprehensive response from the state. Despite the adoption of specialised legislation and the gradual development of an institutional framework for preventing and combating domestic violence, the high level of prevalence, latency, and recurrence of this phenomenon indicates significant shortcomings in the mechanisms aimed at ensuring the safety of victims. This issue has become particularly acute in the context of the COVID-19 pandemic and the introduction of martial law, when socio-economic instability and psychological stress factors contributed to the escalation of violent behaviour within the family environment.

The purpose of this study is to provide a comprehensive analysis of public legal mechanisms used in Ukraine to ensure the safety of persons affected by domestic violence, as well as to identify the key problems of their legal regulation and practical implementation, taking into account international human rights standards and national law enforcement practice. The research focuses on the role of the state in the immediate cessation of violence, prevention of its recurrence, and the creation of effective conditions for the protection of the rights and freedoms of victims.

The methodological framework of the study is based on a combination of general scientific and special legal research methods. The formal legal method was used to analyse the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Domestic Violence", as well as relevant norms of administrative and criminal law. The comparative legal method enabled an assessment of national approaches in comparison with international standards and the practices of Eastern European countries. Systemic and structural, logical legal, statistical, and analytical methods were applied to examine public legal mechanisms as an integrated system and to evaluate their effectiveness in practice.

The study establishes that public legal mechanisms for the protection of victims of domestic violence constitute a set of authoritative, imperative, and coercive measures implemented by public authorities in order to promptly respond to threats to life and health. These mechanisms include emergency restraining orders, restrictive orders, administrative measures of influence, preventive registration of perpetrators, referral to correctional programmes, as well as the activities of law enforcement agencies, courts, guardianship authorities, and social services. It is substantiated that restrictive orders have a predominantly preventive nature and represent one of the most effective short-term instruments for ensuring the safety of victims.

At the same time, the effectiveness of public legal mechanisms is significantly reduced by a formalistic approach to risk assessment, insufficient control over the execution of restraining orders, weak interagency coordination, and a low level of awareness among victims regarding available legal remedies. The article emphasises the need to improve regulatory frameworks, strengthen intersectoral cooperation, develop multidisciplinary response models, enhance the preventive potential of administrative measures, and adapt international standards to the national legal and social context.

It is concluded that the further development and practical improvement of public legal mechanisms is a crucial prerequisite for enhancing the level of protection and safety of victims of domestic violence, reducing its latent nature, and strengthening public trust in the system of state protection of human rights in Ukraine.

Key words: domestic violence, public legal mechanisms, victim safety, restrictive order, administrative measures, prevention and counteraction to domestic violence, protection of human rights

Вступ. Домашнє насильство залишається темний характер та потребує комплексної однією з найбільш гострих соціально-правових проблем сучасної України, що має сис- відповіді з боку держави. Незважаючи на запровадження спеціального законодавства

та поступове формування інституційної системи протидії домашньому насильству, рівень його поширеності, латентності та повторюваності свідчить про наявність суттєвих прогалин у механізмах захисту постраждалих осіб. Наукові дослідження підтверджують, що значна частина випадків домашнього насильства залишається поза офіційною статистикою через страх, недовіру до органів влади, економічну залежність або соціальні стереотипи, що особливо загострює проблему безпеки постраждалих осіб.

Актуальність дослідження зумовлена також зростанням кількості звернень щодо домашнього насильства в умовах кризових явищ, зокрема під час пандемії COVID-19 та воєнного стану, що підтверджується науковими та аналітичними даними. Дослідники зазначають, що у такі періоди домашнє насильство набуває нових форм, ускладнюється його виявлення та знижується ефективність традиційних механізмів реагування. Окремої уваги потребують вразливі категорії постраждалих – жінки, діти, особи похилого віку, щодо яких насильство часто має тривалий і прихований характер.

Важливе значення у цьому контексті мають публічно-правові механізми, що застосовуються державою з метою негайного припинення насильства та забезпечення фізичної і психологічної безпеки постраждалих. Йдеться насамперед про термінові та обмежувальні приписи, адміністративні заходи впливу, профілактичний облік кривдників, діяльність органів поліції, судів, органів опіки та піклування, соціальних служб і програм для кривдників. Саме ці інструменти формують основу публічно-правової відповіді на домашнє насильство та покликані забезпечити швидке реагування держави на загрозу життю і здоров'ю особи.

Водночас, результати наукових досліджень і правозастосовної практики свідчать про наявність проблем у реалізації зазначених механізмів, зокрема формалізм у їх застосуванні, недостатній рівень міжвідомчої взаємодії, складність процедур, а також обмежену ефективність контролю за виконанням

приписів. У зв'язку з цим актуальним є наукове осмислення публічно-правових механізмів забезпечення безпеки постраждалих від домашнього насильства з урахуванням сучасних викликів, міжнародних стандартів та національної практики.

Метою статті є комплексний аналіз використання публічно-правових механізмів для забезпечення безпеки осіб, постраждалих від домашнього насильства в Україні, а також виявлення проблем їх правового регулювання і практичного застосування з метою вироблення обґрунтованих пропозицій щодо їх удосконалення.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. Зокрема, використано формально-юридичний метод для аналізу норм чинного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, порівняльно-правовий метод для зіставлення національних підходів із міжнародними стандартами та практикою інших держав, а також системно-структурний метод для комплексного дослідження публічно-правових механізмів як цілісної системи.

Крім того, у роботі застосовано логіко-правовий, статистичний та аналітичний методи, що дало змогу оцінити ефективність застосування обмежувальних приписів, адміністративних заходів і діяльності уповноважених суб'єктів. Окрему увагу приділено аналізу правозастосовної практики та наукових підходів до проблеми латентності домашнього насильства.

Основними джерелами дослідження стали Конституція України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», норми адміністративного та кримінального законодавства, практика національних судів, а також наукові праці українських і зарубіжних учених. Теоретичну базу дослідження становлять монографії, дисертаційні роботи та наукові статті, присвячені кримінально-правовим, адміністративно-правовим і соціально-правовим аспектам домашнього насильства, зокрема праці В. Панасюка, О. Го-

ловка, А. Шугало, Т. Панталієнко, М. Нероди, Я. Горбунової, Н. Ліщук та ін., а також міжнародні дослідження щодо протидії домашньому насильству в країнах Східної Європи.

Результати. Публічно-правові механізми захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства, становлять сукупність правових засобів, процедур і дій, що реалізуються уповноваженими суб'єктами публічної влади з метою припинення насильства, запобігання його повторенню та забезпечення безпеки постраждалих осіб. На відміну від приватно-правових способів захисту, публічно-правові механізми характеризуються владно-розпорядчим характером, імперативністю та можливістю застосування заходів примусу [1; 2].

У науковій літературі зазначається важливість більш глибокої інтеграції обмежувальних приписів з іншими адміністративними і соціальними заходами для досягнення кращих результатів у боротьбі з домашнім насильством. Однак, формалізм у застосуванні цих заходів та недостатня координація між різними органами влади значно знижують їх ефективність [3]. Водночас, відсутній єдиний підхід до визначення змісту публічно-правових механізмів у сфері протидії домашньому насильству. Так, М. А. Нерода розглядає їх як систему адміністративно-правових засобів, спрямованих на охорону суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням особистої недоторканності та безпеки членів сім'ї [1]. Я. М. Горбунова підкреслює, що такі механізми охоплюють не лише адміністративні та кримінально-правові заходи, а й організаційні та профілактичні інструменти, реалізовані через діяльність органів публічної адміністрації [2].

Науковці також зазначають, що застосування обмежувальних приписів не є достатнім для комплексного захисту постраждалих осіб без додаткових заходів, таких як адміністративні стягнення та корекційні програми для кривдників [4]. Також, важливою складовою публічно-правового механізму є вдосконалення міжвідомчої координації для забезпечення ефективної реалізації заходів захисту, як це зазначено у дослідженні Андрєєнкової та ін., яке наголошує на важливості соці-

ального супроводу у випадках домашнього насильства [5].

Серйозними проблемами є також латентність домашнього насильства та недовіра постраждалих до системи правозахисту, як вказано у дослідженні Ліщук Н., яке підкреслює, що значна частина жертв не звертається за допомогою через страх або соціальні стереотипи [6]. Відповідно, особливу увагу слід приділити питанням доступності публічно-правових механізмів для вразливих категорій постраждалих, таких як жінки, діти та особи похилого віку [7]. Крім того, підвищення ефективності застосування таких механізмів вимагає комплексного підходу, включаючи об'єднання з адміністративними заходами та соціальними програмами для кривдників, що є важливим для зниження рівня повторюваних правопорушень [8].

Відповідно до чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», до основних видів публічно-правових механізмів захисту належать: термінові заборонні приписи, обмежувальні приписи, взяття кривдника на профілактичний облік, направлення на проходження програм для кривдників, застосування адміністративної та кримінальної відповідальності, а також діяльність органів опіки та піклування щодо захисту прав дітей [1; 9].

Узагальнюючи наукові підходи, публічно-правові механізми захисту можна класифікувати за кількома критеріями: за суб'єктом застосування (поліція, суди, органи опіки та піклування, соціальні служби); за характером впливу (заборонні, обмежувальні, примусові, профілактичні); за строком дії (термінові та довгострокові); за правовою природою (адміністративно-правові, кримінально-правові, організаційно-правові).

Роль публічно-правових механізмів у забезпеченні безпеки осіб, постраждалих від домашнього насильства, полягає насамперед у можливості оперативного втручання держави у ситуації, що становлять реальну загрозу життю та здоров'ю людини. Саме публічно-правові інструменти дозволяють

обмежити або припинити протиправну поведінку кривдника незалежно від його волі, що є принципово важливим у випадках системного або повторюваного насильства [1; 10].

Науковці наголошують, що ефективність таких механізмів значною мірою залежить від їх превентивної спрямованості. Застосування термінових заборонних і обмежувальних приписів дає змогу не лише припинити насильство, а й створити часовий простір для надання постраждалій особі соціальної, психологічної та правової допомоги [2; 11]. Особливо важливим це є у справах, де постраждалими виступають жінки, діти або особи похилого віку, які перебувають у стані підвищеної вразливості [12; 13].

Разом із тим, дослідження практики застосування публічно-правових механізмів свідчить про наявність проблем, що знижують їхню ефективність. Серед них науковці виокремлюють формальний підхід до оцінки ризиків, недостатній контроль за виконанням приписів, а також низький рівень координації між суб'єктами, залученими до протидії домашньому насильству [1; 14]. Це призводить до ситуацій, коли навіть після втручання держави постраждала особа залишається в умовах небезпеки.

Отже, публічно-правові механізми виконують ключову функцію у системі захисту постраждалих від домашнього насильства, однак потребують подальшого вдосконалення як на нормативному, так і на практичному рівнях.

Формування національної системи публічно-правових механізмів захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства, відбувається під значним впливом міжнародних стандартів у сфері прав людини. У науковій літературі підкреслюється, що ефективна протидія домашньому насильству є позитивним зобов'язанням держави, що випливає з міжнародно-правових актів і практики їх застосування [15].

Досвід країн Східної Європи свідчить про тенденцію до посилення ролі адміністративно-правових заходів, зокрема розширення повноважень поліції щодо негайного усу-

нення кривдника від постраждалої особи та запровадження міждисциплінарних моделей реагування [15]. Такі моделі передбачають тісну взаємодію правоохоронних органів, соціальних служб, медичних працівників і психологів, що дозволяє комплексно оцінювати ризики та підвищувати рівень безпеки постраждалих.

Українські дослідники зазначають, що імплементація міжнародних стандартів у національне законодавство має відбуватися не лише формально, а й з урахуванням соціальних, культурних і правозастосовних особливостей держави [2; 16]. Зокрема, важливим є забезпечення реальної доступності публічно-правових механізмів для постраждалих осіб та подолання латентності домашнього насильства, що залишається однією з ключових проблем у цій сфері [14].

Таким чином, міжнародні стандарти і зарубіжна практика відіграють суттєву роль у розвитку публічно-правових механізмів захисту постраждалих від домашнього насильства, водночас їх ефективне застосування в Україні потребує подальшого наукового осмислення та адаптації до національних умов.

Обмежувальний припис є одним із ключових публічно-правових механізмів захисту осіб, постраждалих від домашнього насильства, що має превентивний і захисний характер. Його правова природа полягає у встановленні судом тимчасових обмежень для особи, яка вчинила домашнє насильство, з метою мінімізації ризику повторного посягання на життя, здоров'я чи гідність постраждалої особи. Науковці підкреслюють, що обмежувальний припис не є заходом юридичної відповідальності, а належить до спеціальних заходів публічно-правового впливу, спрямованих на захист прав людини [1; 2].

У кримінально-правовій та адміністративно-правовій доктрині обмежувальні приписи розглядаються як самостійний інструмент державного реагування, який поєднує елементи адміністративного примусу та соціальної превенції. Такий підхід зумовлений тим, що застосування припису не потребує доведення вини у кримінально-правовому

розумінні, а ґрунтується на оцінці ризиків для постраждалої особи [1; 10]. Це дозволяє забезпечити оперативність і ефективність захисту, що є особливо важливим у ситуаціях гострої небезпеки.

Процедура видачі обмежувального припису в Україні визначається нормами Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та процесуальним законодавством. Обмежувальний припис видається судом за заявою постраждалої особи або її представника і може встановлювати низку заборон, зокрема заборону перебування у спільному житлі, наближення до постраждалої особи чи спілкування з нею [1; 2].

Виконання обмежувального припису покладається на органи Національної поліції, які здійснюють контроль за дотриманням встановлених судом обмежень. Наукові дослідження свідчать, що ефективність цієї процедури значною мірою залежить від своєчасності інформування поліції про винесення припису та належної фіксації порушень його умов [1, 11]. Важливою складовою виконання припису є також взаємодія поліції з соціальними службами та органами опіки і піклування, особливо у випадках, коли постраждалими є діти.

Ефективність обмежувальних приписів у забезпеченні безпеки постраждалих осіб оцінюється в науковій літературі неоднозначно. З одного боку, дослідники визнають, що цей інструмент дозволяє швидко припинити насильницьку поведінку та знизити ризик повторного насильства у короткостроковій перспективі [2; 15]. Особливо значущим є психологічний ефект припису, який сигналізує кривднику про невідворотність державного втручання.

З іншого боку, низка досліджень вказує на обмежену ефективність приписів у випадках системного або тривалого домашнього насильства, коли кривдник ігнорує судові заборони або знаходить способи їх формального обходу [10; 14]. У таких ситуаціях обмежувальний припис потребує поєднання з іншими публічно-правовими механізмами, зокрема адміністративною або кримінальною

відповідальністю та програмами для кривдників [1].

Серед основних проблем застосування обмежувальних приписів в Україні науковці виділяють складність доказування обставин, що свідчать про наявність загрози повторного насильства, а також недостатній рівень обізнаності постраждалих осіб щодо можливостей цього механізму [1; 14]. Значною залишається й проблема латентності домашнього насильства, що унеможливорює своєчасне звернення за судовим захистом [14].

Крім того, у практиці правозастосування фіксуються випадки формального підходу до контролю за виконанням обмежувальних приписів та недостатньої координації між суб'єктами, залученими до їх реалізації. Це знижує рівень довіри постраждалих до публічно-правових механізмів захисту та потребує комплексного перегляду підходів до їх застосування [1; 2]. Таким чином, обмежувальні приписи, залишаючись важливим інструментом захисту, потребують подальшого нормативного та організаційного вдосконалення з урахуванням сучасних викликів.

Адміністративні заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є різновидом публічно-правових засобів впливу, що застосовуються уповноваженими органами державної влади з метою припинення протиправної поведінки, попередження її повторення та забезпечення безпеки постраждалих осіб. Їх правова природа полягає у поєднанні елементів адміністративного примусу та превенції, що дозволяє оперативно реагувати на факти домашнього насильства без необхідності негайного застосування кримінально-правових механізмів [1; 2].

У наукових дослідженнях адміністративні заходи розглядаються як самостійний інститут адміністративного права, спрямований на охорону публічного порядку та прав людини у сімейних відносинах. М. А. Нерода підкреслює, що адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству мають комплексний характер і включають як заходи відповідальності, так і заходи адміністративного попередження та профілактики [1].

Такий підхід відповідає сучасному розумінню ролі держави у забезпеченні особистої безпеки громадян.

Порядок застосування адміністративних заходів щодо осіб, які здійснили домашнє насильство, регламентується нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення та спеціального законодавства у сфері протидії домашньому насильству. До таких заходів належать складання протоколів про адміністративні правопорушення, накладення адміністративних стягнень, взяття кривдника на профілактичний облік, а також направлення на проходження корекційних програм [1; 2].

Застосування адміністративних заходів передбачає активну роль органів Національної поліції, які здійснюють фіксацію фактів насильства, оцінку ризиків та ініціюють подальші заходи впливу. Науковці наголошують, що ефективність цього порядку значною мірою залежить від належного документування правопорушень і своєчасного реагування на повторні випадки насильства [10; 14]. Важливим елементом є також взаємодія поліції з судами, соціальними службами та органами опіки та піклування.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що адміністративні заходи відіграють важливу роль у системах протидії домашньому насильству як в Україні, так і в інших державах, однак їх зміст і механізми реалізації мають певні відмінності. У країнах Східної Європи простежується тенденція до розширення повноважень адміністративних органів щодо негайного втручання у випадках домашнього насильства та посилення контролю за поведінкою кривдників [15].

В українському законодавстві адміністративні заходи мають чітку нормативну регламентацію, однак, як зазначають дослідники, потребують подальшої гармонізації з міжнародними стандартами, зокрема у частині міжвідомчої взаємодії та оцінки ризиків [2; 16]. Зарубіжний досвід демонструє ефективність комплексних моделей реагування, де адміністративні заходи поєднуються з соціальними та психологічними програмами

для кривдників, що знижує рівень рецидиву насильства [15].

Оцінка ефективності адміністративних заходів у боротьбі з домашнім насильством у науковій літературі здійснюється з урахуванням їх здатності запобігати повторним правопорушенням і забезпечувати реальну безпеку постраждалих осіб. Дослідники відзначають, що адміністративні заходи є особливо результативними на початкових стадіях насильницької поведінки, коли своєчасне втручання держави може запобігти її ескалації [1; 10].

Водночас, наукові праці вказують на низку чинників, що знижують ефективність адміністративних заходів, серед яких формальний підхід до їх застосування, обмежені можливості контролю за виконанням рішень та недостатня мотивація кривдників до проходження корекційних програм [2; 14]. У зв'язку з цим адміністративні заходи мають застосовуватися у тісному поєднанні з іншими публічно-правовими механізмами, що дозволить підвищити загальний рівень захисту постраждалих від домашнього насильства.

Аналіз статистичних даних щодо домашнього насильства в Україні свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості зафіксованих випадків, що зумовлено як реальним поширенням цього явища, так і підвищенням рівня звернень постраждалих до уповноважених органів. Науковці зазначають, що особливо помітне зростання звернень спостерігалось у період пандемії COVID-19, коли соціальна ізоляція, економічна нестабільність та психологічна напруга сприяли ескалації насильницької поведінки у сім'ї [11; 17].

Водночас, статистичні показники не відображають повною мірою реального масштабу проблеми через високий рівень латентності домашнього насильства. Дослідження свідчать, що значна частина постраждалих осіб не звертається за допомогою через страх помсти, економічну залежність від кривдника або недовіру до ефективності державного захисту [13; 14]. Особливо це стосується насильства щодо жінок та осіб похилого віку, яке часто має прихований і системний характер [12; 13].

Таким чином, статистика є важливим, але неповним індикатором ефективності публічно-правових механізмів, що потребує її поєднання з якісним аналізом правозастосовної практики.

Практика застосування публічно-правових механізмів захисту постраждалих від домашнього насильства в Україні виявляє низку системних проблем. Однією з ключових є формальний підхід до оцінки ризиків та застосування заходів захисту, що призводить до запізненого або недостатнього реагування на реальну загрозу для постраждалої особи [1; 2]. У таких випадках навіть наявність законодавчо визначених механізмів не гарантує належного рівня безпеки.

Іншою проблемою є недостатня координація між суб'єктами, залученими до протидії домашньому насильству. Дослідники вказують, що відсутність ефективної міжвідомчої взаємодії між поліцією, судами, соціальними службами та органами опіки та піклування ускладнює комплексний захист постраждалих осіб [1; 11]. Це особливо негативно впливає на ситуації, де постраждалими є діти або особи, які не можуть самостійно захистити свої права.

Крім того, на практиці спостерігається недостатня ефективність контролю за виконанням обмежувальних приписів і адміністративних заходів, що знижує превентивний потенціал публічно-правових механізмів та не завжди перешкоджає повторному насильству [10; 14].

Попри наявні проблеми, у правозастосовній практиці України фіксуються приклади успішного застосування публічно-правових механізмів для захисту постраждалих від домашнього насильства. Наукові дослідження та узагальнення практики свідчать, що найбільш ефективними є випадки, у яких застосування обмежувальних приписів поєднується з адміністративними заходами та соціальним супроводом постраждалої особи [1; 2].

Зокрема, позитивні результати демонструють кейси, де органи поліції своєчасно застосовують термінові заборонні приписи, а суди – обмежувальні приписи з чітко визначеними за-

борами, що супроводжується контролем за їх виконанням та направленням кривдника на корекційні програми [10; 11]. Такий комплексний підхід дозволяє знизити ризик повторного насильства та сприяє відновленню відчуття безпеки у постраждалих осіб.

Дослідники також наголошують, що успішність застосування публічно-правових заходів значною мірою залежить від рівня професійної підготовки суб'єктів правозастосування та їх здатності працювати в межах мультидисциплінарної моделі реагування [1; 15]. Це підтверджує необхідність подальшого розвитку практичних механізмів реалізації публічно-правових інструментів захисту постраждалих від домашнього насильства.

Вдосконалення правового регулювання публічно-правових механізмів захисту постраждалих осіб передбачає уточнення та деталізацію норм законодавства, що визначають процедури застосування обмежувальних приписів та адміністративних заходів. Науковці наголошують на необхідності чіткішого визначення критеріїв оцінки ризиків, які можуть загрожувати безпеці постраждалих осіб, а також на запровадженні більш гнучких строків дії приписів відповідно до конкретних обставин [1, 2].

Крім того, рекомендується унормувати взаємодію між поліцією, судами, соціальними службами та органами опіки, що дозволить забезпечити комплексний захист та своєчасне реагування на випадки домашнього насильства [1]. Також важливим є перегляд положень щодо адміністративної відповідальності кривдників з метою підвищення її превентивної ефективності [1; 14].

Для підвищення ефективності застосування обмежувальних приписів і адміністративних заходів необхідно запровадити стандартизовані процедури контролю за їх виконанням, що дозволить оперативно реагувати на порушення та уникнути формального підходу до виконання заходів [1; 2]. Важливим кроком є розвиток міждисциплінарних команд, де поліція, соціальні працівники, психологи та медичні фахівці спільно оцінюють ризики та координують заходи щодо постраждалих [11; 15].

Також доцільним є вдосконалення профілактичних програм для кривдників, поєднання обмежувальних приписів з адміністративними стягненнями та психологічною підтримкою постраждалих осіб. Це дозволить не лише забезпечити безпеку, а й зменшити ймовірність рецидиву насильства [2; 10].

Не менш важливим аспектом є підвищення обізнаності як населення, так і професійних суб'єктів правозастосування щодо існуючих механізмів захисту. Науковці відзначають необхідність проведення системних навчальних програм для поліції, суддів, соціальних працівників та медичних фахівців з метою підвищення компетентності та координації дій [1; 15]. Одночасно важливо здійснювати інформаційні кампанії для населення про права постраждалих та доступні публічно-правові інструменти захисту [11; 14].

У підсумку, комплексне вдосконалення правового регулювання, практики застосування заходів та підвищення обізнаності забезпечує більш ефективний захист постраждалих від домашнього насильства, сприяє зменшенню ризику рецидиву та підвищує довіру населення до системи державного реагування.

Висновки. У ході дослідження встановлено, що публічно-правові механізми відіграють ключову роль у системі забезпечення безпеки осіб, постраждалих від домашнього насильства в Україні. Їх застосування дозволяє державі оперативно реагувати на загрози життю та здоров'ю людини, припиняти насильницьку поведінку та створювати умови для запобігання її повторенню. Водночас ефективність таких механізмів значною мірою залежить від якості правового регулювання, рівня міжвідомчої взаємодії та практики їх реалізації уповноваженими суб'єктами.

Доведено, що до основних публічно-правових механізмів захисту постраждалих належать термінові заборонні та обмежувальні приписи, адміністративні заходи впливу, профілактичний облік кривдників, а також

програми для осіб, які вчинили домашнє насильство. Особливе значення має обмежувальний припис як превентивний інструмент, спрямований не на покарання, а на мінімізацію ризиків і забезпечення реальної безпеки постраждалої особи. Разом із тим з'ясовано, що ізольоване застосування окремих заходів не забезпечує належного рівня захисту без їх поєднання з іншими правовими та соціальними механізмами.

Аналіз правозастосовної практики засвідчив наявність низки проблем, що знижують ефективність публічно-правових механізмів протидії домашньому насильству. Серед них – формальний підхід до оцінки ризиків, недостатній контроль за виконанням обмежувальних приписів, обмежена координація між органами поліції, судами та соціальними службами, а також високий рівень латентності домашнього насильства. Такі чинники призводять до ситуацій, коли навіть після втручання держави постраждалі особи залишаються у стані небезпеки.

У роботі обґрунтовано, що вдосконалення системи публічно-правових механізмів має здійснюватися комплексно та з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини. До пріоритетних напрямів належать уточнення критеріїв оцінки ризиків, посилення міжвідомчої взаємодії, стандартизація процедур контролю за виконанням приписів, розвиток міждисциплінарних моделей реагування та підвищення професійної підготовки суб'єктів правозастосування.

Загалом зроблено висновок, що публічно-правові механізми є необхідним і незамінним елементом державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Їх подальший розвиток і вдосконалення сприятимуть підвищенню рівня безпеки постраждалих осіб, зменшенню повторюваності насильства та зміцненню довіри суспільства до системи державного захисту.

Список використаних джерел:

1. Нерода М.А. Адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству: дис. ... доктор філософії, 081. Київ, 2023. 215 с. <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/8daf9eaa-f80c-4bf1-aa51-49dccfa7d674/download>
2. Горбунова Я.М. Адміністративно-правове забезпечення протидії домашньому насильству: дис. ... доктор філософії, 081. Харків, 2023. 202 с. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19945/1/Gorbunova_dys.pdf
3. Ковалів М.В., Боровікова В.С. Суб'єкти відповідальності у виконавчому провадженні. *Науковий вісник ЛьвДУВС (серія юридична)*. 2024. № 2. С. 22–30. DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-4>
4. Шугало А.Я. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні: дис. ... доктор філософії, 081. Львів, 2025. 229 с. https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/наука/dorobok_zdobuvachiv/shugalo_d.pdf
5. Андрєєнкова В.Л. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник. К.: ФОП Нічoga С.О. 2020. 196 с. ISBN 978-966-489-506-1 https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf
6. Кондратюк Н.В. Аналіз наукової літератури щодо визначення поняття «домашнє насильство». *Молодий вчений*. 2025. № 1 (132) С. 107–112. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-7>
7. Зінсу О.І. Помста як мотив формування, вчинення домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 694–701. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.107>
8. Горбонос В., Кронівець Т. Контроль європейських інституцій у питаннях забезпечення та непопорушності прав дитини. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика*. 2024. № 3. С. 7–14. <https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-5-11>
9. Швець Д.В. Протидія домашньому насильству: кримінально-правовий контекст. Актуальні проблеми кримінального права: матеріали XII Всеукр. наук.-теор. конференції, 18.11.2021. Київ, 2021. С. 189–191. <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b787d76d-0570-4ab6-9391-37e81d6a2bcc/content>
10. Політова А.С. Практика притягнення до відповідальності за статтю 126-1 КК України та шляхи підвищення її ефективності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 134–151. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267581>
11. Перцева Т.О. та ін. Актуальні проблеми сімейного насильства : монографія. За заг. ред. проф. Т.О. Перцевої та проф. В.В. Огоренко. Дніпро, 2021. 188 с. ISBN 978-966-981-511-8 <https://repo.dma.dp.ua/6952/1/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf>
12. Панасюк В.В. Розслідування домашнього насильства, вчиненого щодо осіб похилого віку: алгоритмізація огляду місця події. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Том 32. № 3. С. 338–357. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-338>
13. Ліщук Н.О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання: дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.08. Львів, 2020. 232 с. <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2297/dysertaciyalishchukno.pdf>
14. Андрусак І.П. Подолання проблеми латентності домашнього насильства. *Наука і техніка*. 2024. № 7 (35). С. 14–21. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6\(34\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6(34))
15. Ladychenko V., Golovko L., Vysotskyi V. Combating Domestic Violence in Eastern European Countries. *Social and Legal Studies*. 2021. № 4(4). Р. 62–68. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-62-68>
16. Панталієнко Т.П. Формування правової культури нетерпимості до домашнього насильства: історико-правовий аналіз досвіду України та зарубіжних країн. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія право*. 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 111–116. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.15>
17. Головка О.М., Шпак К.О., Микита А.А. Динаміка правопорушень під час пандемії COVID-19: домашнє насильство та кібернасильство. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (16). 2021. С. 70–78. DOI 10.37772/2309-9275-2021-1(16)-10

References:

1. Neroda, M.A. (2023). Administratyvno-pravovi zasady protydyi domashnomu nasyilstvu [Administrative and legal principles of combating domestic violence]. dys. ... doktor filosofii, 081. Kyiv. 215 s. Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/8daf9eaa-f80c-4bf1-aa51-49dcca7d674/download> [in Ukrainian].
2. Horbunova, Ya.M. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennia protydyi domashnomu nasyilstvu [Administrative and legal support for combating domestic violence]. dys. ... doktor filosofii, 081. Kharkiv. 202 s. Retrieved from: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19945/1/Gorbunova_dys.pdf [in Ukrainian].
3. Kovaliv, M.V., & Borovikova, V.S. (2024). Subiekty vidpovidalnosti u vykonavchomu provadzhenni [Subjects of responsibility in enforcement proceedings]. *Naukovyi visnyk LvDUVS (seriia yurydychna) – Scientific Bulletin of the Lviv State Internal Affairs Department (legal series)*. № 2. S. 22–30. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2024-2-4> [in Ukrainian].
4. Shuhalo, A.Ia. (2025). Kryminalna vidpovidalnist za domashnie nasyilstvo v Ukraini [Criminal liability for domestic violence in Ukraine]. dys. ... doktor filosofii, 081. Lviv. 229 s. Retrieved from: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/nauka/dorobok_zdobuvachiv/shugalo_d.pdf [in Ukrainian].
5. Andrieienkova, V.L. ta in. (2020). Zapobihannia ta protydyia proiavam nasyilstva: diialnist zakladiv osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk [Preventing and combating violence: activities of educational institutions: teaching and methodological manual]. K.: FOP Nichoha S.O. 196 s. ISBN 978-966-489-506-1 Retrieved from: https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-07/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%83_0.pdf [in Ukrainian].
6. Kondratiuk, N.V. (2025). Analiz naukovoï literatury shchodo vyznachennia poniattia «domashnie nasyilstvo» [Analysis of scientific literature on the definition of the concept of “domestic violence”]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*. № 1 (132) S. 107–112. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-1-132-7> [in Ukrainian].
7. Zinsu, O.I. (2024). Pomsta yak motyv formuvannia, vchynennia domashnoho nasyilstva [Revenge as a motive for the formation and perpetration of domestic violence]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*. № 5. S. 694–701. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.107> [in Ukrainian].
8. Horbonos, V., & Kronivets, T. (2024). Kontrol yevropeiskykh instytuttsii u pytanniakh zabezpechennia ta neporushnosti prav dytyny [Control of European institutions in matters of ensuring and inviolability of children's rights]. *Publichne upravlinnia i pravo: istoriia, teoriia, praktyka – Public administration and law: history, theory, practice*. № 3. S. 7–14. <https://doi.org/10.31652/2786-6068-2023-3-5-11> [in Ukrainian].
9. Shvets, D.V. (2021). Protydyia domashnomu nasyilstvu: kryminalno-pravovyi kontekst [Counteraction to domestic violence: criminal law context]. *Aktualni problemy kryminalnoho prava: materialy XII Vseukr. nauk.-teor. konferentsii «Aktualni problemy kryminalnoho prava» – Current problems of criminal law: materials of the XII All-Ukrainian scientific-theoretical conference*, 18.11.2021. Kyiv. S. 189–191. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b787d76d-0570-4ab6-9391-37e81d6a2bcc/content> [in Ukrainian].
10. Politova, A.S. (2022). Praktyka prytiahnennia do vidpovidalnosti za statteiu 126-1 KK Ukrainy ta shliakhy pidvyshchennia yii efektyvnosti [Practice of bringing to justice under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine and ways to increase its effectiveness]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy – Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*. № 2 (18). S. 134–151. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267581> [in Ukrainian].
11. Pertseva, T.O. ta in. (2021). Aktualni problemy simeinoho nasyilstva : monohrafiia [Current issues of domestic violence: monograph]. Za zah. red. prof. T.O. Pertsevoi ta prof. V.V. Ohorenko. Dnipro. 188 s. ISBN 978-966-981-511-8 Retrieved from: <https://repo.dma.dp.ua/6952/1/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D1%81%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F.pdf> [in Ukrainian].
12. Panasiuk, V.V. (2025). Rozsliduvannia domashnoho nasyilstva, vchynenoho shchodo osib pokhyloho viku: alhorytmizatsiia ohliadu mistsia podii [Investigation of domestic violence committed against the elderly: algorithmization of the scene examination]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin*

of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Tom 32. № 3. S. 338–357. <https://doi.org/10.31359/199309092025323-338> [in Ukrainian].

13. Lishchuk, N.O. (2020). Nasylnytski dii, sheho vchyniaiutsia shchodo zhinok: prychyny ta zapobihannia [Violent acts committed against women: causes and prevention]. *Candidate's thesis*. Lviv. 232 s. Retrieved from: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/2297/dysertaciyalishchukno.pdf> [in Ukrainian].

14. Andrusiak, I.P. (2024). Podolannia problemy latentnosti domashnoho nasylstva [Overcoming the problem of latency of domestic violence]. *Nauka i tekhnika – Science and technology*. № 7 (35). S. 14–21. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6\(34\)](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-6(34)) [in Ukrainian].

15. Ladychenko, V., Golovko, L., & Vysotskyi, V. (2021). Combating Domestic Violence in Eastern European Countries. *Social and Legal Studios*. № 4(4). P. 62–68. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-4-62-68> [In English].

16. Pantaliienko, T.P. (2025). Formuvannia pravovoi kultury neterpymosti do domashnoho nasylstva: istoryko-pravovyi analiz dosvidu Ukrainy ta zarubizhnykh krain [Formation of a legal culture of intolerance to domestic violence: historical and legal analysis of the experience of Ukraine and foreign countries]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu Seriiia parvo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University Series Law*. Vyp. 90. Ch. 4. S. 111–116. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.4.15> [in Ukrainian].

17. Holovko, O.M., Shpak, K.O., Mykyta, A.A. (2021). Dynamika pravoporushen pid chas pandemii SOVID-19: domashnie nasylstvo ta kibernasylstvo [Crime dynamics during the COVID-19 pandemic: domestic violence and cyberviolence]. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo – Law and innovative society*. № 1 (16). S. 70–78. DOI 10.37772/2309-9275-2021-1(16)-10 [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 07.11.2025

Дата прийняття статті: 02.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

УДК 351: 614.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-6>

Козар Юрій Юрійович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
площа Народна, 3, Ужгород, 88000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

Когут Володимир Михайлович,

кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-3286-9016>

АНТИКОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ У СФЕРІ МЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу антикорупційних механізмів у сфері медичних досліджень крізь призму правових та етичних викликів, з особливим акцентом на дослідженнях, спрямованих на профілактику алкогольного та наркотичного сп'яніння. Актуальність теми зумовлена зростанням корупційних ризиків у медичній та науковій сферах, що проявляються у непрозорому фінансуванні, конфліктах інтересів, маніпуляціях результатами досліджень та порушеннях принципів наукової доброчесності. Такі явища підривають довіру суспільства до науки, знижують ефективність профілактичних програм і можуть мати безпосередні негативні наслідки для громадського здоров'я.

У статті обґрунтовано, що дослідження профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння є особливо вразливими до корупційних впливів через поєднання значного соціального значення, державного та приватного фінансування, а також залучення вразливих груп населення. Автором проаналізовано основні форми корупційних проявів у медичних дослідженнях, зокрема фальсифікацію та селективне подання даних, приховані джерела фінансування, порушення протоколів клінічних випробувань і неефективний етичний нагляд.

Окрему увагу приділено інституційним та правовим механізмам запобігання корупції в Україні. Розглянуто роль Національного агентства з питань запобігання корупції, правоохоронних органів, антикорупційних судів та етичних комітетів медичних установ. Підкреслено значення внутрішніх антикорупційних процедур, систем комплаєнсу, внутрішніх аудитів і навчання персоналу як практичних інструментів зниження корупційних ризиків у науковій діяльності.

У контексті міжнародних стандартів у статті здійснено порівняльний аналіз української практики з положеннями Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації, настановами ВООЗ, CIOMS та стандартами реєстрації клінічних випробувань. Доведено, що міжнародні підходи акцентують на прозорості фінансування, обов'язковому розкритті конфліктів інтересів, реєстрації досліджень у відкритих реєстрах і публікації всіх результатів, включно з негативними. Водночас виявлено низку проблем у впровадженні цих стандартів в українській науковій практиці, зокрема фрагментарність контролю та обмежену ефективність механізмів моніторингу доброчесності.

Стаття також враховує напрацювання сучасних зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених науковій недоброчесності, корупційним ризикам у медицині та ролі інституційного контролю, які планується використати як додаткову теоретичну й методологічну основу подальших наукових розвідок. У висновках сформульовано рекомендації щодо вдосконалення законодавчих, інституційних та організаційних механізмів запобігання корупції у медичних дослідженнях, з урахуванням специфіки досліджень профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння та необхідності підвищення рівня суспільної довіри до наукових результатів.

Ключові слова: антикорупційні механізми, медичні дослідження, наукова доброчесність, етичні стандарти, конфлікт інтересів, прозорість фінансування, профілактика алкогольного сп'яніння, профілактика наркотичного сп'яніння, правове регулювання, міжнародні стандарти.

Kozar Yurii, Kohut Volodymyr. Anti-corruption mechanisms in medical research: legal and ethical challenges

Abstract. *This article is dedicated to a comprehensive analysis of anti-corruption mechanisms in medical research through the lens of legal and ethical challenges, with a particular focus on research aimed at the prevention of alcohol and drug intoxication. The relevance of this topic is due to the growing corruption risks in both the medical and scientific fields, manifested in opaque funding, conflicts of interest, manipulation of research results, and violations of scientific integrity principles. Such phenomena undermine public trust in science, reduce the effectiveness of preventive programs, and may have direct negative consequences for public health.*

The article substantiates that research on alcohol and drug intoxication prevention is particularly vulnerable to corruption due to its significant social importance, involvement of both public and private funding, and the inclusion of vulnerable population groups. The author analyzes the main forms of corruption in medical research, including data falsification and selective reporting, concealed funding sources, violations of clinical trial protocols, and ineffective ethical oversight.

Special attention is given to institutional and legal mechanisms for preventing corruption in Ukraine. The role of the National Anti-Corruption Agency, law enforcement agencies, anti-corruption courts, and ethical committees of medical institutions is examined. The significance of internal anti-corruption procedures, compliance systems, internal audits, and staff training as practical tools to reduce corruption risks in scientific activities is emphasized.

In the context of international standards, the article presents a comparative analysis of Ukrainian practices with the provisions of the Helsinki Declaration of the World Medical Association, WHO guidelines, CIOMS recommendations, and clinical trial registration standards. It is demonstrated that international approaches emphasize transparency in funding, mandatory disclosure of conflicts of interest, registration of studies in open registers, and the publication of all results, including negative ones. At the same time, several issues related to the implementation of these standards in Ukrainian scientific practice are identified, including fragmented control and limited effectiveness of integrity monitoring mechanisms.

The article also incorporates findings from contemporary foreign and domestic research on scientific misconduct, corruption risks in medicine, and the role of institutional oversight, which will serve as an additional theoretical and methodological basis for further scholarly investigations. The conclusions propose recommendations for improving legislative, institutional, and organizational mechanisms for preventing corruption in medical research, considering the specific nature of alcohol and drug intoxication prevention studies and the need to enhance public trust in scientific results.

Key words: *anti-corruption mechanisms, medical research, scientific integrity, ethical standards, conflicts of interest, funding transparency, alcohol intoxication prevention, drug intoxication prevention, legal regulation, international standards.*

Вступ. Корупція у сфері медичних досліджень є однією з найсерйозніших загроз для науки та охорони здоров'я. Вона проявляється у фальсифікації даних, маніпулюванні результатами експериментів, незаконному або непрозорому фінансуванні, а також у конфлікті інтересів між дослідниками та фінансовими структурами. Такі порушення не лише підризують довіру суспільства до наукових результатів, але й можуть мати безпосередні наслідки для пацієнтів та громадського здоров'я. Особливу увагу у цьому контексті викликають дослідження, пов'язані з профілактикою алкогольного та наркотичного сп'яніння, де недотримання етичних та правових норм може призвести до серйозних соціальних наслідків, зокрема до поширення ризикованої поведінки серед населення та зниження ефективності програм профілактики. У світлі глобальних зусиль з підвищення доброчесності науки, інте-

грація антикорупційних механізмів у медичні дослідження є критично важливою для забезпечення прозорості, надійності та етичності наукової діяльності.

Метою даного дослідження є комплексний аналіз правових та етичних викликів, що виникають у процесі проведення медичних досліджень, та виявлення ефективних механізмів запобігання корупційним практикам.

Матеріали та методи. Дослідження базується на міждисциплінарному підході, що поєднує правовий, етичний та організаційно-управлінський аналіз антикорупційних механізмів у медичних дослідженнях, зокрема в галузі профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, які характеризуються високими етичними та корупційними ризиками. Матеріалами стали національні нормативно-правові акти України, міжнародні документи, а також наукові публікації, присвячені корупції

в охороні здоров'я та науковій доброчесності. Для аналізу використовувались загальнонаукові методи, зокрема аналіз та синтез для виявлення корупційних ризиків, формально-юридичний метод для дослідження нормативно-правових актів, порівняльно-правовий метод для зіставлення української практики з міжнародними стандартами, та метод правового моделювання для розробки рекомендацій щодо вдосконалення антикорупційних механізмів. Емпірична основа включає аналіз наукових публікацій та матеріалів етичних комітетів, що ілюструють типові корупційні ризики, що сприяє формулюванню обґрунтованих висновків і рекомендацій для підвищення ефективності медичних досліджень.

Результати. У медичних дослідженнях корупційні ризики можуть проявлятися через непрозоре фінансування, коли гранти та спонсорські кошти розподіляються без публічного контролю; маніпуляції у клінічних випробуваннях, включно зі зміною результатів або недотриманням протоколів; а також через конфлікти інтересів дослідників, які отримують фінансування від фармацевтичних компаній або зацікавлених організацій. Наприклад, дослідження ефективності програм профілактики алкогольного сп'яніння часто фінансуються як державними, так і приватними структурами, і відсутність належного контролю створює ризик спотворення даних та порушення етичних норм [1].

Система інституційного контролю включає Національне агентство з питань запобігання корупції, яке контролює дотримання антикорупційного законодавства та забезпечує прозорість фінансування; антикорупційні суди та правоохоронні органи, які розглядають справи щодо порушень у медичних дослідженнях; а також етичні комітети медичних установ, що перевіряють дотримання етичних стандартів у наукових проєктах, зокрема у дослідженнях щодо алкоголю та наркотиків [2].

Законодавство України передбачає механізми захисту викривачів, які повідомляють про порушення у медичних дослідженнях, включно з неправомірним фінансуванням, маніпуляціями даними або порушенням

етичних норм. Викривачі забезпечені конфіденційністю, юридичною підтримкою та захистом від дискримінації, що сприяє підвищенню прозорості та доброчесності наукової діяльності [3].

Медичні установи та дослідницькі організації розробляють власні політики комплаєнсу та внутрішнього контролю, які включають підрозділи комплаєнсу для контролю розподілу грантів та виконання досліджень, регулярні внутрішні аудити та перевірки клінічних випробувань, а також навчальні програми для персоналу щодо антикорупційних стандартів та етичної поведінки. Такі механізми є особливо важливими у дослідженнях профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, де будь-яке порушення прозорості фінансування чи етики може безпосередньо вплинути на результати та безпеку учасників [1].

Міжнародні стандарти етики в медичних дослідженнях ґрунтуються на ключових принципах захисту прав учасників, прозорості та наукової доброчесності. Одним із основоположних документів у цій сфері є Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації [4], яка встановлює вимоги щодо обов'язкового незалежного етичного схвалення проєктів, наукового обґрунтування досліджень, захисту прав учасників та інформованої згоди. Документ також підкреслює необхідність розкриття джерел фінансування та потенційних конфліктів інтересів дослідників, а також публікації як позитивних, так і негативних результатів досліджень. Ці принципи сприяють підвищенню прозорості наукової діяльності та зменшенню упередженості при публікації наукових даних. Важливо, що міжнародні стандарти, включно з Гельсінською декларацією Всесвітньої медичної асоціації, приділяють особливу увагу захисту особистих даних учасників та дотриманню етичних норм у роботі з вразливими групами, що може включати учасників досліджень з профілактики алкогольного чи наркотичного сп'яніння [5; 6].

Крім того, міжнародні етичні настанови, розроблені ВООЗ та іншими організаціями, підкреслюють необхідність етичного нагляду,

рівноправності та об'єктивності під час планування та проведення досліджень. У цьому контексті підкреслюється значення створення ефективних механізмів контролю за дотриманням етичних норм, зокрема незалежних комітетів та процедур зовнішнього рецензування, які дозволяють виявляти та запобігати випадкам наукових зловживань та фальсифікацій [7; 8]. Відомо, що порушення етичних принципів у медичних дослідженнях може проявлятися у різних формах, включно з маніпуляцією даними або ігноруванням інтересів пацієнтів, що часто зумовлено організаційними та фінансовими чинниками [9].

Прозорість фінансування досліджень та запобігання конфліктам інтересів є ключовими аспектами міжнародної політики доброчесності науки. Наявність стандартів і рекомендацій щодо обов'язкового розкриття джерел фінансування, незалежного етичного контролю та публічного доступу до результатів сприяє мінімізації ризику упередженого тлумачення даних, особливо в секторах з високим комерційним інтересом, таких як фармацевтична промисловість [9; 10]. Один із важливих механізмів забезпечення прозорості – реєстрація клінічних випробувань у міжнародних реєстрах, наприклад WHO International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP), що робить інформацію про дослідження доступною як для наукової спільноти, так і для громадськості [11; 12]. Цей підхід сприяє відкритості у плануванні, проведенні та звітуванні наукових досліджень, включно з роботами, присвяченими профілактиці алкогольного та наркотичного сп'яніння.

Таким чином, міжнародні стандарти та етичні настанови у медичних дослідженнях формують основу для забезпечення доброчесності наукової діяльності, захисту прав учасників і запобігання шахрайству та конфліктам інтересів [13]. Вивчення випадків наукових зловживань, таких як аналіз діяльності медичних інститутів у Швеції та США [8], демонструє важливість комплексного підходу до етичного нагляду та інституційного контролю, що поєднує медичну, академічну та ринкову логіку. У поєднанні з правовими

нормами [14], зокрема Етичним кодексом лікаря України [15], ці стандарти створюють правову та організаційну основу для запобігання корупційним ризикам і підтримки наукової доброчесності в медичних дослідженнях [16–19].

Механізми моніторингу доброчесності наукових досліджень є ключовим елементом міжнародних стандартів етики та якості науки. Серед них виділяють аудит та незалежні оцінки, які передбачають регулярну перевірку відповідності дослідницького протоколу, процедур етичного схвалення та звітності. Цей підхід дозволяє своєчасно виявляти порушення та недоліки в організації досліджень, сприяючи підвищенню їх наукової достовірності [12]. Незалежне рецензування результатів наукових праць через систему peer review також є важливим механізмом, який дозволяє виявляти фальсифікацію даних, упереджене трактування результатів та інші форми наукових зловживань [7; 8]. Крім того, обов'язкова реєстрація клінічних випробувань та публічне звітування результатів у загальнодоступних реєстрах, таких як WHO International Clinical Trials Registry Platform (далі – ICTRP), забезпечують прозорість досліджень та зменшують ризик селективного представлення даних [11]. Ці механізми набувають особливої значущості у дослідженнях, пов'язаних із профілактикою алкогольного та наркотичного сп'яніння, оскільки результати таких робіт безпосередньо впливають на формування суспільної довіри та політики охорони здоров'я [6; 9].

Порівняльний аналіз міжнародних стандартів та української практики дозволяє визначити як спільні підходи, так і суттєві відмінності. Схожість проявляється у наголошенні на необхідності незалежного етичного схвалення, інформованої згоди учасників та прозорості публікацій, що узгоджується з положеннями Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації [4]. Українське законодавство також передбачає етичний нагляд у наукових дослідженнях та дотримання прав учасників, що відповідає міжнародним вимогам. Водночас, у сфері впровадження існують суттєві відмінності. Наприклад, міжнародні реєстри, такі як

ICTRP, забезпечують високий рівень доступності даних, тоді як українські національні реєстри клінічних досліджень поки що мають обмежене охоплення та не завжди гарантують повну транспарентність [16].

Контроль конфлікту інтересів є ще одним критично важливим компонентом доброчесності наукових досліджень. Міжнародні рекомендації вимагають регулярного розкриття потенційних конфліктів, що дозволяє підвищити довіру до результатів досліджень та мінімізувати ризик упередженого трактування даних [8; 12]. Українська практика поступово інтегрує ці принципи, проте їх ефективне впровадження, зокрема у дослідженнях профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, потребує додаткового розвитку нормативних та організаційних механізмів [17–19].

Таким чином, міжнародні стандарти, такі як Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації та практичні настанови ВООЗ щодо клінічних випробувань, створюють етичні та операційні рамки для проведення прозорих, чесних та достовірних медичних досліджень. Вони наголошують на значенні незалежного етичного схвалення, прозорості фінансування, регулярного моніторингу та публічного звітування результатів. Українська наукова практика демонструє певний прогрес у впровадженні цих стандартів, однак для досягнення високого рівня доброчесності та транспарентності, особливо у специфічних сферах, таких як дослідження профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, необхідно продовжувати розвиток нормативної бази та організаційних механізмів контролю.

Механізми моніторингу доброчесності наукових досліджень є ключовим елементом міжнародних стандартів етики та якості науки. Серед них виділяють аудит та незалежні оцінки, які передбачають регулярну перевірку відповідності дослідницького протоколу, процедур етичного схвалення та звітності. Цей підхід дозволяє своєчасно виявляти порушення та недоліки в організації досліджень, сприяючи підвищенню їх наукової достовірності [12]. Незалежне рецензування результа-

тів наукових праць через систему peer review також є важливим механізмом, який дозволяє виявляти фальсифікацію даних, упереджене трактування результатів та інші форми наукових зловживань [7; 8]. Крім того, обов'язкова реєстрація клінічних випробувань та публічне звітування результатів у загальнодоступних реєстрах, таких як WHO International Clinical Trials Registry Platform (ICTRP), забезпечують прозорість досліджень та зменшують ризик селективного представлення даних [7; 11]. Ці механізми набувають особливої значущості у дослідженнях, пов'язаних із профілактикою алкогольного та наркотичного сп'яніння, оскільки результати таких робіт безпосередньо впливають на формування суспільної довіри та політики охорони здоров'я [6; 9].

Порівняльний аналіз міжнародних стандартів та української практики дозволяє визначити як спільні підходи, так і суттєві відмінності. Схожість проявляється у наголошенні на необхідності незалежного етичного схвалення, інформованої згоди учасників та прозорості публікацій, що узгоджується з положеннями Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації [4]. Українське законодавство також передбачає етичний нагляд у наукових дослідженнях та дотримання прав учасників, що відповідає міжнародним вимогам. Водночас, у сфері впровадження існують суттєві відмінності. Наприклад, міжнародні реєстри, такі як ICTRP, забезпечують високий рівень доступності даних, тоді як українські національні реєстри клінічних досліджень поки що мають обмежене охоплення та не завжди гарантують повну транспарентність [16].

Контроль конфлікту інтересів є ще одним критично важливим компонентом доброчесності наукових досліджень. Міжнародні рекомендації вимагають регулярного розкриття потенційних конфліктів, що дозволяє підвищити довіру до результатів досліджень та мінімізувати ризик упередженого трактування даних [6; 8; 12]. Українська практика поступово інтегрує ці принципи, проте їх ефективне впровадження, зокрема у дослідженнях профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, потребує додаткового

розвитку нормативних та організаційних механізмів [17–19].

Таким чином, міжнародні стандарти, такі як Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації та практичні настанови ВООЗ щодо клінічних випробувань, створюють етичні та операційні рамки для проведення прозорих, чесних та достовірних медичних досліджень. Вони наголошують на значенні незалежного етичного схвалення, прозорості фінансування, регулярного моніторингу та публічного звітування результатів. Українська наукова практика демонструє певний прогрес у впровадженні цих стандартів, однак для досягнення високого рівня доброчесності та транспарентності, особливо у специфічних сферах, таких як дослідження профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, необхідно продовжувати розвиток нормативної бази та організаційних механізмів контролю.

Викривачі займають критично важливу роль у забезпеченні доброчесності медичних досліджень, оскільки вони виявляють випадки фальсифікації даних, конфліктів інтересів та порушень етичних норм. Проте їх діяльність часто обмежується низкою бар'єрів, серед яких ключовими є страх перед можливими репресіями або дискримінацією, недостатня юридична та психологічна підтримка, а також відсутність конфіденційних каналів для повідомлення про порушення. Недостатній захист викривачів може стримувати їх від повідомлення про порушення, що створює умови для збереження нечесних практик у науковій сфері [3]. В Україні законодавство передбачає механізми захисту викривачів, що дозволяють повідомляти про порушення у медичних дослідженнях без ризику для особистої безпеки та кар'єри, включно з дослідженнями профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння. Однак для повного забезпечення ефективності цих механізмів необхідно посилювати нормативні та організаційні інструменти підтримки викривачів, забезпечуючи конфіденційні канали повідомлень та юридичну й психологічну підтримку [6].

Підвищення ефективності антикорупційних механізмів у медичних дослідженнях

потребує змін на законодавчому рівні. Серед важливих ініціатив слід виділити обов'язкову реєстрацію всіх клінічних та наукових досліджень у національних та міжнародних реєстрах, що дозволяє контролювати прозорість фінансування та дотримання протоколів; розширення вимог щодо розкриття джерел фінансування та конфліктів інтересів, особливо у дослідженнях профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння; а також встановлення чітких правових рамок відповідальності за фальсифікацію результатів і порушення етичних норм [9]. Такі законодавчі зміни дозволяють інтегрувати міжнародні стандарти доброчесності в національну практику та підвищити довіру до результатів наукових досліджень, що має важливе значення для формування обґрунтованих політичних рішень у сфері охорони здоров'я.

На рівні наукових установ підвищення доброчесності досліджень потребує посилення внутрішніх механізмів контролю та антикорупційних процедур. Зокрема, етичні комітети мають перевіряти дотримання міжнародних стандартів доброчесності та етики, що особливо актуально у дослідженнях профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння. Антикорупційні підрозділи та служби комплаєнсу повинні контролювати прозорість фінансування та виконання дослідницьких протоколів. Регулярні внутрішні аудити та навчання персоналу сприяють формуванню культури прозорості та етичної відповідальності серед науковців і адміністрації установ [8].

Захист викривачів є невід'ємним елементом антикорупційної політики, оскільки забезпечує безпечне повідомлення про порушення та сприяє зменшенню ризику корупційних практик у науковій діяльності. Для цього необхідно створювати конфіденційні канали повідомлення, надавати юридичну та психологічну підтримку, а також демонструвати ефективність таких механізмів на прикладах досліджень алкогольного та наркотичного профілю. Підвищення прозорості досліджень включає обов'язкову реєстрацію у національних та міжнародних реєстрах, таких як ICTRP та ClinicalTrials.gov, а також публікацію всіх ре-

зультатів, включно з негативними та нейтральними, що зменшує ризик селективного звітування. Використання прикладів досліджень профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння демонструє практичну користь прозорості звітності і підвищує довіру до наукових результатів [6; 7].

Інтеграція міжнародних стандартів та співпраця з міжнародними організаціями дозволяє підвищити якість і доброчесність медичних досліджень. Впровадження стандартів ВООЗ та ЄС щодо етики, фінансування та контролю клінічних випробувань забезпечує відповідність міжнародним практикам і створює умови для ефективного моніторингу досліджень. Міжнародні партнерства та обмін досвідом у сфері досліджень профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння сприяють запозиченню найкращих практик та формуванню ефективних антикорупційних механізмів у науковій сфері, що дозволяє підвищити довіру до результатів і забезпечити науково обґрунтовані політичні рішення [8; 9].

Отже, ефективна реалізація антикорупційних механізмів у медичних дослідженнях вимагає зміцнення нормативних, організаційних та інституційних заходів, спрямованих на забезпечення прозорості, етичності та доброчесності. Окрему увагу слід приділити захисту викривачів, покращенню внутрішніх механізмів контролю в наукових установах та створенню ефективних систем моніторингу, що знижують ризики фальсифікації даних та конфліктів інтересів. Впровадження міжнародних стандартів доброчесності і прозорості, зокрема в дослідженнях, що стосуються профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, сприятиме підвищенню довіри до результатів досліджень і зміцненню етичних норм у науковій спільноті.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що корупція у сфері медичних досліджень залишається однією з ключових загроз науковій доброчесності, ефективності системи охорони здоров'я та суспільній довірі до результатів наукових робіт. Особливої актуальності ця проблема набуває у дослідженнях, спрямованих на

профілактику алкогольного та наркотичного сп'яніння, де поєднуються високий соціальний запит, значний вплив на формування державної політики та підвищені етичні ризики, пов'язані з участю вразливих груп населення.

Дослідження показало, що основними формами корупційних проявів у медичній науці є фальсифікація та маніпуляція даними, непрозорі або незаконні фінансування, нерозкриті конфлікти інтересів, а також недостатньо ефективний етичний і інституційний нагляд. Такі практики не лише спотворюють наукові результати, але й можуть призводити до прийняття помилкових управлінських і медичних рішень, що негативно позначається на громадському здоров'ї та результативності профілактичних програм.

Порівняльний аналіз міжнародних стандартів і національної практики засвідчив, що українське законодавство загалом відповідає базовим етичним принципам, закріпленим у Гельсінській декларації Всесвітньої медичної асоціації та настановах ВООЗ і CIOMS. Водночас ефективність їх практичного впровадження залишається обмеженою через фрагментарність контролю, недостатню прозорість фінансування досліджень та нерівномірне функціонування етичних комітетів. Особливо це проявляється у сфері досліджень профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, де відсутність системного моніторингу створює передумови для зловживань.

Обґрунтовано, що дієвими антикорупційними механізмами у медичних дослідженнях є поєднання законодавчих вимог, інституційного контролю та внутрішніх процедур медичних і наукових установ. Ключову роль у зниженні корупційних ризиків відіграють обов'язкова реєстрація досліджень у національних та міжнародних реєстрах, публічне розкриття джерел фінансування і конфліктів інтересів, незалежний етичний нагляд, регулярні аудити та ефективні механізми захисту викривачів.

Зроблено висновок, що подальше вдосконалення антикорупційної політики у сфері медичних досліджень має відбуватися шляхом гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, посилення інсти-

туційної спроможності органів контролю та формування культури наукової доброчесності в медичному середовищі. Реалізація запропонованих у дослідженні рекомендацій сприятиме підвищенню прозорості, етичності та наукової обґрунтованості досліджень, зокрема у сфері профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, а також зміцненню довіри суспільства до результатів медичної науки.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому емпіричному аналізі ефективності національних і міжнародних антикорупційних механізмів у медичних дослідженнях, зокрема у сфері профілактики алкогольного та наркотичного сп'яніння, з метою розроблення практичних інструментів підвищення наукової доброчесності та прозорості фінансування.

Список використаних джерел:

1. Rang H. *Bad Pharma: how drug companies mislead doctors and harm patients* by Ben Goldacre. Fourth Estate, London, 2012. 364 pp. <https://doi.org/10.1111/bcp.12047>
2. Kıymet Tunca Çalıyurt. *Integrity, Transparency and Corruption in Healthcare & Research on Health*. 2020. Vol. I. 250 pp. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-15-1424-1>
3. Палагнюк К.В. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення в медичній сфері України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2025. Вип. 2. С. 61–67. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.9>
4. Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження». № 990_005. Редакція від 01.10.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text
5. *International Ethical Guidelines for Health-related Research Involving Humans*, Fourth Edition. Geneva. Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS); 2016. 119 p. URL: <https://cioms.ch/wp-content/uploads/2017/01/WEB-CIOMS-EthicalGuidelines.pdf>
6. Rahman H., Ankier S. Dishonesty and research misconduct within the medical profession. *BMC Med Ethics*. 2020. 21, 22. <https://doi.org/10.1186/s12910-020-0461-z>
7. Hesselmann F., Graf V., Schmidt M., Reinhart M. The visibility of scientific misconduct: a review of the literature on retracted journal articles. *Curr Sociol*. 2017. Vol. 65(6). P. 814–845. DOI: 10.1177/0011392116663807
8. Christian Berggren, Solmaz Filiz Karabag. Scientific misconduct at an elite medical institute: the role of competing institutional logics and fragmented control. *Research Policy*. 2019. Vol. 48. Iss. 2. P. 428–443. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.03.020>
9. Dickinson J. Deadly medicines and organised crime: How big pharma has corrupted healthcare. *Can Fam Physician*. 2014. Vol. 60(4). P. 367–368. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4046551/>
10. Weinfurt K.P., Friedman J.Y., Dinan M.A., Allsbrook J.S., Hall M.A., Dhillon J.K., Sugarman J. Disclosing conflicts of interest in clinical research: views of institutional review boards, conflict of interest committees, and investigators. *J Law Med Ethics*. 2006. Vol. 34(3). P. 581–591. DOI: 10.1111/j.1748-720x.2006.00072.x
11. *International Standards for Clinical Trial Registries*. Version 3.0. Geneva: World Health Organization. 2018. URL: <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/279962e3-2d29-4204-8d05-53bd1a03d322/content>
12. Resnik David. Research Integrity. In: *The Ethics of Research with Human Subjects*. International Library of Ethics, Law, and the New Medicine, vol 74. Springer, Cham 2018. P. 235–256. DOI: 10.1007/978-3-319-68756-8_10
13. Lirios Cruz. Critical Bioethics in Clinical Research and Trials: A Meta-Analysis with Simulated Data in Latin America. *Clinical Research and clinical Trials*. 2025. <https://doi.org/10.31579/2693-4779/299>
14. Kovaliv M., Kuzo L., Borovikova V. Measures to Ensure Proceedings in Cases of Administrative Offenses in the System of Measures of Administrative Coercion. *Social and Legal Studios*. 2020. Vol. 3(3). P. 91–97. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-91-97>
15. Етичний кодекс лікаря України, затверджений рішенням Української Медичної Ради (протокол № 18 від 27 січня 2006 р.) <https://mcu.org.ua/nadlezhashhaya-medicinskaya-praktika/eticheskij-kodeks-vracha-ukrainy/>
16. Anishchenko M., Oharenko V. Economic justification of corruption risks in the field of healthcare. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. Iss. 2. P. 40–47. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-40-47>

17. Коваль Б. В. Напрями удосконалення антикорупційної політики у сфері охорони здоров'я. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип. 13. С. 226–231. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-226-231>
18. Бубела А. С. Корупція в сфері охорони здоров'я. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2017: зб. наук. пр.* Відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв : Іліон, 2017. С. 198–201. <https://dspace.onua.edu.ua/items/40743b43-1ccd-44fc-9fb8-52772e4a0486>
19. Anishchenko M.A. Legal problems of the corruption prevention in state and municipal health care institutions. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*. 2018. Vol. 11(3). P. 354–362. URL: <https://pharmed.zsmu.edu.ua/article/view/145270>

References:

1. Rang, H. (2012). *Bad Pharma: how drug companies mislead doctors and harm patients* by Ben Goldacre. Fourth Estate, London. 364 pp. <https://doi.org/10.1111/bcp.12047> [in English].
2. Kıymet Tunca Çaliyurt. (2020). Integrity, Transparency and Corruption in Healthcare & Research on Health. Vol. I. 250 pp. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-15-1424-1> [in English].
3. Palahniuk, K.V. (2025). Yurydychna vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia v medychnii sferi Ukrainy [Legal liability for corruption offenses in the medical sphere of Ukraine]. *Dniprovskiyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykhologii, prava – Dnipro scientific journal of public administration, psychology, law*, 2, 61–67. <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.9> [in Ukrainian].
4. Helsinska deklaratsiia Vsesvitnoi medychnoi asotsiatsii «Etychni pryntsypy medychnykh doslidzhen za uchastiu liudyny u yakosti obiekta doslidzhennia». [Declaration of Helsinki of the World Medical Association «Ethical Principles of Medical Research Involving Human Subjects»]. № 990_005. Redaktsiia vid 01.10.2008. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_005#Text [In Ukrainian].
5. International Ethical Guidelines for Health-related Research Involving Humans. (2016). Fourth Edition. Geneva. Council for International Organizations of Medical Sciences (CIOMS). 119 p. <https://cioms.ch/wp-content/uploads/2017/01/WEB-CIOMS-EthicalGuidelines.pdf> [in English].
6. Rahman, H., & Ankier, S. (2020). Dishonesty and research misconduct within the medical profession. *BMC Med Ethics*, 21, 22. <https://doi.org/10.1186/s12910-020-0461-z> [in English].
7. Hesselmann, F., Graf, V., Schmidt, M., & Reinhart, M. (2017). The visibility of scientific misconduct: a review of the literature on retracted journal articles. *Curr Sociol*, Vol. 65(6), 814–845. DOI: 10.1177/0011392116663807 [in English].
8. Christian Berggren, & Solmaz Filiz Karabag. (2019). Scientific misconduct at an elite medical institute: the role of competing institutional logics and fragmented control. *Research Policy*. Vol. 48. Iss. 2. P. 428–443. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2018.03.020> [in English].
9. Dickinson, J. (2014). Deadly medicines and organised crime: How big pharma has corrupted healthcare. *Can Fam Physician*. Vol. 60(4). P. 367–368. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC4046551/> [in English].
10. Weinfurt, K.P., Friedman, J.Y., Dinan, M.A., Allsbrook, J.S., Hall, M.A., Dhillon, J.K., & Sugarman, J. (2006). Disclosing conflicts of interest in clinical research: views of institutional review boards, conflict of interest committees, and investigators. *J Law Med Ethics*. Vol. 34(3). P. 581–591. DOI: 10.1111/j.1748-720x.2006.00072.x [in English].
11. International Standards for Clinical Trial Registries. (2018). Version 3.0. Geneva: World Health Organization. <https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/279962e3-2d29-4204-8d05-53bd1a03d322/content> [in English].
12. Resnik David. (2018). Research Integrity. In: *The Ethics of Research with Human Subjects*. International Library of Ethics, Law, and the New Medicine, vol 74. Springer, Cham P. 235–256. DOI: 10.1007/978-3-319-68756-8_10 [in English].
13. Lirios, Cruz. (2025). Critical Bioethics in Clinical Research and Trials: A Meta-Analysis with Simulated Data in Latin America. *Clinical Research and clinical Trials*. <https://doi.org/10.31579/2693-4779/299>. [in English].
14. Kovaliv, M., Kuzo, L., & Borovikova, V. (2020). Measures to Ensure Proceedings in Cases of Administrative Offenses in the System of Measures of Administrative Coercion. *Social and Legal Studios*. Vol. 3(3). P. 91–97. <https://doi.org/10.32518/2617-4162-2020-3-91-97> [in English].
15. Etychnyi kodeks likaria Ukrainy [Code of Ethics of a Doctor of Ukraine] (2026), zatverdzhnyi rishenniam Ukrainskoi Medychnoi Rady (protokol № 18 vid 27 sichnia 2006 r.) <https://mcu.org.ua/nadlezhhashhaya-medicinskaya-praktika/eticheskij-kodeks-vracha-ukrainy/> [In Ukrainian].

16. Anishchenko, M., & Oharenko, V. (2023). Economic justification of corruption risks in the field of healthcare. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 9. Iss. 2. P. 40–47. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-2-40-47> [in English].

17. Koval, B.V. (2022). Napriamy udoskonalennia antykoruptsiinoi polityky u sferi okhorony zdorovia [Directions for improving anti-corruption policy in the healthcare sector]. *Naukovi zapysky. Serii: Pravo – Scientific notes. Series: Law*, 13, 226–231. <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-226-231> [In Ukrainian].

18. Bubela, A.S. (2017). Koruptsiia v sferi okhorony zdorovia. Novitni kryminalno-pravovi doslidzhenia – 2017 : zb. nauk. pr. [Corruption in the field of healthcare. Latest criminal law studies – 2017: collection of scientific works]. Vidp. red. O. V. Kozachenko. Mykolaiv : Ilion. p. 198–201. <https://dspace.onua.edu.ua/items/40743b43-1ccd-44fc-9fb8-52772e4a0486> [In Ukrainian].

19. Anishchenko, M. A. (2018). Legal problems of the corruption prevention in state and municipal health care institutions. *Current issues in pharmacy and medicine: science and practice*, Vol. 11(3), 354–362. <https://pharmed.zsmu.edu.ua/article/view/145270> [in English].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 06.11.2025

Дата прийняття статті: 03.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-7>

Максимович Роман Львович,

кандидат юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9796-998X>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Анотація. Стаття присвячена з'ясуванню окремих питань відносно незаконного заволодіння транспортним засобом. Аналізуються особливості висвітлення даного питання за чинним кримінальним кодексом України. Наведено поняття «незаконне заволодіння транспортним засобом». Окреслено суміжні склади кримінальних правопорушень. Наведено випадки, коли за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом призначається додаткове покарання у вигляді конфіскації майна. Зазначено ознаки основного складу злочину та особливо-кваліфікованого складу злочину. Продемонстровано вплив мотиву і мети вчинення кримінального правопорушення на розмежування відповідних суспільно небезпечних діянь. Акцентовано на тому, що метою незаконного заволодіння є його вилучення у власника чи користувача всупереч його волі з будь-якою метою. З'ясовано основний родовий та безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Визначено, що родовим об'єктом складу злочину «незаконне заволодіння транспортним засобом» є безпека руху та експлуатації транспорту. Визначено, що основним безпосереднім об'єктом виступають відносини власності, а додатковим факультативним об'єктом може бути безпека функціонування транспортних засобів, життя і здоров'я людей. Визначено способи вчинення кримінального правопорушення «незаконне заволодіння транспортним засобом». Під час шахрайства також не можна вважати, що заволодіння майном здійснюється всупереч волі потерпілої особи. У випадку вчинення особою такого кримінального правопорушення, як вимагання, слід розуміти, що для нього характерним є те, що отримання суб'єктом майна, права на майно чи здійснення на його користь дій майнового характеру відбувається також ніби за волею потерпілої особи, водночас це волевиявлення не є справжнім, а є спотвореним і становить реакцію на дії вимагателя, які полягають у протиправній вимозі передати майно під погрозою насильства щодо потерпілого чи його близьких родичів, обмеження їхніх прав, свобод або законних інтересів, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, а також розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажать зберегти в таємниці. Таким чином, при здійсненні такого кримінального правопорушення, як вимагання, аналогічно немає підстав вважати, що відповідне суспільно небезпечне діяння здійснюється всупереч волі потерпілої особи, як це передбачено пунктом 1 примітки до статті 289 КК України щодо незаконного заволодіння транспортним засобом. Що стосується таких теоретично можливих способів незаконного заволодіння транспортним засобом, як привласнення, розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, то вважаємо, що вони також неможливі. Для цих трьох форм розкрадання обов'язково має бути наявне особливе правове становище суб'єкта кримінального правопорушення щодо майна, яке виступає предметом відповідного складу кримінального правопорушення. Таке особливе правове становище суб'єкта складу кримінального правопорушення було підставою для поєднання їх законодавцем в одній статті Особливої частини КК України. У зв'язку із цим, при викраденні майна будь-яким із даних трьох способів не відбувається заволодіння ним всупереч волі власника чи користувача.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, незаконне заволодіння транспортним засобом, транспортний засіб, об'єкт злочину.

Maksymovych Roman. The unlawful seizure of a vehicle: doctrinal and criminal-legal analysis

Abstract. *The article is devoted to an in-depth examination of specific doctrinal and practical issues concerning the unlawful seizure of a vehicle. The study provides a comprehensive analysis of the manner in which this matter is addressed under the current Criminal Code of Ukraine, with particular attention to the conceptual framework, structural elements, and the system of criminal-law protections applicable to transport-related offenses.*

The concept of unlawful seizure of a vehicle is elucidated through the prism of contemporary legal doctrine and judicial interpretation. The article delineates the essential features of this criminal offense, as well as its correlation with related offenses possessing adjacent legal characteristics. Instances in which the commission of such an act entails the imposition of an additional sanction, specifically the confiscation of property, are identified and discussed. Furthermore, the paper outlines the defining elements of both the basic and especially qualified types of the offense.

Particular emphasis is placed on the role of motive and purpose in the differentiation of socially dangerous acts. It is argued that the principal purpose of unlawful seizure lies in the appropriation or removal of a vehicle from its lawful owner or user, contrary to their will, and for an objective inherently connected with a mercenary or self-serving motive.

The study also specifies the generic and immediate objects of the criminal offense. It is established that the generic object comprises the safety of traffic and the operation of transport, while the primary immediate object encompasses property relations. An additional facultative object may include the operational safety of vehicles and, in certain circumstances, the protection of human life and health.

The article proceeds to identify and classify the principal methods by which the unlawful seizure of a vehicle may be perpetrated.

It is further observed that, in the context of fraudulent acquisition, the unlawfulness of the seizure is not recognized at the moment of transfer – neither by the person delivering the property to the offender nor by third parties. Consequently, in instances of fraud, the acquisition of property cannot be regarded as having occurred against the victim's will.

Similarly, in cases of extortion, the transfer of property ostensibly appears to reflect the victim's voluntary decision; yet such volition is illusory, being distorted under the influence of coercive factors. This distorted will is a reaction to threats of violence directed at the victim or their relatives, restrictions on their rights or lawful interests, or threats of destruction or disclosure of confidential information. Hence, it is argued that extortion, like fraud, does not involve the direct taking of property contrary to the victim's will in the physical or coercive sense traditionally inherent to seizure offenses.

The paper concludes that certain alternative means of unlawful seizure – such as misappropriation, embezzlement, or seizure through abuse of official position – cannot, by their legal nature, constitute the offense in question. These forms of misappropriation presuppose the existence of a special fiduciary or custodial relationship between the perpetrator and the property. Accordingly, in such cases, the act does not involve seizure contrary to the will of the owner or user, and therefore falls outside the doctrinal scope of unlawful seizure of a vehicle.

Key words: *Criminal liability, criminal offence, unlawful taking of a vehicle, vehicle, object of a criminal offence.*

Вступ. На даний час автомобіль є найбільш розповсюдженим мобільним та логістично-ефективним способом індивідуального пересування громадян. В Україні роль автомобільного транспорту важко переоцінити, враховуючи потреби у пересуванні громадян у часи збройної агресії російської федерації щодо України. В сучасних умовах автомобільний транспорт є засобом не тільки пересування, а й доставки продуктів харчування, медикаментів чи військового спорядження, а також засобом порятунку від масованих атак ворога.

За таких умов незаконне заволодіння транспортним засобом заподіює значну шкоду не лише законним інтересам громадян, а й інтересам держави.

Матеріали та методи. Висвітлене питання викликає цікавість у кримінально-правовій літературі. Питанням кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортними засобами присвячували свої наукові праці такі автори як: Данилевський А.О., Дудоров О.О., Мовчан М.О., Навроцький В.О., Щупаківський Р.В. та ін. Здебільшого дане питання досліджувалося в межах суб'єктивної сторони злочину чи зосереджувалась окрема увага на дослідженні окремих складів злочину. Проте постійні зміни в законодавстві, науковий прогрес поєднаний із новелами в законодавстві та в судовій практиці потребують врахування нових аспектів, що дадуть можливість по-новому підійти до вирішення даного питання.

Результати. У Кримінальному кодексі України 1960 р. було передбачено відповідальність за угон транспортних засобів (ст. 215-3). У диспозиції цієї статті йшлося про угон автомобілів усіх видів, мотоциклів, тракторів або інших самохідних машин без мети їх крадіжки. В теорії кримінального права вважається, що у чинному Кримінальному кодексу (далі – КК) України аналогічна норма міститься у ст. 289 «Незаконне заволодіння транспортним засобом» [1, с. 145].

Основна відмінність між цими складами злочинів полягає в тому, що незаконне заволодіння транспортним засобом включає, зокрема, повернення його на власну користь або на користь інших осіб. По-перше, про це свідчить вказівка законодавця на «будь-яку мету» ст. 289 КК України. По-друге, за вчинення кваліфікованого і особливо кваліфікованого складу злочину «незаконне заволодіння транспортним засобом» може бути призначено покарання у виді конфіскації майна. Згідно із ч. 2 ст. 59 КК України конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини.

Безперечно, що значення об'єкта складу злочину надзвичайно важливе. Правильне встановлення цього елемента складу злочину дає можливість визначити суспільну небезпеку відповідного суспільно небезпечного діяння, належним чином і його кваліфікувати, провести розмежування із суміжними складами злочинів і адміністративними проступками, тощо. Об'єкт злочину – це своєрідна «мішень», по якій спрямоване будь-яке злочинне діяння.

Виходячи із назви розділу XI Особливої частини КК України можна сказати, що родовим об'єктом цього складу злочину є безпека руху та експлуатації транспорту. Спробуємо визначити, що ж є основним безпосереднім об'єктом незаконного заволодіння транспортним засобом. Зокрема, у підручниках з Особливої частини кримінального права вказується, що цей злочин посягає на безпеку руху та експлуатації транспорту [2, с. 368–371; 3, с. 316–321].

Зазвичай по суті, основний безпосередній об'єкт фактично ототожнюється із родо-

вим. Так, В.А. Мисливий вважає, що об'єктом цього злочину є порядок користування транспортними засобами, безпека дорожнього руху, здоров'я і життя людей, а також право власності [4, с. 983].

Дійсно, якщо виходити із загальноприйнятого в теорії кримінального права положення про те, що основний безпосередній об'єкт завжди лежить у площині та в межах родового об'єкта, то з такими позиціями можна погодитися.

Разом з тим, для визначення основного безпосереднього об'єкта незаконного заволодіння транспортним засобом доцільно враховувати, що на даний час переважна більшість автомобілів обладнана сигналізаціями, механічними та (чи) іншими протиугінними засобами. У зв'язку із цим, незаконне заволодіння транспортними засобами, як правило, вчиняються водіями-професіоналами, які часто мають вищий рівень майстерності, ніж власники відповідних транспортних засобів, не перебувають в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, або ж у хворобливому чи втомленому стані, добре знають технічні характеристики транспортних засобів. Особи, які вчиняють цей злочин, не діють демонстративно і не бажають привертати до себе увагу, а тому зазвичай не порушують правила дорожнього руху (не перевищують дозволenu швидкість, не ігнорують забороняючі сигнали і знаки, правильно користуються світловими приборами тощо). Саме тому таким суспільним відносинам далеко не завжди заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння внаслідок вчинення відповідного злочину. Водночас власник або законний користувач відповідного транспортного засобу у всіх випадках вчинення такого злочину позбавляється або тимчасово обмежується у праві володіти, користуватися та розпоряджатися таким майном.

У Постанові Верховного Суду від 20 червня 2019 року (Справа № 751/11193/16) зазначено, що несправність транспортного засобу, що унеможливує його експлуатацію, не свідчить про відсутність складу злочину, передбаченого ст. 289 КК України [5]. Вва-

жаємо сумнівною такою позицією, оскільки навряд чи в такому випадку заподіюється чи створюється загроза заподіяння шкоди основному безпосередньому об'єкту складу кримінального правопорушення «незаконне заволодіння транспортним засобом».

Відповідно до п. 1 примітки до ст. 289 КК України, під незаконним заволодінням транспортним засобом слід розуміти вчинене умисно, з будь-якою метою, протиправне вилучення транспортного засобу будь-яким способом у власника або користувача всупереч їхній волі. В ч. 2 цієї статті як одну з кваліфікованих ознак даного складу злочину зазначено вчинення тих самих дій, поєднаних з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Відповідно до ч. 2 ст. 186 КК України такі дії є характерні для насильницького грабежу. В ч. 3 цієї статті, зокрема, мова йде про відповідні дії, поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства. Згідно із ст. 187 КК України такі дії свідчать про наявність розбою. Разом з тим, виникає питання, що необхідно розуміти під незаконним заволодінням транспортним засобом в основному складі злочину та в інших випадках наявності кваліфікованого і особливо кваліфікованого складу злочину. У п. 15 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» від 23 грудня 2005 року № 14 роз'яснено, що таке заволодіння може бути вчинене таємно або відкрито, шляхом обману чи зловживання довірою, із застосуванням насильства або погроз [6].

Різні думки з цього питання наявні в кримінально-правовій літературі. Зокрема, О.О. Дудоров дотримується такої ж позиції, як і найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції, вважаючи, що аналізоване діяння може вчинятися шляхом крадіжки, грабежу чи шахрайства [7, с. 700]. На думку Р.В. Щупаків-

ського, відповідне діяння може бути вчинене шляхом крадіжки, ненасильницького грабежу, шахрайства, привласнення, розтрата або через зловживання службовим становищем, вимагання (без погрози насильства) або незаконне заволодіння чужим транспортним засобом без ознак викрадення (вчинене для поїздки, перевезення пасажирів, або вантажу, виконання певних робіт, тощо) [8, с. 40]. Ю.Ф. Іванов, здійснюючи кримінально-правову характеристику об'єктивної сторони даного складу злочину, пише тільки про шахрайство і вимагання, як способи незаконного заволодіння транспортним засобом [9, с. 16–17].

Вирішуючи питання щодо способів незаконного заволодіння транспортним засобом, потрібно звернути увагу на наявне словосполучення «всупереч їх волі». Один із авторів цієї статті вже звертав увагу на різне змістове навантаження словосполучення «всупереч їх волі» та «проти їх волі». «Коли певне суспільно небезпечне діяння вчиняється проти волі потерпілої особи, то остання про це не знає, а тому її воля не враховується. В тому разі коли суспільно небезпечне діяння вчиняється всупереч волі потерпілої особи, то вона знає і усвідомлює цей факт. Воля такої особи ігнорується і нехтується» [10, с. 156]. В контексті цього спробуємо визначити способи вчинення розглядуваного злочину. Загальновідомо, що відповідно до ст. 185 КК України, крадіжкою вважається таємне викрадення чужого майна. Вважається, що таємне викрадення майна має місце у таких випадках: 1) за викраденням того чи іншого майна ніхто не спостерігав, воно вчинене непомітно для інших осіб; 2) винувата особа вважала, що діє таємно, непомітно для інших, хоча насправді його дії спостерігалися сторонніми особами; 3) майно викрадається в присутності інших співучасників, або ж осіб, які будуть причетними до розкрадання, близьких родичів чи інших громадян, стосовно яких суб'єкт кримінального правопорушення впевнений, що вони ані не перешкоджатимуть вчиненню кримінального правопорушення, ані не повідомлять про вчинене відповідні правоохоронні органи; 4) майно викрадається в

присутності осіб, які завідомо для винуватої особи не здатні усвідомлювати відповідний факт вилучення майна; 5) майно викрадається в присутності осіб, які вважають, що вилучення майна відбувається на законних на перший погляд підставах й на таку ілюзію правомірності своїх дій розраховував суб'єкт кримінального правопорушення. Видається, що в жодному із наведених випадків вчинення такого кримінального правопорушення як «крадіжка» не враховується воля відповідної потерпілої особи. Проте, в судовій практиці таємне викрадення транспортних засобів оцінюється за ст. 289 КК України [11; 12].

«В тому разі, коли має місце заволодіння майном особи шляхом шахрайства, то потерпіла особа ніби за власним волевиявленням, яке не справжнє, а спотворене обманом чи зловживанням довірою зі сторони шахрая, передає майно. Факт протиправності заволодіння майном в момент вчинення дії не усвідомлюється ні особою, яка передає майно шахраю, ні іншими сторонніми особами. Тобто, під час шахрайства також не можна вважати, що заволодіння майном здійснюється всупереч волі потерпілої особи» [10, с. 156]. У постанові Верховного Суду України від 21 січня 2016 року у справі № 5-365кс15 зазначено, що «законодавча конструкція «будь-яким» означає, що перелік способів законодавцем не обмежено, і відсутній спосіб, який би не підпадав під цю конструкцію. Одним з таких способів є зловживання довірою. Крім цього, норми, передбачені статтями 289 та 190 КК, у разі встановлення факту заволодіння транспортним засобом співвідносяться як спеціальна і загальна. Згідно з правилами кваліфікації злочинів, якщо діяння, вчинене винною особою, одночасно підпадає під ознаки двох чи більше кримінально-правових норм, має місце конкуренція останніх. Завжди повинна застосовуватися та норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив злочинець» [13]. Найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції вказав

тут на аксіоматичне правило при кваліфікації кримінальних правопорушень, але навів при цьому аргументи? які тут не релевантні, а стосуються кваліфікації при наявності конкуренції частини і цілого! Ба більше, Верховний Суд України не мотивував чому саме спеціальну кримінально-правову норму розміщено законодавцем у ст. 289 КК України.

В тому випадку, коли має місце вчинення такого кримінального правопорушення, як вимагання, то доцільно розуміти, що для нього також є характерним те, що отримання майна відбувається ніби за волею потерпілої особи, однак це волевиявлення не справжнє, а спотворене, і є своєрідною реакцією на дії вимагателя, які полягають у вимозі передати майно чи право на майно, або ж здійснити дії майнового характеру під погрозою насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. Тобто, при здійсненні зазначеного кримінального правопорушення також немає підстав вважати, що відповідне суспільно небезпечне діяння як ознака об'єктивної сторони здійснюється всупереч волі потерпілої особи.

Наступними формами розкрадання, які доцільно в даному контексті розглянути, є привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Ці форми розкрадання мають низку спільних ознак, що стало підставою для об'єднання їх законодавцем в одній статті Особливої частини КК України. Насамперед, варто відзначити, що для цих трьох форм розкрадання обов'язково має бути наявне особливе правове становище суб'єкта кримінального правопорушення щодо майна яке виступає предметом відповідного складу кримінального правопорушення. Саме за цією ознакою названі способи розкрадання відрізняються від усіх інших, де винувата особа є сторонньою щодо майна, яке є предметом відповідного кримінального правопорушення. Майно, яке висту-

пає предметом розкрадання у формах передбачених в ст. 191 КК України, повинно бути наділене ознаками, загальними для майна, яке є предметом всіх форм розкрадання, а також додатковими ознаками, специфічними саме для розглядуваних. Зокрема, у п. 23 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 року зокрема, роз'яснено, що «предметом привласнення та розтрата є лише те чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо. При привласненні ці повноваження використовуються для повернення винною особою майна на свою користь, а при розтраті – на користь інших осіб, зокрема це може бути відчуження майна іншим особам для споживання, як подарунок чи товар, в обмін на інше майно тощо. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання

службовим становищем полягає в незаконному поверненні чужого майна на свою користь або на користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби» [14]. На цій же позиції стоїть і діючий Верховний Суд [15]. У зв'язку із цим, при незаконному заволодінні майном будь-яким із даних трьох способів також не відбувається заволодіння ним всупереч волі власника чи користувача.

Висновки. Родовим об'єктом складу злочину «незаконне заволодіння транспортним засобом» є безпека руху та експлуатації транспорту. Основним безпосереднім об'єктом виступають відносини власності, а додатковим факультативним об'єктом може бути безпека функціонування транспортних засобів, життя і здоров'я людей тощо. Таким чином, з нашої точки зору діюча редакція ст. 289 КК України дає можливість визнавати способом вчинення аналізованого складу кримінального правопорушення тільки грабіж і заволодіння чужим транспортним засобом без ознак розкрадання.

Список використаних джерел:

1. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ : Атіка, 2001. 272 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.; / за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ : Юридична думка, 2004. 656 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник 2-ге вид. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; / за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-е вид. / за заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
5. Постанова Верховного Суду у справі № 751/11193/16 від 20 червня 2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82599934> (дата звернення 09.10.2025).
6. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (дата звернення 09.10.2025).
7. Дудоров О.О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навч. посіб. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
8. Щупаківський Р. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння чужим транспортним засобом : монографія. Київ : Атіка, 2007. 160 с.
9. Іванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : монографія. Київ : Паливода А.В. 2008. 108 с.
10. Максимович Р. Обман як наскрізне кримінально-правове поняття. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2019. Вип. 69. С. 153–160.
11. Рішення Самарівського міськрайонного суду Дніпропетровської області у справі № 183/2725/13-к від 22 травня 2013р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31985268> (дата звернення: 09.10.2025).
12. Рішення Переяславського міського суду Київської області у справі № 373/1581/15-к від 12 червня 2015р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44846845> (дата звернення: 09.10.2025).
13. Постанова Верховного Суду України у справі № 5-365кє15 від 21 січня 2016 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55315147> (дата звернення 09.10.2025).

14. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (дата звернення: 09.10.2025).

15. Постанова Верховного Суду у справі № 132/3441/20 від 24 жовтня 2024 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122638234> (дата звернення 09.10.2025).

References:

1. Navrotskyi, V.O. (2001). *Nastupnist kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy (porivnialnyi analiz KK Ukrainy 1960 r. ta 2001 r.)* [Succession of the Criminal Law of Ukraine (comparative analysis of the Criminal Code of Ukraine of 1960 and 2001)]. Kyiv : Atika. 272 s [in Ukrainian].
2. *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: pidruchnyk* (2004). [Criminal Law of Ukraine. Special part: textbook] / Yu.V. Aleksandrov, O.O. Dudorov, V.A. Klymenko ta in.; / za red. M.I. Melnyka, V.A. Klymenka. Kyiv : Yurydychna dumka. 656 s [in Ukrainian].
3. *Kryminalne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna: Pidruchnyk 2-he vyd.* (2005). [Criminal Law of Ukraine. Special part: Textbook 2nd edition] / M.I. Bazhanov, I.O.V. Baulin, V.I. Borysov ta in.; / za red. prof. M.I. Bazhanova, V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiia. Kyiv : Yurinkom Inter. 544 s [in Ukrainian].
4. *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. 2-e vyd.* (2008). [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. 2nd ed.] / za zah. red. P.P. Andrushka, V.H. Honcharenka, Ye.V. Fesenska. Kyiv : Dakor. 1428 s [in Ukrainian].
5. *Postanova Verkhovnoho sudu u spravi № 751/11193/16 vid 20 chervnja 2019 r.* [Resolution of the Supreme Court in case No. 751/11193/16 of June 20, 2019]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82599934> (data zvernennia 09.10.2025) [in Ukrainian].
6. *Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva u spravakh pro deiaki zlochyny proty bezpeky dorozhnogo rukhu ta ekspluatatsii transportu, a takozh pro administratyvni pravoporushennia na transporti* : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23 hrudnia 2005 r. № 14. [On the practice of applying legislation by the courts of Ukraine in cases of certain crimes against road traffic safety and transport operation, as well as on administrative offenses in transport: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated December 23, 2005 No. 14]. Data onovlennia 19.12.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05#Text> (data zvernennia 09.11.2025) [in Ukrainian].
7. Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2014). *Kryminalne pravo: navch. posib.* [Criminal law: teaching manual]. Kyiv: Vaite. 944 s [in Ukrainian].
8. Shchupakivskyi, R.V. (2007). *Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne zavorodinnia chuzhym transportnym zasobom: monohrafiia* [Criminal liability for illegal seizure of another person's vehicle: monograph]. Kyiv: Atika. 160 s [in Ukrainian].
9. Ivanov, Yu.F. (2008). *Nezakonne zavorodinnia transportnym zasobom: kryminalno-pravovi ta kryminolohichni aspekty* : monohrafiia [Illegal seizure of a vehicle: criminal law and criminological aspects: monograph]. Kyiv: Palyvoda A.V. 108 s [in Ukrainian].
10. Maksymovych, R. (2019). *Obman yak naskrizne kryminalno-pravove poniattia* [Fraud as a cross-cutting criminal law concept]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna*, 69, 153–160 [in Ukrainian].
11. *Rishennia Samarivskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti u spravi № 183/2725/13-k vid 22 travnia 2013 r.* [Decision of the Samarivskyi City District Court of Dnipropetrovsk Region in case No. 183/2725/13-k dated May 22, 2013]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/31985268> (data zvernennia: 09.10.2025) [in Ukrainian].
12. *Rishennia Pereiaslavskoho miskoho sudu Kyivskoi oblasti u spravi № 373/1581/15-k vid 12 chervnia 2015 r.* [Decision of the Pereiaslav City Court of Kyiv Region in case No. 373/1581/15-k dated June 12, 2015]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/44846845> (data zvernennia: 09.10.2025) [in Ukrainian].
13. *Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy u spravi № 5-365ks15 vid 21 sichnia 2016 r.* [Resolution of the Supreme Court of Ukraine in case No. 5-365ks15 dated January 21, 2016]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/55315147> (data zvernennia 09.10.2025) [in Ukrainian].
14. *Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny proty vlasnosti: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 6 lystopada 2009 r. № 10* [On judicial practice in cases of crimes against property: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated November 6, 2009 No. 10]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09> (data zvernennia: 09.10.2025) [in Ukrainian].
15. *Postanova Verkhovnoho Sudu u spravi № 132/3441/20 vid 24 zhovtnia 2024 r.* [Resolution of the Supreme Court in case No. 132/3441/20 dated October 24, 2024]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122638234> (data zvernennia 09.10.2025) [in Ukrainian].

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-8>**Тищенко Анна Дмитрівна,**

ад'юнкт кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-6001-147X>

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПОВЕДІНКИ ОСОБИ НА ПОЧАТКОВИХ СТАДІЯХ ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу кримінально-правової оцінки поведінки особи на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей відповідно до статті 156-1 Кримінального кодексу України. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості сексуальних посягань на дітей в умовах активного розвитку цифрових технологій та поширення комунікації через мережу Інтернет, що сприяє виникненню нових форм латентної злочинної поведінки, зокрема так званого «грумінгу». Такі дії часто не супроводжуються негайним фізичним насильством, проте становлять значну суспільну небезпеку через спрямованість на подальшу сексуальну експлуатацію дитини.

У статті розкрито зміст об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, з урахуванням її усиченого характеру. Обґрунтовано, що для наявності складу цього правопорушення необхідне поєднання двох обов'язкових елементів: пропозиції зустрічі неповнолітній особі з відповідною спеціальною метою та вчинення хоча б однієї дії, спрямованої на те, щоб така зустріч відбулася. Особливу увагу приділено аналізу дій, які можуть визнаватися такими, що спрямовані на організацію зустрічі, як у реальному середовищі, так і з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій.

Водночас у роботі акцентується увага на проблемі відмежування кримінально караної поведінки від дій, що перебувають на стадії формування умислу або готування до злочину та не утворюють об'єктивної сторони складу правопорушення. Проаналізовано типові приклади некараних дій, зокрема загальне спілкування з дитиною в соціальних мережах, абстрактні або гіпотетичні висловлювання щодо можливості зустрічі, флірт чи прояви симпатії, які не супроводжуються конкретними організаційними кроками. Обґрунтовано, що відсутність хоча б одного з обов'язкових елементів об'єктивної сторони виключає кримінальну відповідальність за ст. 156-1 КК України.

Окремо розглянуто проблемні аспекти правозастосовної практики, пов'язані з відсутністю чітких законодавчих критеріїв для оцінки дій, спрямованих на забезпечення зустрічі, що створює ризик надмірно широкого тлумачення кримінально-правової норми. Наголошено, що усичена конструкція складу цього кримінального правопорушення, з одного боку, має превентивне значення та спрямована на посилений захист дитини, а з іншого потребує особливо зваженого підходу до доказування з метою дотримання принципів справедливості та пропорційності кримінальної відповідальності.

Зроблено висновок, що ефективно застосування ст. 156-1 КК України можливе лише за умови чіткого розмежування кримінально караної поведінки та некараних підготовчих дій, а також подальшого наукового осмислення меж криміналізації поведінки на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, статевая свобода, статевая недоторканість, домагання дитини, грумінг, пропозиція зустрічі, дії сексуального характеру, розпусні дії.

Tishchenko Anna. Criminal law assessment of a person's conduct at the initial stages of child solicitation for sexual purposes

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the criminal law assessment of a person's conduct at the initial stages of child solicitation for sexual purposes in accordance with Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine. The relevance of the study is determined by the growing number of sexual offenses against children in the context of the rapid development of digital technologies and the widespread use of the Internet, which facilitate new forms of latent criminal behavior; in particular so-called "grooming". Such conduct is often not accompanied by immediate physical violence; however, it poses a significant social danger due to its clear orientation toward the subsequent sexual exploitation of a child.

The article examines the content of the objective elements of the criminal offense provided for in Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account its truncated (formal) structure. It is substantiated that the corpus delicti of this offense requires the cumulative presence of two mandatory elements: a proposal of a meeting addressed to a minor with a specific unlawful purpose, and the commission of at least one act aimed at ensuring that such a meeting actually takes place. Particular attention is paid to the analysis of acts that may be regarded as directed toward organizing a meeting, both in the physical environment and through the use of information and telecommunication systems and technologies.

At the same time, the study emphasizes the problem of distinguishing criminally punishable conduct from actions that remain at the stage of intent formation or preparation for a crime and therefore do not constitute the objective elements of the offense. Typical examples of non-punishable preparatory actions are analyzed, including general communication with a child on social networks, abstract or hypothetical statements regarding a possible meeting, flirtation or expressions of sympathy that are not accompanied by concrete organizational steps. It is argued that the absence of at least one mandatory element of the objective side excludes criminal liability under Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The article also addresses problematic aspects of law enforcement practice caused by the lack of clear statutory qualitative or quantitative criteria for assessing actions aimed at ensuring a meeting. This situation creates a risk of excessively broad interpretation of the criminal law provision. It is noted that the truncated structure of the offense, on the one hand, serves a preventive function and strengthens the protection of children, while on the other hand, it requires a particularly cautious approach to evidence assessment in order to comply with the principles of legality, proportionality, and fairness of criminal liability.

The author concludes that the effective application of Article 156-1 of the Criminal Code of Ukraine is possible only if there is a clear distinction between criminally punishable conduct and non-punishable preparatory actions, as well as further scholarly reflection on the limits of criminalization of conduct at the initial stages of child solicitation for sexual purposes.

Key words: criminal offense, criminal liability, sexual freedom, sexual inviolability, child solicitation, grooming, proposal of a meeting, sexual acts, lewd acts.

Вступ. Запровадження ст. 156-1 КК України є наслідком імплементації міжнародних стандартів захисту дітей, зокрема положень Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Ланцаротської конвенції). У науковій літературі домагання дитини для сексуальних цілей часто ототожнюють з поняттям «грумінг», яке означає процес поступового встановлення емоційного контакту з дитиною з метою подальшого вчинення сексуального злочину. Як зазначає Н.О. Симоненко, грумінг є особливо небезпечним саме через латентний характер початкових дій, які зовні можуть виглядати соціально прийнятними, але мають чітко визначену злочинну спрямованість [1, с. 63]. Саме тому криміналізація саме такої поведінки на ранніх етапах є превентивним інструментом кримінального права. Водночас чинна законодавча конструкція ст. 156-1 КК України актуалізує дискусійне питання відповідності меж криміналізації реальному рівню суспільної небезпечності окремих дій на початкових стадіях домагання дитини. Усічений характер складу криміналь-

ного правопорушення та вкрай низький поріг кримінальної відповідальності створюють ризик притягнення особи до кримінальної відповідальності за дії, які за своєю суттю перебувають на межі формування умислу або підготовки до злочину.

Комплексного дослідження складу такого кримінального правопорушення, як домагання дитини для сексуальних цілей науковцями ще не проводилось, однак деякі питання даного правопорушення аналізувались такими вченими, як Д.О. Куковинець, Н.О. Симоненко, В.В. Сенько, А.В. Айдинян, Ю.Г. Яцик та ін., а питаннями кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх та малолітніх осіб займалися такі вчені, як І.О. Бандурка, В.І. Борисов, О.О. Дудоров, Г.Я. Мартинишин, В.Ю. Омецинська та ін.

Метою даної статті є аналіз кримінально-правової оцінки поведінки особи на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей відповідно до ст. 156-1 КК України, відмежування кримінально-караних дій від

дій, що не утворюють об'єктивної сторони складу цього злочину.

Матеріали та методи. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких дозволило всебічно проаналізувати кримінально-правову оцінку поведінки особи на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей.

У процесі дослідження використано діалектичний метод, який дав змогу розглянути кримінально-правові явища у їх розвитку, взаємозв'язку та суперечностях, зокрема у контексті співвідношення превентивної функції кримінального права та принципу пропорційності кримінальної відповідальності. Застосування цього методу дозволило виявити проблемні аспекти усіченої конструкції складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України.

Формально-юридичний метод використано для аналізу положень Кримінального кодексу України, насамперед статті 156-1, а також для з'ясування змісту її об'єктивних і суб'єктивних ознак, встановлення обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення та визначення моменту його закінчення. За допомогою цього методу здійснено тлумачення законодавчих формулювань, що стосуються пропозиції зустрічі та дій, спрямованих на її проведення.

Логіко-юридичний метод застосовано для відмежування кримінально караної поведінки від дій, що перебувають на стадії формування умислу або готування до злочину. Він дозволив вибудувати чітку систему критеріїв, за якими дії особи можуть бути віднесені або не віднесені до об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а також проаналізувати внутрішню логіку законодавчої конструкції ст. 156-1 КК України.

За допомогою порівняльно-правового методу досліджено окремі наукові підходи до розуміння домагання дитини для сексуальних цілей (грумінгу), а також зіставлено позиції вітчизняних науковців щодо меж криміналізації поведінки на початкових стадіях вчи-

нення відповідних посягань. Це дало змогу виявити спільні та відмінні підходи у науковій доктрині й обґрунтувати власну позицію з окресленої проблематики.

Системно-структурний метод використано для аналізу ст. 156-1 КК України у взаємозв'язку з іншими нормами кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей, а також для визначення місця цього складу у системі кримінально-правових заборон.

Емпіричну базу дослідження становлять положення чинного кримінального законодавства України, наукові публікації вітчизняних учених з проблем кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості неповнолітніх, а також узагальнення окремих підходів правозастосовної практики, висвітлених у наукових джерелах.

Застосування зазначених методів у сукупності забезпечило комплексний характер дослідження та дало можливість сформулювати обґрунтовані висновки щодо кримінально-правової оцінки поведінки особи на початкових стадіях домагання дитини для сексуальних цілей.

Результати. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулась (відповідно до ч. 1) чи пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулась (відповідно до ч. 2) підпадають під ознаки правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України

[2]. Тобто об'єктивна сторона даного правопорушення передбачає наявність одночасно двох дій: пропозиції зустрічі та будь-яку дію, спрямовану на те, щоб дана зустріч відбулась. Як пояснює Д.О. Куковинець, під вчиненням дій, спрямованих на те, щоб зустріч відбулась розуміється придбання квитків на транспорт, пересилання грошей дитині задля того, щоб вона прибула у обумовлене місце, резервування кімнати в готелі якщо йдеться про фізичну зустріч). Відповідними діями для проведення зустрічі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій є, наприклад: створення персональної віртуальної кімнати на базі платформи Skype, ZOOM тощо зі спрямуванням відповідного посилання на електронну пошту, месенджери дитини, аудіо-, відеодзвінки у соціальних мережах, направлення фото-, відеоповідомлень і т.д. [3, с. 41]. Однак тут слід вміти правильно розмежовувати карану поведінку від підготовчих дій та дій, що не утворюють об'єктивної сторони складу цього злочину. Так, доцільно зауважити, що у порівнянні з караною поведінкою (закінченим складом ст. 156-1 КК України) діями, що не утворюють об'єктивної сторони складу цього злочину слід вважати такі дії, які:

- передують пропозиції зустрічі, або
- не мають чіткої спрямованості на реальне забезпечення її проведення, або
- не виходять за межі абстрактного наміру чи спілкування.
- Приклад некараних (підготовчих) дій:
 - загальне листування без пропозиції зустрічі;
 - звичайне спілкування з неповнолітньою особою у соціальних мережах або месенджерах (навіть інтенсивне чи тривале), якщо воно не містить прямої або завуальованої пропозиції зустрітися;
 - висловлення наміру без конкретизації та подальших дій;
 - фрази на кшталт: «Було б добре колись побачитись», «Можливо, колись зустрінемося» – за відсутності будь-яких подальших кроків (узгодження часу, місця, способу зв'язку);

– обговорення гіпотетичної можливості зустрічі;

– обмін повідомленнями, у яких обговорюється абстрактна можливість зустрічі в майбутньому без визначення: конкретної дати, місця, способу її організації;

– емоційно-оціночні висловлювання без практичної реалізації, наприклад, компліменти, прояви симпатії, флірт (навіть недоречний або аморальний), якщо вони не супроводжуються пропозицією зустрічі та діями щодо її організації;

– підготовка без доведення до відома дитини;

– придбання квитків, бронювання житла чи створення віртуальної кімнати для відеозустрічі, якщо ці дії:

а) не були повідомлені неповнолітній особі,

б) не спрямовувалися безпосередньо на її залучення до зустрічі;

– перегляд або аналіз профілю дитини в мережі;

– ознайомлення з інформацією, фотографіями, сторінками в соціальних мережах неповнолітньої особи без вступу в контакт або без формування пропозиції зустрічі.

Таким чином, можна зробити висновок, що діями, які не входять до об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 156-1 КК України є дії, що свідчать лише про формування умислу або попередню підготовку, але не мають характеру конкретних кроків, безпосередньо спрямованих на забезпечення проведення зустрічі. Відсутність хоча б одного з обов'язкових елементів об'єктивної сторони – пропозиції зустрічі або дії щодо її реалізації – виключає кримінальну відповідальність за ст. 156-1 КК України.

Проблемним є те, що законодавець не встановлює чітких якісних або кількісних критеріїв для оцінки дій, спрямованих на те, щоб зустріч відбулась. За відсутності таких критеріїв у правозастосовній практиці виникає ризик надмірно широкого тлумачення об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. У крайніх випадках навіть такі дії, як перегляд сторінки дитини в соціальній мережі або збір загальнодоступної

інформації про неї, теоретично можуть бути розцінені як елемент готування до злочину, що не відповідає принципу справедливості кримінальної відповідальності.

Оскільки склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України є усіченим – дане кримінальне правопорушення визнається закінченим з моменту вчинення дії, спрямованої на те, щоб зустріч, щодо якої озвучувалась пропозиція, відбулась, при цьому сама зустріч юридичною конструкцією не передбачається, а отже не є обов'язковою для визнання кримінального правопорушення закінченим. І тут ми підтримуємо позицію А.В. Айдинян, яка звертає увагу, що у випадку, коли зустріч не відбулася або адресат не отримував пропозиції щодо зустрічі (наприклад, через певні технічні проблеми, якщо пропозиції висловлювалися з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій), довести факт здійснення таких пропозицій фактично неможливо [4, с. 126].

Усічена конструкція складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, фактично нівелює традиційне розмежування між готуванням до кримінального правопорушення та закінченим кримінальним правопорушенням. Дії, які в межах загальної теорії кримінального права визнавалися б лише створенням умов для вчинення злочину, у даному випадку можуть утворювати закінчений склад. Такий підхід породжує сумніви щодо відповідності криміналізації принципу пропорційності, адже рівень суспільної небезпечності окремих дій може бути явно нижчим, ніж рівень кримінально-правової реакції.

За таких обставин особливого значення набуває встановлення об'єктивних проявів поведінки особи, які свідчать про її спрямованість на реалізацію злочинного наміру. Усічений характер складу кримінального правопорушення зумовлює те, що центром доказування є не наслідок у вигляді фактичної зустрічі, а саме факт вчинення дій, спрямованих на її організацію. Водночас відсутність підтвердження отримання пропозиції адресатом або неможливість зафіксувати зміст відповідної комунікації істотно ускладнює

процес доведення, а в окремих випадках фактично унеможливорює притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Це, своєю чергою, актуалізує проблему відмежування караної поведінки від некараних підготовчих дій, а також підвищує вимоги до якості та повноти доказової бази у кримінальних провадженнях цієї категорії. Сторона обвинувачення має довести, що дії особи не обмежувались абстрактними намірами чи загальним спілкуванням, а мали чітко виражену спрямованість на досягнення конкретної мети – організацію зустрічі з неповнолітнім.

Таким чином, усічена конструкція складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 156-1 КК України, з одного боку, спрямована на превентивний захист дитини, а з іншого – потребує особливо зваженого підходу до оцінки доказів, аби уникнути як безпідставного притягнення до кримінальної відповідальності, так і безкарності суспільно небезпечної поведінки.

Висновки. Стаття 156-1 КК України є важливим кроком у напрямку посилення кримінально-правового захисту дітей від сексуальних посягань. Криміналізація поведінки на початкових стадіях домагання дозволяє реагувати на небезпечні дії ще до настання тяжких наслідків. Разом із тим ефективність застосування цієї норми залежить від чіткого розуміння її ознак, насамперед спеціальної мети злочину, а також від вироблення сталої судової практики. Подальші наукові дослідження у цій сфері є необхідними для вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування. Водночас надмірно широка криміналізація поведінки на ранніх стадіях домагання дитини створює ризик притягнення до кримінальної відповідальності за дії з мінімальним рівнем суспільної небезпечності, які фактично вчиняються на стадії формування умислу або готування до злочину. Це обумовлює необхідність подальшого наукового осмислення меж криміналізації та вироблення чітких критеріїв відмежування кримінально караної поведінки від дій, що не утворюють об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 156-1 КК України.

Список використаних джерел:

1. Симоненко Н. О. Кримінальна відповідальність за «грумінг». *Правова держава*. 2022. № 45. С. 58–65. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254367>
2. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар. Станом на 10.01.2024 р. За заг. ред. І.М. Копотуна. Київ: Вид. «Центр учбової літератури», 2024. 888 с.
3. Куковинець Д.О. До питання встановлення кримінальної відповідальності за домагання дитини для сексуальних цілей. *Право як ефективний суспільний регулятор*. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 39–42.
4. Айдинян А.В. Деякі питання кримінальної відповідальності за домагання дитини з метою вчинення стосовно неї дій сексуального характеру або розпусних дій. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 4. 2021. С. 125–130.

References:

1. Symonenko, N. O. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za «hruminh» [Criminal liability for «grooming»]. *Pravova derzhava – Rule of law*, 45, 58–65. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2022.45.254367> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo-praktychnyi komentar (2024). [Criminal Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Stanom na 10.01.2024 r. Za zah. red. I.M. Kopotuna. Kyiv: Vyd. «Tsentr uchbovoi literatury». 888 s. [in Ukrainian].
3. Kukovynets, D.O. (2021). Do pytannia vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za domahannia dytyny dlia seksualnykh tsilei [On the issue of establishing criminal liability for sexual harassment of a child]. *Pravo yak efektyvnyi suspilnyi rehuliator – Law as an effective social regulator*. Zakhidnoukrainska orhanizatsiia «Tsentr pravnychkykh initsiatyv». S. 39–42. [in Ukrainian].
4. Aidynian, A.V. (2021). Deiaki pytannia kryminalnoi vidpovidalnosti za domahannia dytyny z metoiu vchynennia stosovno nei dii seksualnoho kharakteru abo rozpusnykh dii [Some issues of criminal liability for molestation of a child with the aim of committing acts of a sexual nature or lewd acts against him]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 4, 125–130. [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 03.11.2025
Дата прийняття статті: 08.12.2025
Опубліковано: 30.12.2025

УДК 343.148

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-9>**Хитра Андрій Ярославович,**

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри кримінального процесу

та криміналістики факультету № 1

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7125-1953>

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДІТЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесуальних та криміналістичних особливостей проведення допиту неповнолітніх осіб, які постраждали від торгівлі людьми. Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), зокрема статті 226, яка регламентує допит малолітніх та неповнолітніх осіб. Розглянуто специфіку психологічного стану дітей-жертв торгівлі людьми, їх травматизацію та особливості взаємодії з правоохоронними органами. Досліджено міжнародну практику проведення допитів неповнолітніх жертв злочинів, зокрема Протокол NICHHD (National Institute of Child Health and Human Development), який широко застосовується у США, Великій Британії, Нідерландах, Ізраїлі та інших країнах. Проаналізовано положення Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) та Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Встановлено, що діти-жертви торгівлі людьми потребують особливого підходу при проведенні допиту через підвищену вразливість, страх перед торговцями людьми, недовіру до правоохоронних органів та посттравматичний стресовий розлад. Визначено необхідність створення комфортного середовища для допиту, застосування техніки відкритих питань, залучення психологів та соціальних працівників, використання спеціально обладнаних приміщень («зелених кімнат»). Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення процедури допиту дітей-жертв торгівлі людьми в Україні з урахуванням міжнародного досвіду та вимог національного законодавства. Обґрунтовано доцільність впровадження структурованих протоколів допиту, які базуються на науково-доказових методах, підвищення кваліфікації слідчих та прокурорів у сфері роботи з травмованими дітьми, забезпечення відеофіксації допитів для мінімізації повторних процесуальних дій.

Ключові слова: допит, торгівля людьми, неповнолітні, діти-жертви, Протокол NICHHD, травма-орієнтований підхід, кримінальне провадження, слідчі дії, захист прав дітей.

Khytra Andrii. Peculiarities of interrogation of children victims of human trafficking

Abstract. The article is devoted to the study of procedural and forensic features of interrogation of minors who have suffered from human trafficking. The provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, in particular Article 226, which regulates the interrogation of minors, are analyzed. The specifics of the psychological state of child victims of human trafficking, their trauma, and the peculiarities of interaction with law enforcement agencies are examined. The international practice of interrogating minor victims of crimes is studied, in particular the NICHHD Protocol (National Institute of Child Health and Human Development), which is widely used in the USA, Great Britain, the Netherlands, Israel, and other countries. The provisions of the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention) and the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings are analyzed. It has been established that child victims of trafficking require a special approach during interrogation due to increased vulnerability, fear of traffickers, distrust of law enforcement, and post-traumatic stress disorder. The necessity of creating a comfortable environment for interrogation, applying open-ended questioning techniques, involving psychologists and social workers, and using specially equipped premises ("green rooms") has been identified. Practical recommendations have been developed to improve the procedure for interrogating child victims of trafficking in Ukraine, taking into account international experience and national legislation requirements. The expediency of implementing structured interrogation protocols based on evidence-based methods, increasing the qualifications of investigators and prosecutors in working with traumatized children, and ensuring video recording of interrogations to minimize repeated procedural actions is substantiated.

Key words: interrogation, human trafficking, minors, child victims, NICHHD Protocol, trauma-informed approach, criminal proceedings, investigative actions, protection of children's rights.

Вступ. Торгівля людьми є одним із найтяжчих злочинів проти свободи та гідності особи, яке завдає глибокої фізичної та психологічної травми своїм жертвам. Особливо вразливою категорією постраждалих від цього злочину є діти, які в силу свого віку та психологічних особливостей потребують спеціального підходу під час кримінального провадження. Згідно зі статтею 149 Кримінального кодексу України, торгівля людьми, вчинена стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи, є кваліфікуючою ознакою цього злочину та тягне посилену кримінальну відповідальність [1].

За даними Міністерства соціальної політики України, у період з 2019 до 2025 року статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, отримали щонайменше 1 015 громадян України (2019 – 241; 2020 рік – 146, 2021 – 163, 2022 – 101, 2023 – 70, 2024 – 182, 2025 (станом на липень) – 112 осіб).

З 2019 по 2025 рік щонайменше 20 дітей отримали статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми в Україні (2019 рік – 13 дітей (3 хлопчики та 10 дівчаток), 2025 рік (станом на липень) – 7 дітей). Інші роки (2020–2024) – офіційні дані щодо кількості дітей не оприлюднені у відкритих джерелах. Проте загальна тенденція свідчить про те, що діти становлять менше 10% від загальної кількості постраждалих. У 2019 році одна дитина була продана третім особам, інші постраждали від сексуальної експлуатації, використання у збройних конфліктах, порнобізнесі та трудової експлуатації. У 2025 році діти постраждали переважно від трудової та сексуальної експлуатації [2]. При цьому реальна кількість дітей-жертв торгівлі людьми значно перевищує офіційну статистику через латентність цього злочину та труднощі виявлення постраждалих. Особливо ситуація погіршилась у зв'язку із агресією російської федерації 2022 року. Міжнародна організація з міграції відзначає, що з 2000 року за допомогою до громадських організацій звернулися понад 15 тисяч українців, які постраждали від торгівлі людьми [2].

Допит дітей, які постраждали від торгівлі людьми, є критично важливою слідчою дією, яка часто визначає успіх кримінального про-

вадження. Однак проведення такого допиту вимагає від слідчого не лише знання процесуальних норм, але й розуміння психологічних особливостей травмованих дітей, володіння спеціальними техніками спілкування та дотримання міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дітей.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі процесуальних та криміналістичних особливостей допиту дітей, які постраждали від торгівлі людьми, розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення цієї процедури в Україні з урахуванням міжнародного досвіду та національного законодавства.

Матеріали та методи. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Діалектичний метод використано для аналізу процесуальних норм та їх застосування на практиці. Порівняльно-правовий метод застосовано для вивчення міжнародного досвіду проведення допитів неповнолітніх жертв злочинів, зокрема практики США, Великої Британії, Нідерландів, Ізраїлю. Системно-структурний метод дозволив розглянути допит як комплексну слідчу дію з множиною взаємопов'язаних елементів. Формально-логічний метод використано для тлумачення процесуальних норм та формулювання висновків.

Емпіричну базу дослідження становлять положення Кримінального процесуального кодексу України [3], Закону України «Про протидію торгівлі людьми» [4], міжнародні правові акти (Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства [5], Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [6], Протокол ООН про попередження і припинення торгівлі людьми [7]), науково-методичні рекомендації Ради Європи щодо допиту дітей [8], дослідження ефективності Протоколу NICHD, судової практики України у справах про торгівлю людьми [9].

Проаналізовано сучасні наукові публікації у міжнародних виданнях, зокрема дослідження М. Ламб (M. Lamb), Й. Орбах (Y. Orbach), І. Гершкович (I. Hershkowitz) щодо структурованих протоколів допиту дітей [10], роботи

М. Цир (M. Cyr), Л. Беня (L. Benia) про ефективність Протоколу NICHD у різних країнах [11; 12], публікації Національного інституту юстиції США про травма-орієнтований підхід до допиту жертв торгівлі людьми [13].

Результати. *Правове регулювання допиту неповнолітніх в Україні.* КПК України містить спеціальні норми, які регламентують особливості проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб. Згідно зі статтею 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [3].

Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання [3].

Стаття 354 КПК України встановлює особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого під час судового провадження. Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції [3].

Стаття 232 КПК України передбачає можливість проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування [3]. Така форма проведення слідчої дії особливо важлива для дітей-жертв торгівлі людьми, оскільки дозволяє мінімі-

зувати їх контакт з підозрюваним та знизити рівень повторної травматизації.

Психологічні особливості дітей-жертв торгівлі людьми. Діти, які постраждали від торгівлі людьми, зазнають значної психологічної травми, що суттєво впливає на їхню здатність давати показання. Дослідження показують, що жертви торгівлі людьми часто страждають від посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії, порушень пам'яті та уваги.

Торговці людьми систематично застосовують методи психологічного маніпулювання та контролю над жертвами, що призводить до формування у дитини викривленого сприйняття реальності, почуття провини, страху перед авторитетами, недовіри до правоохоронних органів. Часто жертви розглядають торговця як особу, від якої вони залежні, і відчувають страх за власну безпеку та безпеку своїх близьких навіть після визволення.

Важливою особливістю психологічного стану дітей-жертв торгівлі людьми є їх схильність до навіювання, що може призвести до надання неточних показань під впливом навідних запитань. Водночас травматичний досвід може спричинити фрагментарність спогадів, неспроможність відтворити події у хронологічній послідовності, емоційну відстороненість під час розповіді про травматичні події.

Міжнародний досвід: Протокол NICHD та травма-орієнтований підхід. Національний інститут здоров'я та розвитку дитини США (NICHD) розробив структурований протокол допиту дітей, який базується на результатах наукових досліджень у галузі пам'яті, комунікативних навичок та соціальних тенденцій дітей. Протокол NICHD широко використовується у США, Великій Британії, Нідерландах, Ізраїлі, Канаді, Південній Кореї та інших країнах [14, с. 77].

Метаналіз ефективності Протоколу NICHD, який провів науковець Л. Беня та ін. (2015), показав значний вплив використання протоколу на якість допиту: інтерв'юери, які застосовували протокол, використовували значно більше відкритих питань та менше навідних запитань порівняно з контрольною

групою [11, с. 268]. Дослідження М. Ламба та ін. (2007) встановило, що інтерв'юери, які використовують Протокол NICHD, застосовують щонайменше втричі більше відкритих питань та приблизно вдвічі менше навідних запитань порівняно з допитами без використання протоколу [10, с. 1210].

Протокол NICHD складається з трьох основних фаз: вступної, встановлення контакту та змістовної (вільної розповіді). У вступній фазі інтерв'юер представляється, пояснює дитині її завдання (необхідність детально описувати події та говорити правду) і роз'яснює основні правила (дитина може і повинна говорити «я не пам'ятаю», «я не знаю», «я не розумію» або виправляти інтерв'юера, коли це необхідно) [10, с. 1205]. Фаза встановлення контакту спрямована на створення розслабленого, підтримуючого середовища для дитини та встановлення довіри між дитиною та інтерв'юером. У змістовній фазі основний акцент робиться на отриманні інформації через відкриті питання, які стимулюють вільну розповідь дитини.

Дослідження, проведене у Нідерландах (2022), показало, що інтерв'ю з використанням Протоколу NICHD містили значно більше запрошень до розповіді та менше навідних питань порівняно з неструктурованими інтерв'ю [15, с. 248]. Важливо відзначити, що серед випадків, досліджених у цьому дослідженні, була категорія «інші види насильства», яка включала торгівлю людьми.

Травма-орієнтований підхід до допиту жертв торгівлі людьми передбачає розуміння впливу травми на поведінку жертви та адаптацію процедури допиту до потреб травмованої особи [13]. Національний інститут юстиції США рекомендує правоохоронним органам застосовувати жертво-центрований підхід, який ставить фізичні та психологічні потреби жертви (її безпеку, безпеку її близьких, доступ до послуг та правовий захист) вище традиційних показників успіху кримінального судочинства (арешти, успішні обвинувачення) [13].

При проведенні допиту жертв торгівлі людьми слід уникати методів, що нагадують

допит підозрюваного, утримуватися від фізичного контакту з жертвою, проводити бесіду у комфортному середовищі особою, яка не була безпосередньо залучена до затримання або рейду [16]. Рекомендується використовувати розмовний підхід замість серії швидких запитань для отримання попередньої інформації.

Виклики та бар'єри при допиті дітей-жертв торгівлі людьми. Аналіз судової практики України у справах про торгівлю людьми показує, що потерпілими у переважній більшості є молоді жінки віком від 17 до 30 років, які на момент укладення стосовно них незаконної угоди не були працевлаштовані, мали відсутні засоби для існування або кредитні зобов'язання. Багато з них виросли в неповних родин або малозабезпечених сім'ях [9, с. 15].

При допиті дітей-жертв торгівлі людьми слідчі стикаються з численними викликами. По-перше, діти можуть відчувати страх перед торговцями та побоюватися помсти. Торговці людьми часто використовують страх перед правоохоронними органами для контролю над жертвами, представляючи поліцію як ворога [16]. По-друге, жертви можуть відчувати провину та сором, особливо якщо торгівля включала сексуальну експлуатацію. По-третє, мовні та культурні бар'єри можуть ускладнювати спілкування, особливо якщо дитина є іноземцем [13].

Дослідники також відзначають, що втрата пам'яті, відсутність концентрації, емоційна реактивність та множинні версії однієї історії можуть бути ознаками травми, а не спробою ухилитися від правди. Наприклад, відсутність лінійної пам'яті часто є ознакою травми, тому під час початкових інтерв'ю може бути корисно запитувати «Що ще сталося?» замість «Що сталося потім?» [16].

Роль спеціально обладнаних приміщень та відеофіксації. Важливою складовою забезпечення комфортних умов для допиту дітей-жертв злочинів є створення спеціально обладнаних приміщень, так званих «зелених кімнат». Такі приміщення мають дружній до дитини дизайн, обладнані м'якими меблями, іграшками, матеріалами для малювання, що

допомагає дитині почуватися у безпеці та розслабитися [8, с. 25].

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція) передбачає необхідність забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами національної кримінально-процесуальної системи [5].

Відеофіксація допиту має декілька важливих переваг. По-перше, вона дозволяє уникнути необхідності повторного допиту дитини, що мінімізує ризик вторинної віктимізації. По-друге, відеозапис забезпечує повне та точне відтворення показань, що є важливим для оцінки їх достовірності судом. По-третє, можливість використання відеозапису як доказу дозволяє уникнути безпосередньої участі дитини у судовому засіданні, що знижує рівень стресу та травматизації [8, с. 28].

Судова практика України показує, що система захисту потерпілих та свідків у справах про торгівлю людьми використовує такі заходи безпеки, як забезпечення конфіденційності відомостей про особу, закритий судовий розгляд, дистанційний допит потерпілих та свідків через відеоконференцію [9, с. 42].

Порівняльний аналіз практики різних країн. У Великій Британії діє система «Досягнення найкращих доказів» (Achieving Best Evidence), яка передбачає використання структурованого підходу до допиту дітей та вразливих свідків. Інтерв'ю записуються на відео і можуть використовуватися як основні докази у суді, що дозволяє уникнути необхідності повторного допиту дитини [17, с. 6].

У США діють Центри захисту дітей (Child Advocacy Centers), які забезпечують мультидисциплінарний підхід до розслідування випадків насильства над дітьми. Такі центри об'єднують правоохоронців, прокурорів, соціальних працівників, медичних працівників та фахівців у галузі психічного здоров'я для забезпечення комплексної підтримки дітей-жертв [13].

Ізраїль широко використовує Протокол NICHD у розслідуванні злочинів проти дітей

з 2000-х років. Дослідження показують, що впровадження протоколу значно покращило якість допитів та збільшило кількість успішних обвинувачень [10, с. 1220].

У Нідерландах організація Safe Home, національне агентство із захисту дітей від насильства, впровадила Протокол NICHD для проведення допитів дітей. Професіонали Safe Home отримують триденне навчання з використання протоколу з регулярними сесіями зворотного зв'язку [15, с. 244].

Практичні рекомендації для України. На основі проведеного аналізу можна сформулювати наступні рекомендації щодо вдосконалення процедури допиту дітей-жертв торгівлі людьми в Україні:

1. Впровадження структурованих протоколів допиту. Доцільним є адаптація та впровадження в Україні структурованих протоколів допиту дітей, подібних до Протоколу NICHD, з урахуванням особливостей національного законодавства та культурного контексту.

2. Спеціалізація слідчих та прокурорів. Необхідно створити спеціалізовані підрозділи слідчих та прокурорів, які займаються справами про торгівлю людьми та проходять регулярне навчання з питань роботи з травмованими дітьми, застосування травма-орієнтованого підходу, використання спеціальних технік допиту.

3. Розширення мережі «зелених кімнат». Слід забезпечити створення спеціально обладнаних приміщень для допиту дітей-жертв злочинів у всіх регіонах України, оснащених обладнанням для відеофіксації та забезпечених присутністю кваліфікованих психологів.

4. Обов'язкова відеофіксація допитів. Необхідно впровадити практику обов'язкової відеофіксації всіх допитів дітей-жертв торгівлі людьми з можливістю використання відеозапису як основного доказу у суді.

5. Мультидисциплінарний підхід. Слід забезпечити тісну взаємодію правоохоронних органів, прокуратури, служб у справах дітей, психологів, соціальних працівників, медичних працівників та представників громадських організацій при роботі з дітьми-жертвами торгівлі людьми.

6. Удосконалення процесуальних норм. Доцільно внести зміни до КПК України, які б більш детально регламентували процедуру допиту дітей-жертв торгівлі людьми, передбачали обов'язкове застосування травма-орієнтованого підходу, встановлювали вимоги до кваліфікації спеціалістів, які беруть участь у допиті.

7. Мінімізація повторних допитів. Необхідно забезпечити якісну підготовку до першого допиту дитини, щоб максимально повно отримати всю необхідну інформацію та уникнути необхідності повторних процесуальних дій, які можуть спричинити вторинну віктимізацію.

Висновки. Допит дітей, які постраждали від торгівлі людьми, є складною процесуальною дією, яка вимагає від слідчого не лише дотримання процесуальних норм, але й застосування спеціальних психологічних та криміналістичних методів. Діти-жертви торгівлі людьми внаслідок пережитої травми потребують особливого підходу, який враховує їхню підвищену вразливість, страх, недовіру до авторитетів та можливі порушення пам'яті.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить про ефективність застосування структурованих протоколів допиту, зокрема Протоколу NICHD, який базується на науково-доказових методах та передбачає використання відкритих питань, поетапну побудову бесіди, створення комфортної атмосфери для дитини.

Дослідження у різних країнах підтверджують, що використання таких протоколів значно покращує якість отриманої інформації та збільшує ймовірність успішного судового розгляду.

Українське законодавство, зокрема КПК України, містить низку норм, які забезпечують спеціальні гарантії для дітей під час кримінального провадження. Однак на практиці існує потреба у більш детальній регламентації процедури допиту дітей-жертв торгівлі людьми, впровадженні структурованих протоколів, створенні спеціалізованих підрозділів слідчих та прокурорів, розширенні мережі «зелених кімнат», забезпеченні обов'язкової відеофіксації допитів.

Впровадження цих заходів дозволить підвищити ефективність розслідування злочинів торгівлі людьми, забезпечити належний захист прав та інтересів дітей-жертв, мінімізувати ризики вторинної віктимізації та сприяти їх успішній реабілітації та реінтеграції у суспільство.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці конкретного протоколу допиту дітей-жертв торгівлі людьми, адаптованого до українських реалій, створенні навчальних програм для слідчих та прокурорів, проведенні емпіричних досліджень ефективності різних методів допиту у вітчизняній практиці.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 15.09.2025).
2. Протидія торгівлі людьми: інформаційно-аналітичні матеріали. Міністерство соціальної політики України. Київ, 2020. URL: <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/protydiya-torhivli-lyudmy> (дата звернення: 15.09.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 15.09.2025).
4. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 №3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 15.09.2025).
5. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція): Міжнародний документ від 25.10.2007. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 15.09.2025).
6. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Міжнародний документ від 16.05.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (дата звернення: 15.09.2025).
7. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, та покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності: Міжнародний документ від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (дата звернення: 15.09.2025).

8. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми. UNICEF Ukraine, Міністерство внутрішніх справ України. Київ, 2020. 96 с.

9. Судова практика з питань застосування законодавства щодо протидії торгівлі людьми та з приводу призначення покарань за ст. 149 КК України. Апеляційний суд Донецької області, Міжнародна організація з міграції. Донецьк, 2015. 78 с.

10. Lamb M.E., Orbach Y., Hershkowitz I., Esplin P.W., Horowitz D. A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse & Neglect*. 2007. Vol. 31(11–12). P. 1201–1231. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.03.021>

11. Benia L.R., Hauck-Filho N., Dillenburg M., Stein L.M. The NICHD Investigative Interview Protocol: A Meta-Analytic Review. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2015. Vol. 24(3). P. 259–279. DOI: <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1006749>

12. Cyr M., Lamb M.E. Assessing the effectiveness of the NICHD investigative interview protocol when interviewing French-speaking alleged victims of child sexual abuse in Quebec. *Child Abuse & Neglect*. 2009. Vol. 33(5). P. 257–268. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.04.002>

13. A Practical Guide to Interviewing Potential Human Trafficking Victims / National Institute of Justice. Washington, D.C., 2024. URL: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/practical-guide-interviewing-potential-human-trafficking-victims> (дата звернення: 15.09.2025).

14. La Rooy D., Brubacher S.B., Aromäki-Stratos A., Cyr M., Hershkowitz I., Korkman J., Myklebust T., Naka M., Peixoto C.E.S., Roberts K.P., Stewart H.L., Lamb M.E. The NICHD protocol: A review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*. 2015. Vol. 1(2). P. 76–89. DOI: <https://doi.org/10.1108/JCRPP-01-2015-0001>

15. Erens B., Veenstra M., Ahsmann M., La Rooy D. The NICHD interview protocol used by Dutch child protection workers: Effects on interview style, children's reported information and susceptibility to suggestion. *Applied Cognitive Psychology*. 2022. Vol. 36(1). P. 242–254. DOI: <https://doi.org/10.1002/acp.3893>

16. Trauma-Informed Victim Interviewing / Office for Victims of Crime Training and Technical Assistance Center. URL: <https://www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/5-building-strong-cases/53-victim-interview-preparation/trauma-informed-victim-interviewing/> (дата звернення: 15.09.2025).

17. Fernandes C., Antunes C., Alberto I. Forensic Interview Techniques in Child Sexual Abuse Cases: A Scoping Review. *Trauma, Violence & Abuse*. 2024. Vol. 25(2). P. 855–871. DOI: <https://doi.org/10.1177/15248380231160140>

18. Керівні принципи у сфері правосуддя щодо дітей, які є жертвами злочинів та свідками злочинів: Резолюція ЕКОСОП ООН 2005/20 від 22.07.2005. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf> (дата звернення: 15.09.2025).

References:

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 05.04.2001 № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

2. Protydiia torhivli liudmy: informatsiino-analitychni materialy. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (2020). [Combating trafficking in human beings: information and analytical materials. Ministry of Social Policy of Ukraine]. Kyiv. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/protydiya-torhivli-lyudmy> (data zvernennia: 15.09.2025). [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy [Criminal Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

4. Pro protydiu torhivli liudmy: Zakon Ukrainy [On Combating Trafficking in Human Beings: Law of Ukraine] vid 20.09.2011 № 3739-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

5. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva (Lansarotska konventsiiia): Mizhnarodnyi dokument [Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse (Lanzarote Convention): International document] vid 25.10.2007. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

6. Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhody shchodo protydi torhivli liudmy: Mizhnarodnyi dokument [Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings: International document] vid 16.05.2005. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

7. Protokol pro poperedzhennia i prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, ta pokarannia za nei, shcho dopovniuie Konventsiiu OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti: Mizhnarodnyi dokument [Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime: International document] vid 15.11.2000. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791 (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].
8. Metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii roboty z ditmy (2020). [Methodological recommendations on working with children]. UNICEF Ukraine, Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv. 96 s. [in Ukrainian].
9. Sudova praktyka z pytan zastosuvannia zakonodavstva shchodo protydii torhivli liudmy ta z pryvodu pryznachennia pokaran za st. 149 KK Ukrainy (2015). [Judicial practice on the application of legislation on combating trafficking in human beings and on sentencing under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine]. Apeliatsiyni sud Donetskoï oblasti, Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii. Donetsk. 78 s. [in Ukrainian].
10. Lamb, M.E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P.W., & Horowitz, D. (2007). A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child Abuse & Neglect*, 31(11–12), 1201–1231. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.03.021> [in English].
11. Benia, L.R., Hauck-Filho, N., Dillenburg, M., & Stein, L.M. (2015). The NICHD Investigative Interview Protocol: A Meta-Analytic Review. *Journal of Child Sexual Abuse*, 24(3), 259–279. <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1006749> [in English].
12. Cyr, M., & Lamb, M.E. (2009). Assessing the effectiveness of the NICHD investigative interview protocol when interviewing French-speaking alleged victims of child sexual abuse in Quebec. *Child Abuse & Neglect*, 33(5), 257–268. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2008.04.002> [in English].
13. National Institute of Justice. (2024). A Practical Guide to Interviewing Potential Human Trafficking Victims. Washington, D.C. Retrieved from <https://nij.ojp.gov/topics/articles/practical-guide-interviewing-potential-human-trafficking-victims> [in English].
14. La Rooy, D., Brubacher, S.B., Aromäki-Stratos, A., Cyr, M., Hershkowitz, I., Korkman, J., Myklebust, T., Naka, M., Peixoto, C.E.S., Roberts, K.P., Stewart, H.L., & Lamb, M.E. (2015). The NICHD protocol: A review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 1(2), 76–89. <https://doi.org/10.1108/JCRPP-01-2015-0001> [in English].
15. Erens, B., Veenstra, M., Ahsmann, M., & La Rooy, D. (2022). The NICHD interview protocol used by Dutch child protection workers: Effects on interview style, children's reported information and susceptibility to suggestion. *Applied Cognitive Psychology*, 36(1), 242–254. <https://doi.org/10.1002/acp.3893>
16. Office for Victims of Crime Training and Technical Assistance Center. Trauma-Informed Victim Interviewing. Retrieved from <https://www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/5-building-strong-cases/53-victim-interview-preparation/trauma-informed-victim-interviewing/> [in English].
17. Fernandes, C., Antunes, C., & Alberto, I. (2024). Forensic Interview Techniques in Child Sexual Abuse Cases: A Scoping Review. *Trauma, Violence & Abuse*, 25(2), 855–871. <https://doi.org/10.1177/15248380231160140> [in English].
18. Kerivni pryntsypy u sferi pravosuddia shchodo ditei, yaki ye zhertvamy zlochyniv ta svidkamy zlochyniv [Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime]: Rezoliutsiia EKOSOR OON 2005/20 vid 22.07.2005. Retrieved from: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf> (data zvernennia: 15.09.2025) [in Ukrainian].

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-10>**Яцкевич Руслан В'ячеславович,**

доктор філософії в галузі «Право»,

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9352-7077>

ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЧНОГО (СПЕЦІАЛЬНОГО) ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу застосування спеціального (заочного) досудового розслідування в Україні в умовах воєнного стану та дослідженню проблем забезпечення справедливого судового розгляду в ситуаціях, коли підозрюваний перебуває за межами контролю держави, на тимчасово окупованій території або за кордоном. Автор підкреслює, що повномасштабна збройна агресія Російської Федерації кардинально змінила кримінально-процесуальну практику, збільшивши кількість випадків, коли особу неможливо належно викликати чи повідомити традиційними засобами, а тому правоохоронні органи дедалі частіше ініціюють заочне провадження, передбачене ст. 2971 КПК України. Показано, що ефективність цього інституту напряду залежить від дотримання принципів змагальності, рівності сторін, належного інформування підозрюваного та реальної можливості для нього поновити свої процесуальні права після повернення.

У роботі детально розглянуто законодавчі передумови та процедури спеціального досудового розслідування, зокрема вимоги до повідомлення про підозру та викликів, порядок оприлюднення повісток у загальнодержавних ЗМІ та на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, а також умови, за яких слідчий суддя може надати дозвіл на проведення заочного провадження. Показано, що попри чітку формальну регламентацію, практичне застосування норм нерідко супроводжується проблемами підтвердження місця перебування підозрюваного, неналежною перевіркою фактів його інформування, нечіткістю критеріїв встановлення ухилення від слідства та формалізмом у виконанні вимог щодо викликів.

Значне місце у статті відведене аналізу судової практики, у тому числі рішень Вищого антикорупційного суду та Верховного Суду. Наведено приклади, коли суди як задовольняли клопотання про проведення заочного провадження, так і відмовляли через недостатність доказів належного повідомлення або відсутність підтверджень, що особа свідомо ухилялася від правосуддя. Підкреслено, що така непослідовність у підходах створює ризики порушення прав підозрюваних і потребує нормативного уточнення.

Особливу увагу приділено стандартам Європейського суду з прав людини щодо провадження *in absentia*. На основі рішень «Colozza v. Italy», «Krombach v. France», «Sejdovic v. Italy» визначено чотири ключові умови, яких має дотримуватися держава: доведення належного повідомлення особи, гарантія права на повторний розгляд справи після повернення, забезпечення ефективної участі захисника та дотримання змагальності. Порівняння цих стандартів із нормами українського законодавства дає змогу виявити випадки, коли забезпечуються лише формальні вимоги, тоді як змістовні гарантії залишаються частково невиконаними.

У дослідженні також окреслено проблеми повторного розгляду справ після повернення особи, зокрема обмеженість підстав для скасування заочного вироку та відсутність усталеної практики «*de novo*» перегляду. Автор підкреслює, що реальна реалізація цього механізму є ключовою гарантією справедливого суду та необхідно узгоджується зі стандартами ЄСПЛ.

У висновках обґрунтовується потреба уточнення процедур повідомлення, удосконалення судового контролю за ініціюванням спеціального провадження, розширення підстав для повторного розгляду справ та посилення ролі захисника. Автор доходить висновку, що ефективність спеціального досудового розслідування може бути забезпечена лише за умови поєднання оперативності кримінального переслідування з безумовним дотриманням базових процесуальних прав людини навіть у контексті воєнного стану.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування, заочне провадження, воєнний стан, справедливий суд, належне повідомлення, право на захист, Європейський суд з прав людини.

Yatskevych Ruslan. Use of extraordinary (special) pre-trial investigation during martial law: problems of ensuring a fair trial

Abstract. The article offers a comprehensive examination of the application of special (in absentia) pre-trial investigation in Ukraine under martial law and analyses the key challenges associated with safeguarding the right to a fair trial when a suspect remains outside the jurisdiction of the state, resides in temporarily occupied territories, or stays abroad. The author emphasises that the full-scale armed aggression of the Russian Federation has significantly transformed criminal procedural practice, increasing the number of situations in which suspects cannot be duly summoned or notified through traditional means. As a result, investigative authorities increasingly rely on the mechanism of in absentia proceedings envisaged by Article 297¹ of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The study underlines that the effectiveness of this mechanism depends on the observance of the principles of adversarial procedure, equality of arms, proper notification of the suspect, and the genuine possibility to restore procedural rights once the person returns to Ukrainian jurisdiction.

The article provides a detailed overview of the statutory framework governing special pre-trial investigation, including the requirements for service of notice of suspicion and summonses, the procedure for publishing notices in nationwide media and on the official website of the Office of the Prosecutor General, and the conditions under which an investigating judge may authorise proceedings in absentia. Although the law outlines these procedures in formal terms, their practical implementation often reveals difficulties related to confirming the suspect's actual location, insufficient verification of notification efforts, unclear standards for establishing evasion, and the risk of a purely formal approach to summons procedures.

A significant segment of the study addresses national case law, including decisions of the High Anti-Corruption Court and the Supreme Court. The examples demonstrate that courts both grant and deny motions for special pre-trial investigation depending on the evidentiary sufficiency concerning proper notification and the suspect's deliberate avoidance of justice. This lack of consistency creates legal uncertainty and increases the risk of procedural rights violations, thus highlighting the need for improved statutory clarity.

The article further analyses the jurisprudence of the European Court of Human Rights on in absentia proceedings. Based on cases such as "Colozza v. Italy", "Krombach v. France", and "Sejdovic v. Italy", the author identifies four essential safeguards: proof of adequate notification, the right to a fresh determination of the case upon the suspect's return, effective legal representation, and the preservation of adversarial balance. A comparative assessment of these standards and Ukrainian legislation reveals gaps where national procedures satisfy only the formal requirements, without fully ensuring substantive guarantees.

The work also highlights the challenges surrounding the reopening of proceedings after the suspect's return, particularly the limited grounds for setting aside an in absentia conviction and the absence of a unified practice regarding de novo reconsideration. The author argues that meaningful access to a fresh trial is a cornerstone of the right to a fair hearing and must align with the standards articulated by the European Court of Human Rights.

In conclusion, the study substantiates the need to refine notification procedures, strengthen judicial oversight over the initiation of special proceedings, broaden the grounds for reopening cases, and enhance the role of defence counsel. The author asserts that the effectiveness of special pre-trial investigation can be ensured only by balancing the state's interest in efficient criminal prosecution with the unconditional protection of fundamental procedural rights, even under conditions of armed conflict.

Key words: special pre-trial investigation, in absentia proceedings, martial law, fair trial, proper notification, defence rights, European Court of Human Rights.

Вступ. В умовах збройної агресії та окупованої частини територій, що триває, Україна опиняється перед необхідністю адаптувати кримінальне законодавство та практики кримінального процесу до реалій воєнного стану. Одним із таких інструментів є інститут спеціального досудового розслідування, закріплений у статті 297¹ Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [1]. Цей інститут надає змогу проводити досудове розслідування та притягати до кримінальної відповідальності осіб, які переховуються від слідства чи суду, оголошені у міжнародний або міждержавний

розшук, або знаходяться на тимчасово окупованих територіях чи за кордоном.

Водночас, правовий режим воєнного стану дозволяє тимчасово обмежувати певні конституційні права та свободи за умови дотримання законності та гарантованості основоположних прав людини. Закон передбачає [2], що жодне із обмежень прав і свобод, застосованих в умовах воєнного стану, не може стосуватися прав, зазначених у частині другій статті 64 Конституції України.

Актуальність теми обумовлена тим, що у період воєнного стану кількість криміналь-

них проваджень проти осіб, які перебувають за межами контролю держави або на тимчасово окупованій території, значно зростає. Це ставить перед правоохоронною системою завдання балансування двох важливих, але потенційно конфліктних інтересів: з одного боку – інтересу суспільства і держави у притягненні винних до відповідальності та захисту прав потерпілих, з іншого – необхідності забезпечення справедливого судового розгляду, гарантій прав підозрюваного чи обвинуваченого, у т.ч. права на захист, на участь у розгляді, на належне повідомлення тощо.

Метою дослідження є виявити ключові проблеми застосування спеціального досудового розслідування в умовах воєнного стану та запропонувати практично орієнтовані засоби забезпечення балансу між ефективністю кримінального переслідування і дотриманням гарантій справедливого суду.

Матеріали та методи. У дослідженні використано комплекс нормативних джерел, судових рішень та науково-аналітичних матеріалів, що дозволило простежити еволюцію та реальну практику застосування спеціального (заочного) досудового розслідування в умовах воєнного стану. Основою емпіричної бази стали приписи Кримінального процесуального кодексу України, насамперед статті 135, 297¹, 323, 392 та пов'язані з ними перехідні положення, а також положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Для виявлення особливостей правозастосування опрацьовано рішення Вищого антикорупційного суду, апеляційних судів та Верховного Суду, що містять мотивування щодо підстав і процедур ініціювання та здійснення заочного провадження, належного повідомлення підозрюваного і реалізації права на повторний розгляд. Окрему увагу приділено практиці Європейського суду з прав людини, зокрема рішенням «Colozza v. Italy», «Krombach v. France», «Sejdovic v. Italy», що сформували підхід до допустимості провадження *in absentia*, критеріїв належного інформування та ефективної участі захисту. Методологічну основу становили загальнонаукові та спеці-

ально-правові методи: формально-логічний метод використано для аналізу структури та змісту правових норм, порівняльно-правовий метод для співставлення українського регулювання зі стандартами ЄСПЛ, системний метод для виявлення взаємозв'язків між процедурами повідомлення, участі захисника та механізмом повторного розгляду, а також кейс-аналіз для оцінки конкретних судових рішень. Такий підхід забезпечив змогу виявити прогалини, суперечності та ризики формального застосування норм КПК у сфері заочного розслідування, а також окреслити практичні шляхи їх усунення з урахуванням умов воєнного стану та міжнародних стандартів справедливого суду.

Результати. Інститут заочного провадження (або спеціального досудового розслідування) в українському праві сформувався відносно нещодавно. Первісно заочне провадження було передбачене лише для судового розгляду – як варіант судового провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*), що регулювалося нормами КПК України (стаття 323). З часом, у відповідь на виклики, пов'язані з неможливістю встановити місцезнаходження підозрюваної особи, уникненням правового переслідування, частими випадками, коли підозрювані перебувають на окупованих територіях або за кордоном, українське законодавство запровадило можливість застосування заочного провадження вже на стадії досудового розслідування.

Зокрема, інститут спеціального досудового розслідування був введений у КПК України в редакції, яка набрала чинності з урахуванням змін, спрямованих на адаптацію до умов воєнного стану та до обставин, коли підозрюваний перебуває поза досяжністю правоохоронних органів. Законодавчі зміни останніх років посилили цей інститут, встановивши чіткі підстави і процедури, які мають забезпечувати дотримання прав особи, навіть за її відсутності.

Умови за яких може бути розпочате спеціальне досудове розслідування визначаються статтею 297¹ КПК України. Крім того, законодавство визначає, що спеціальне провадження

не допускається щодо неповнолітнього підозрюваного, незалежно від того, де він перебуває.

З метою реалізації процедури спеціального досудового розслідування законодавство України встановлює специфічні заходи, пов'язані з повідомленням та викликом підозрюваного: повістка про виклик підозрюваного надсилається за останнім відомим місцем його проживання або перебування. Якщо це неможливо або особа не відповідає на виклик, закон передбачає обов'язкове оприлюднення повістки в медіа загальнодержавного розповсюдження та на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора. З моменту оприлюднення підозрюваний вважається належним чином повідомленим; вручення письмового повідомлення про підозру регулюється загальними положеннями КПК, але на практиці заочного провадження може бути проблематичним через відсутність особи. Законодавець неодноразово передбачав, що спроби вручення або виклику за останнім відомим місцем, а також публікація виклику, є елементами гарантії, що підозрюваний був повідомлений.

Воєнний стан створив правовий режим, що обумовлює необхідність швидкого реагування правоохоронних органів у справах, коли підозрюваний перебуває поза досяжністю, зокрема через окупацію або за кордоном. Слід зазначити, що закон «Про правовий режим воєнного стану» [2] та відповідні зміни до законодавства, зокрема кримінального процесуального, містять положення, які прямо або опосередковано впливають на можливість застосування спеціального досудового розслідування.

Серед новацій і розширень підстав: законодавство чіткіше окреслює випадки, коли підозрюваний перебуває на тимчасово окупованій території, або на території держави-агресора, що раніше було предметом дискусій і неоднозначної практики; також законодавець передбачив, що спеціальне досудове розслідування може бути розпочате, якщо підозрюваний уповноваженим органом був переданий для обміну як військовополонений, і такий

обмін відбувся; з'явилося обов'язкове оприлюднення повістки про виклик у національних медіа та на офіційних вебсайтах, як засіб забезпечення публічності та обізнаності, що є важливою гарантією належного повідомлення.

Отже, нормативно-правова база спеціального досудового розслідування в Україні наразі має чітко визначені підстави, умови і процедури, спрямовані на те, щоб збільшити ефективність притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від правосуддя, без порушення основоположних прав. Проте є області, де закон залишає місце для неоднозначного тлумачення та потенційного порушення гарантій – особливо щодо повідомлення, участі захисника, можливості реалізувати право на повторний судовий розгляд тощо.

Однією з характерних рис кримінально-процесуальної практики в Україні, починаючи з повномасштабного вторгнення 2022 року, є збільшення випадків, коли осіб, які підозрюються у кримінальних правопорушеннях, неможливо повідомити чи примусити з'явитися через те, що вони знаходяться за межами контролю держави на тимчасово окупованих територіях або за кордоном. У таких обставинах органи досудового розслідування (СБУ, ДБР, Національна поліція) звертаються до інституту спеціального (заочного) досудового розслідування, який законодавчо передбачений ст. 297¹ КПК України.

Наприклад, у справі детектив аргументує клопотання про спеціальне досудове розслідування тим, що підозрюваний ОСОБА_5 тривалий час перебуває за межами України, не відповідає на виклики, а також використано дані Державної прикордонної служби та інших державних органів, які вказують на факт перебування особи поза межами країни [3]. Це ілюструє типовий сценарій: невизначеність місця перебування, чергові виклики, спроби вручення процесуальних документів традиційними шляхами.

Існують складнощі з підтвердженням перетину кордону, перебування на окупованій території або ж фактом уникнення підозрюва-

ним приїзду до органів. Наприклад, як повідомляють правозахисники, коли відома інформація про знаходження особи за кордоном, слідчі мають провести всі дії для належного виклику, але часто цього не відбувається, або ж виклики надсилають, але не перевіряють, чи дійшов лист до адресата. Часто буває, що повідомлення надсилають за останньою відомою адресою або реєстрацією без підтвердження вручення. Якщо цей аспект порушений – це може стати підставою для визнання таких дій незаконними.

Судова практика показує, що при відсутності чітких доказів перебування особи за кордоном або її уникання, клопотання про оголошення у міжнародний розшук чи застосування спеціального досудового розслідування можуть бути відхилені. У рішенні суд встановив, що підозрюваний тривалий час перебував за кордоном, але не зареєстрував місце проживання за кордоном, не перебував на консульському обліку тощо, і з цього виведено, що він не надав достатніх підстав здорової переконаності, що може бути застосовано заочне розслідування [4].

Заочне розслідування дає значний простір для маніпуляцій або порушень процесуальних прав, особливо у справах, що мають політичне навантаження. Наприклад, якщо підозрюваний є критиком влади або відомою особою, може бути спроба використати відсутність доказів місця перебування чи обставини викликів, щоб уникнути участі сторони захисту. Також існує ризик, що сторона обвинувачення спрощує процедури повідомлення чи викликів, сподіваючись, що особа не з'явиться, і на цій підставі застосує заочне провадження. Ці ризики підсилюються в умовах війни, коли комунікація ускладнена, контакти часто перериваються, а пересування обмежене.

Заочного досудового розслідування характерно, що підозрюваний фактично відсутній, що створює проблему реалізації права на захист: формується ситуація, коли захисник не має можливості безпосередньо спілкуватися з клієнтом, обговорити стратегію захисту, брати участь у допитах чи слідчих діях у зви-

чайному режимі. Хоча закон передбачає можливість участі захисника і звернення до суду з клопотаннями про відеоконференції або інші засоби, на практиці ці засоби часто використовуються неякісно або з правовими та технічними перешкодами.

Крім того, змагальність сторін суттєво послаблена: сторона обвинувачення має перевагу в забезпеченні доказів, контролі над процедурою, а сторона захисту – недопрацьовані можливості отримати доступ до матеріалів, здійснити допит чи виклик свідків, оскаржити документування, що відбулося без участі підозрюваного.

Попри виклики, законодавство та судова практика намагаються забезпечити певні гарантії. Це – обов'язковість формальних спроб вручення повідомлення про підозру за останніми відомими адресами, публікація викликів, оголошення в міжнародний розшук, створення можливості участі захисника, право підозрюваного звернутися до суду для перегляду рішень, ухвалених за його відсутності.

Наприклад, у справі матеріали слідства включають звернення детектива до Національного бюро із клопотанням про спеціальне досудове розслідування, де наведені документи Державної прикордонної служби, які підтверджують, що особа не перетинала кордон з України з визначеної дати, що дає змогу аргументувати відсутність особи [3]. Суд також звернув увагу на те, чи були вжиті всі можливі заходи виклику і повідомлення, і чи захист був поінформований про провадження.

Однак наявні випадки, коли ці гарантії порушуються – наприклад, коли повідомлення про підозру не вручено належним чином, або коли не здійснено публікацію викликів, чи ігнорується позиція захисника щодо складу та обсягу доказів, – стають підставою для оскарження процедурної правомірності.

Питання здійснення кримінального судочинства за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) є одним із чутливих аспектів права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і осново-

положних свобод 1950 р. [5]. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) не забороняє заочне провадження як таке, однак встановлює чіткі процесуальні гарантії, невиконання яких призводить до порушення права особи на справедливий суд.

У рішенні «Colozza v. Italy» (1985) [6] ЄСПЛ уперше сформулював принципи вимоги до заочного судового розгляду. Суд дійшов висновку, що держава повинна забезпечити обвинуваченому реальну можливість бути повідомленим про провадження і взяти в ньому участь. Якщо особа не була належно поінформована, засудження «in absentia» порушує статтю 6 Конвенції. ЄСПЛ підкреслив, що навіть якщо обвинувачений не з'явився, суд має переконатися, що відсутність є свідомим вибором, а не наслідком неінформованості чи неможливості прибуття.

У справі «Krombach v. France» (2001) [7] Суд визнав порушення статті 6 через те, що обвинувачений не мав реальної можливості брати участь у розгляді, а його адвокат не міг ефективно здійснювати захист. ЄСПЛ зазначив, що ефективна участь захисника є невід'ємною складовою права на справедливий суд, навіть якщо обвинувачений відсутній фізично.

У справі «Sejdovic v. Italy» (2006) [8] Велика палата ЄСПЛ уточнила стандарт повторного розгляду: якщо вирок ухвалено за відсутності обвинуваченого, держава повинна гарантувати йому право на повторний розгляд справи у присутності, за умови, що особа не відмовлялася свідомо від участі. Суд наголосив, що можливість апеляційного чи касаційного перегляду не є достатньою компенсацією для порушення цього права, якщо первинний розгляд був проведений без участі обвинуваченого.

Узагальнюючи вказану практику, ЄСПЛ сформулював чотири ключові вимоги до заочного провадження: належне повідомлення обвинуваченого – держава має довести, що особу було належним чином повідомлено про провадження та можливість участі в ньому (справа «Colozza v. Italy»); можливість повторного розгляду справи – у разі відсут-

ності особи держава повинна забезпечити їй реальний механізм ініціювання повторного розгляду після повернення або встановлення місцезнаходження («Sejdovic v. Italy»); ефективна участь захисника – адвокат повинен мати достатній доступ до матеріалів справи і можливість подавати докази, навіть якщо клієнт відсутній («Krombach v. France»); дотримання принципу рівності сторін і змагальності – суд має забезпечити баланс між позиціями сторін, не допускаючи процесуальних переваг обвинувачення над захистом.

Національне законодавство України, зокрема стаття 297-1 КПК України [1], передбачає формальні гарантії, що відповідають вказаним стандартам: публічне повідомлення про підозру, право на участь захисника, можливість повторного розгляду після повернення особи, а також обов'язок доведення належного повідомлення.

Втім, у практиці застосування цього інституту спостерігаються проблеми з дотриманням змістовних, а не лише формальних гарантій. Як свідчать аналітичні огляди та рішення українських судів, публікація повістки в ЗМІ чи на сайті Офісу Генерального прокурора не завжди забезпечує реальне інформування особи, а захисники часто не мають можливості повноцінно комунікувати з підозрюваними, які перебувають на окупованих територіях або за кордоном. Це створює ризик формального дотримання вимог ЄСПЛ без досягнення їхньої суті.

Крім того, хоча КПК України гарантує право на повторний розгляд справи після повернення особи (ч. 7 ст. 323), на практиці ця норма застосовується обмежено: відсутні чіткі критерії, за яких вирок може бути переглянутий «de novo», що потенційно суперечить стандартам, визначеним у справах «Sejdovic» і «Colozza».

Таким чином, українська модель спеціального досудового розслідування у загальних рисах відповідає міжнародним стандартам, проте потребує вдосконалення з точки зору забезпечення реальної участі захисту та створення ефективного механізму повторного розгляду справи. Це особливо важливо в умовах воєн-

ного стану, коли заочне провадження перетворюється з винятку на поширену практику.

Однією з ключових гарантій дотримання права на справедливий суд у контексті спеціального (заочного) провадження є можливість поновлення процесуальних прав особи, яка з'явилася після ухвалення вироку. Цей механізм покликаний усунути наслідки вимушеної відсутності підозрюваного або обвинуваченого під час досудового чи судового провадження, забезпечити відновлення принципів змагальності та рівності сторін, закріплених у ст. 7, 22 КПК України [1].

Відповідно до ч. 7 ст. 323 КПК України, особа, засуджена заочно, після повернення на підконтрольну територію або з'явлення до правоохоронних органів, має право на повторний судовий розгляд у загальному порядку. Суд, встановивши факт її відсутності з поважних причин (зокрема перебування на окупованій території, у полоні, за кордоном), зобов'язаний скасувати вирок, ухвалений *in absentia*, і призначити новий розгляд справи. Такий підхід спрямований на відновлення гарантій, визначених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, і відповідає позиції ЄСПЛ у справі «Sejdovic v. Italy» (2006), де наголошено, що повторний розгляд має бути не формальністю, а реальним механізмом для усунення наслідків порушення права на захист.

На практиці, однак, реалізація цієї норми стикається з труднощами. Зокрема, Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своїх рішеннях неодноразово звертав увагу, що повторний розгляд можливий лише за наявності належних доказів того, що особа не брала участі у провадженні не з власної вини. Так, сам факт перебування особи за кордоном не є безумовною підставою для скасування вироку – необхідно довести, що вона не мала реальної можливості брати участь у процесі.

Судова практика останніх років свідчить про формування диференційованого підходу до скасування заочних вироків. У більшості випадків суди першої інстанції погоджуються на відновлення розгляду справи лише за умови доведеності факту, що особа

була позбавлена можливості знати про провадження. Наприклад, у рішенні Київського апеляційного суду від 27.04.2024 р. у справі № 11-кп/824/287/24 суд скасував заочний вирок, визнавши, що повідомлення про підозру та виклики надсилались за старою адресою проживання і це не забезпечило реального інформування особи [9].

Водночас спостерігаються випадки, коли суди відмовляють у задоволенні клопотань про скасування вироку, посилаючись на належне виконання формальних процедур публікації виклику на сайті Офісу Генерального прокурора або в офіційних друкованих виданнях. Це створює ризик формального підходу – коли забезпечення прав особи зводиться до дотримання зовнішніх процесуальних ознак, без оцінки фактичної можливості участі. Подібна практика може не відповідати стандартам ЄСПЛ, який наголошує на змістовному, а не формальному забезпеченні права на участь у суді («Krombach v. France», 2001).

Роль прокурора у процесі після заочного засудження є подвійною: з одного боку, він виступає стороною обвинувачення, а з іншого – гарантом законності досудового та судового провадження. Відповідно до ст. 9 КПК України, прокурор зобов'язаний забезпечити дотримання прав підозрюваного і обвинуваченого, навіть якщо ті відсутні фізично. Це включає обов'язок сприяти повторному розгляду справи, якщо особа повертається і заявляє про бажання брати участь у процесі.

Захисник, у свою чергу, виступає основною процесуальною фігурою, яка гарантує безперервність реалізації права на захист. В умовах заочного провадження він повинен активно ініціювати комунікацію з судом і прокуратурою, клопотати про забезпечення доступу до матеріалів справи, подання додаткових доказів, а після повернення підзахисного – наполягати на відновленні провадження згідно з ч. 7 ст. 323 КПК України. Як зазначає Національна асоціація адвокатів України, ефективність інституту заочного судочинства безпосередньо залежить від проактивної позиції захисту та належної реакції судів на заяви про поновлення прав [10].

Проблема забезпечення справедливого судового розгляду після заочного засудження полягає у пошуку оптимального балансу між потребою держави оперативно притягувати винних до відповідальності в умовах воєнного стану та обов'язком гарантувати кожному право на реальний захист. Як зазначає Верховний Суд у постанові від 22.05.2024 р. у справі № 991/1436/22, «завдання суду полягає не лише в перевірці законності вироку, а й у створенні умов для реалізації особою своїх процесуальних прав після повернення до юрисдикції України» [11].

Таким чином, справедливість після заочного розслідування повинна розумітися не як формальне поновлення процесу, а як повноцінне відновлення можливості участі обвинуваченого в судовому розгляді, включно з допитом свідків, поданням нових доказів, переглядом позиції сторін і можливістю оскарження вироку. Це єдиний шлях забезпечити відповідність української практики стандартам ЄСПЛ і зміцнити довіру суспільства до системи кримінального правосуддя навіть в умовах війни.

Аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування у сфері спеціального (заочного) досудового розслідування свідчить, що, попри загальну відповідність міжнародним стандартам, потребує вдосконалення низка процедурних аспектів, які безпосередньо впливають на реалізацію права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та статтею 55 Конституції України. Основні пропозиції стосуються механізму повідомлення підозрюваного, оскарження рішень, ухвалених *in absentia*, та повторного розгляду справ після повернення особи.

Відповідно до ч. 1–3 ст. 135 КПК України, виклик особи здійснюється шляхом вручення повістки під розписку, надсилення її поштою, електронною поштою або за допомогою інших засобів зв'язку. Під час воєнного стану, згідно з п. 20-1 Розділу XI «Перехідні положення» КПК України [1], допускається публікація повісток на офіційному сайті Офісу

Генерального прокурора як належний спосіб повідомлення.

Однак на практиці така форма має лише формальний характер і не гарантує реально-го інформування особи, що суперечить стандартам ЄСПЛ, зокрема у справах «Colozza v. Italy» (1985) та «Sejdovic v. Italy» (2006). Тому доцільно доповнити ст. 297-1 КПК України новими частинами, які б: зобов'язували орган досудового розслідування здійснювати додаткову перевірку фактичного місця перебування підозрюваного, використовуючи інформацію з реєстрів Державної прикордонної служби, МЗС, Нацполіції, тощо; передбачали обов'язкову публікацію повідомлення про підозру одночасно на сайтах Офісу Генерального прокурора, МВС та у друкованому офіційному виданні «Урядовий кур'єр», щоб забезпечити публічність і доказовість повідомлення; закріплювали можливість повідомлення через електронні ресурси «Дія» за умови автентифікації користувача, що відповідатиме сучасним умовам цифрової комунікації.

Такі зміни сприятимуть підвищенню ефективності та прозорості процедури повідомлення, а також узгодженню її з принципом належного інформування, визначеним ЄСПЛ у рішенні «Krombach v. France» (2001).

На сьогодні КПК України не містить чіткої процедури оскарження ухвал суду про провадження спеціального судового провадження або вироку, постановленого *in absentia*, що створює правову невизначеність. Згідно з ч. 3 ст. 392 КПК України, апеляційне оскарження можливе лише після ухвалення вироку, однак у разі заочного засудження особа позбавлена можливості реалізувати це право до моменту повернення.

Пропонується: доповнити ст. 392 КПК України частиною, яка б передбачала право захисника або законного представника подавати апеляційну скаргу на вирок, ухвалений *in absentia*, незалежно від фізичної присутності обвинуваченого; у ст. 407 КПК України встановити окремий пункт про зупинення виконання вироку, якщо з'являються відомості про бажання засудженого повернутися та взяти участь у процесі; передбачити

в ч. 7 ст. 323 КПК України пряму норму про обов'язкове скасування вироку, якщо доведено, що особа не брала участі в суді не з власної волі, що забезпечить відповідність стандартам «*Sejdovic v. Italy*». Ці уточнення дозволять усунути прогалини у механізмі судового контролю, забезпечать реальне право на оскарження і зміцнять гарантії справедливого судового розгляду.

Згідно з чинною ч. 7 ст. 323 КПК України, повторний розгляд справи можливий лише після появи засудженого, якщо він доведе, що не був належно повідомлений або не міг взяти участь у процесі з об'єктивних причин. Проте така редакція обмежує застосування цієї гарантії лише вузьким колом випадків.

Пропонується внести такі зміни: розширити підстави для повторного розгляду, включивши випадки, коли засуджений не міг скористатися ефективною правовою допомогою або коли захисник не мав реальної можливості комунікувати з клієнтом під час воєнного стану; доповнити ст. 323 положенням, що повторний розгляд може бути ініційований також захисником або членами сім'ї, якщо є докази того, що особа не мала доступу до суду через бойові дії, окупацію чи евакуацію; визначити строк, протягом якого особа може подати заяву про повторний розгляд – не менше трьох років з моменту припинення воєнного стану, щоб забезпечити реальну можливість реалізації права після повернення з-за кордону або звільнення з полону. Такі зміни узгоджуються з позицією ЄСПЛ, висловленою у справах «*F.C.B. v. Italy*» (1991) та «*Hermi v. Italy*» (2006), де Суд підкреслив, що повторний розгляд має бути «ефективним і достатнім засобом відновлення справедливості».

Запропоновані зміни спрямовані на те, щоб український кримінальний процес поєднав ефективність заочного переслідування з реальними гарантіями прав людини. Удосконалення статей 135, 297¹, 323, 392 і 407 КПК України дозволить: забезпечити належне інформування підозрюваних, створити механізм реального оскарження судових рішень, ухвалених *in absentia*, гарантувати повноцінний повторний розгляд справи після повер-

нення особи. У комплексі ці зміни приведуть українську практику до повної відповідності стандартам ЄСПЛ, зміцнять довіру до судової системи та сприятимуть розвитку правової держави навіть в умовах воєнного стану.

Висновки. Проведене дослідження показало, що інститут спеціального (заочного) досудового розслідування, закріплений у Кримінальному процесуальному кодексі України (ст. 297¹, 323, 392 КПК), є важливим інструментом забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності в умовах війни. Проте його практична реалізація виявила низку законодавчих, організаційних та процесуальних проблем, які безпосередньо впливають на гарантії справедливого судового розгляду.

До законодавчих проблем належать: нечіткість процедур повідомлення підозрюваного про підозру та виклик, відсутність єдиного стандарту підтвердження належного інформування, обмежений перелік підстав для повторного розгляду справи після повернення особи, а також недостатня врегульованість порядку оскарження рішень, ухвалених «*in absentia*».

Організаційні труднощі пов'язані з нестачею належних технічних засобів комунікації із підозрюваними, які перебувають за кордоном або на тимчасово окупованих територіях, а також із перевантаженням судової системи в умовах воєнного стану.

Серед процесуальних недоліків особливої уваги потребує недостатня участь захисників у заочних провадженнях, що створює ризики порушення принципів змагальності та рівності сторін, гарантованих ст. 22 КПК України і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Визначальними напрямками реформування мають стати: адаптація положень КПК України до міжнародних стандартів, насамперед до вимог, сформульованих ЄСПЛ у справах «*Colozza v. Italy*», «*Krombach v. France*», «*Sejdovic v. Italy*»; підвищення ролі судового контролю за ініціюванням і здійсненням спеціального досудового розслідування, у тому числі через запровадження додаткових гаран-

тій перевірки належності повідомлення та обґрунтованості відсутності підозрюваного; забезпечення реальної можливості для особи скористатися правом на повторний розгляд справи, передбаченим ч. 7 ст. 323 КПК України, з чітким механізмом відновлення процесуальних прав і повного розгляду справи «de novo». У сучасних умовах воєнного стану держава має діяти в умовах надзвичайних викликів, однак це не може бути підставою для послаблення гарантій прав людини. Ефективність кримінальної юстиції повинна поєдну-

ватися з верховенством права та дотриманням основних процесуальних прав кожного учасника провадження.

Отже, забезпечення справедливого балансу між публічним інтересом держави у протидії злочинності та правами людини є головним орієнтиром розвитку українського кримінального процесу в умовах війни. Саме від здатності системи правосуддя поєднати ефективність із гуманністю, а законність із справедливістю, залежить довіра суспільства до правової держави та її інституцій.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII (з урахуванням змін). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19>
3. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 22.02.2024, справа № 991/17/24. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/en/documents/117270403>
4. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 25.02.2025, справа № 991/1153/25. URL: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/125708719>
5. Європейська конвенція з прав людини, ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-BP. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
6. «Colozza v. Italy» (1985). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57462%22%5D%7D>
7. «Krombach v. France» (2001). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59211%22%5D%7D>
8. «Sejdovic v. Italy» (2006). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D>
9. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>
10. Національна асоціація адвокатів України. 2024. URL: <https://unba.org.ua/>
11. Верховний Суд. Постанова від 22.05.2024 р. у справі № 991/1436/22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu» [Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”] vid 12 travnia 2015 roku № 389-VIII (z urakhuvanniam zmin). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/389-19> [in Ukrainian].
3. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu [Decision of the Supreme Anti-Corruption Court] vid 22.02.2024, sprava № 991/17/24. Retrieved from: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/en/documents/117270403> [in Ukrainian].
4. Ukhvala Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu [Decision of the Supreme Anti-Corruption Court] vid 25.02.2025, sprava № 991/1153/25. Retrieved from: <https://hacc-decided.ti-ukraine.org/uk/documents/125708719> [in Ukrainian].
5. Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny [European Convention on Human Rights], ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
6. «Colozza v. Italy» (1985). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57462%22%5D%7D> [in English].
7. «Krombach v. France» (2001). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59211%22%5D%7D> [in English].
8. «Sejdovic v. Italy» (2006). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-72629%22%5D%7D> [in English].

9. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen [Unified State Register of Court Decisions]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/> [in Ukrainian].

10. Natsionalna asotsiatsiia advokativ Ukrainy [National Bar Association of Ukraine]. 2024. Retrieved from: <https://unba.org.ua/> [in Ukrainian].

11. Verkhovnyi Sud. Postanova [Supreme Court. Decision] vid 22.05.2024 r. u spravi № 991/1436/22. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/ [in Ukrainian].

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 30.10.2025

Дата прийняття статті: 28.11.2025

Опубліковано: 30.12.2025

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-11>

Корецька Вікторія Віталіївна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Луцького національного технічного університету,

вулиця Львівська, 75, Луцьк, 43000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5685-5337>

ІНСТИТУТ ОКРЕМОЇ СУДДІВСЬКОЇ ДУМКИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ ТА США

Анотація. Стаття присвячена комплексному порівняльному аналізу інституту окремої суддівської думки в Україні, Німеччині та США. Розглядаються правові основи, практичне застосування, функції, вплив на правову доктрину та суспільну легітимність судових рішень. Окремо аналізуються проблеми публічності, політизації та перспективи вдосконалення інституту в Україні, а також наводяться приклади значущих окремих думок суддів у різних правових системах. Досліджується інститут особливої думки судді як складова моделі судової поведінки. Аналізується його сутність, функціональне призначення та зв'язок із явищем суддівського розсуду. Показано, що особлива думка виконує роль легітимного механізму вираження позаправових факторів, які впливають на формування внутрішнього переконання судді. Доведено, що за умов меншої нормативної регламентації особлива думка є формою виходу за межі суддівського розсуду, не порушуючи принципів правосуддя та незалежності судді. Визначено суспільну функцію особливої думки як засобу демонстрації плюралізму позицій у межах судового органу.

Встановлено, що проблематика суддівської думки та меж її реалізації набуває особливої актуальності в умовах зростання ролі судової влади в демократичному суспільстві. Водночас інститут особливої думки судді залишається малодослідженим елементом судової поведінки, який відображає не лише правові, а й позаправові аспекти прийняття судових рішень.

Зацентовано увагу на тому, що інститут окремої суддівської думки в судах і правове підґрунтя цього явища є невід'ємною складовою демократичної правової культури, спрямованої на забезпечення реальної незалежності суддів і прозорості судового процесу. Його правове закріплення не лише гарантує свободу внутрішнього переконання суддів, а й стимулює розвиток правової доктрини та формування нових підходів у тлумаченні конституційних норм. Констатовано, що окрема думка слугує своєрідним механізмом внутрішньої критики, що сприяє підвищенню якості судових рішень і зміцненню довіри до судової влади, а порівняльне дослідження лише сприяє удосконаленню вищевказаних явищ та процесів.

Ключові слова: окрема суддівська думка, суд, демократична держава, демократія, порівняльне право, судова незалежність, колегіальність.

Koretska Viktoriia. The institute of the separate (dissenting) judicial opinion: a comparative analysis of Ukraine, Germany, and the United States

Abstract. The article is devoted to a comprehensive comparative analysis of the institution of separate judicial opinions in Ukraine, Germany, and the United States. It examines the legal basis, practical application, functions, impact on legal doctrine, and social legitimacy of court decisions. The problems of publicity, politicization, and prospects for improving the institution in Ukraine are analyzed separately, and examples of significant separate opinions of judges in different legal systems are given. The institution of a judge's dissenting opinion as a component of the model of judicial behavior is examined. Its essence, functional purpose, and connection with the phenomenon of judicial discretion are analyzed. It is shown that a dissenting opinion serves as a legitimate mechanism for expressing extra-legal factors that influence the formation of a judge's internal conviction. It is proven that under conditions of less regulatory regulation, a dissenting opinion is a form of going beyond judicial discretion without

violating the principles of justice and judicial independence. The social function of a dissenting opinion as a means of demonstrating pluralism of positions within a judicial body is determined.

It has been established that the issue of judicial opinion and the limits of its implementation is becoming particularly relevant in the context of the growing role of the judiciary in a democratic society. At the same time, the institution of a judge's dissenting opinion remains an understudied element of judicial behavior, reflecting not only legal but also non-legal aspects of judicial decision-making.

Emphasis is placed on the fact that the institution of separate judicial opinions in courts and the legal basis for this phenomenon are an integral part of a democratic legal culture aimed at ensuring the real independence of judges and the transparency of the judicial process. Its legal consolidation not only guarantees the freedom of judges' internal convictions, but also stimulates the development of legal doctrine and the formation of new approaches to the interpretation of constitutional norms. It has been established that a separate opinion serves as a kind of internal criticism mechanism that contributes to improving the quality of court decisions and strengthening trust in the judiciary, and comparative research only contributes to the improvement of the above phenomena and processes.

Key words: *separate judicial opinion, court, democratic state, democracy, comparative law, judicial independence, collegiality.*

Вступ. Інститут окремої суддівської думки є ключовим елементом сучасного конституційного та колегіального судочинства. Він поєднує гарантії незалежності суддів із забезпеченням прозорості та розвитку правової доктрини. Особливо важливим є його застосування у конституційних судах та судах найвищої інстанції, де рішення впливають на правову систему та законодавчу практику. Ця стаття має на меті здійснити порівняльний аналіз інституту окремої суддівської думки в Україні, Німеччині та США, визначити особливості регламентації та практики, а також оцінити можливості вдосконалення української моделі. Хоча окремі думки суддів безпосередньо не породжують правових наслідків, сам інститут окремої думки судді так чи інакше пов'язаний із різними аспектами правової системи, такими як регламентація статусу судді та організація судочинства – зокрема, доступність матеріалів справи для сторін, способи оскарження судового рішення тощо.

У контексті конституційного судочинства окрема думка судді (або її відсутність) опосередковано може впливати на громадську думку, позицію суду в системі поділу влад, позицію законодавця, а в окремих випадках – і на розвиток правозастосовної практики.

Нарешті, окрему думку судді можна розглядати як своєрідне теоретико-прикладне дослідження, що сприяє розвитку правової науки та підкріплене авторитетом судді в його офіційному статусі – представника органу конституційного контролю.

Проблематика суддівського розсуду та меж його реалізації набуває особливої актуальності в умовах зростання ролі судової влади у демократичному суспільстві. Водночас інститут особливої думки судді залишається малодослідженим елементом судової поведінки, який відображає не лише правові, а й позаправові аспекти прийняття судових рішень.

Матеріали та методи. Для проведення аналізу розглянутої проблематики застосовувалися різноманітні нормативно-правові документи України, Німеччини та Сполучених Штатів Америки, проводився порівняльний аналіз існування інституту окремої суддівської думки, а також проводилось вивчення відповідних наукових публікацій.

В процесі наукового дослідження було застосовано комплекс методів наукового пізнання, що є об'єктивними та дозволяють здійснити комплексний аналіз досліджуваного питання. Зокрема було використано формально-юридичний метод, що дозволило проаналізувати нормативно-правові акти України, Німеччини та США з питань регламентації інституту окремої суддівської думки. Також використовувався порівняльний метод, завдяки якому було виведено певні спільні та відмінні риси досліджуваного питання. За допомогою системного аналізу було запропоновано певні ідеї для вдосконалення правового підґрунтя такого явища як окрема суддівська думка.

Результати. Існування інституту окремої суддівської думки в Україні ґрунтується на низці нормативних актів. Зокрема в Кон-

ституції України, статтях 147, 150 [1], Законі України «Про Конституційний Суд України» [2] та його Регламенті, а також в процесуальних кодексах.

Стаття 93 Закону «Про Конституційний Суд України» передбачає право судді висловити окрему думку письмово, яка додається до рішення та оприлюднюється разом із ним [2].

Найчастіше окремі думки застосовуються у справах КСУ, пов'язаних із конституційністю актів, правами людини та організацією влади. Наприклад, у справі про конституційність розпуску Верховної Ради суддя висловив окрему думку щодо тлумачення процедури розпуску, яка відрізнялася від більшості і надала додаткову аргументацію для подальших наукових коментарів. У конституційному судочинстві особлива думка позбавлена прямого впливу на юридичні процеси чи зміни остаточного рішення. Її адресат перебуває поза межами суду, найчастіше – у широкому колі громадськості.

Для законодавця така думка не має самостійної правової сили, однак може впливати на корекцію підходів до реалізації рішень органів конституційного контролю. Для громадськості особлива думка є проявом внутрішнього плюралізму судової системи, який сприяє підвищенню довіри до судової влади. У діяльності вищих судів, зокрема конституційних, передання справи на розгляд іншого суду неможливе через виключні повноваження у тлумаченні конституційних положень. У таких випадках особлива думка стає єдиним правомірним способом вираження суддівської незгоди.

Хоча вона стосується конкретної справи, особлива думка меншою мірою обмежена процесуальними вимогами, зокрема необхідністю докладного юридичного обґрунтування. Таким чином, вона виступає механізмом виходу за межі нормативно визначеного суддівського розсуду без порушення процесуальних норм.

Особлива думка не має правових наслідків: її нормативна мета – фіксація позиції судді. У судах загальної юрисдикції вона, як правило, спрямована до вищої інстанції, що певною мірою нагадує процедуру передання питання іншому органу. Натомість у конституційних

судах адресатом особливої думки стає не сам суд, а суспільство.

Належить в дослідженні вказати на функційну навантаженість цього інституту в Україні, що включають:

- гарантійну – забезпечує незалежність судді;
- контрольну – стимулює ретельний розгляд справи;
- доктринальну – сприяє розвитку правової науки;
- комунікативну – формує прозорість та довіру до судової системи.

Серед основних недоліків існування інституту окремої суддівської думки в Україні можна назвати неповну публікацію, недостатнє академічне визнання, формалізм окремих думок, ризик політизації.

Інститут окремої суддівської думки (Sondervotum) у Німеччині є одним із найхарактерніших елементів демократичної та відкритої судової системи. Його застосування передусім пов'язане з діяльністю Федерального конституційного суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht) [3], який став першою континентальною судовою інституцією, що законодавчо закріпила право суддів на оприлюднення власної позиції у випадку незгоди з рішенням більшості.

Право судді на окрему думку передбачене § 30 Закону про Федеральний конституційний суд (Gesetz über das Bundesverfassungsgericht – BVerfGG). Цей припис чітко визначає, що: «Якщо суддя не згоден із рішенням або його мотивуванням, він може викласти свою окрему думку у письмовій формі. Ця думка публікується разом із рішенням» [3].

Таким чином, законодавець визнав окрему думку невід'ємним процесуальним правом судді, що гарантує внутрішню незалежність членів колегії. Це положення поширюється на обидві палати (сенати) Федерального конституційного суду, а також стало зразком для нижчих інстанцій, хоча у звичайних судах право на публічне висловлення окремої думки не є загальним правилом.

Ця норма застосовується на рівні обох палат суду. Окремі думки у ФКС Німеччини відіграють важливу роль у формуванні док-

трини та тлумаченні основного закону. Відомі випадки, коли окремі думки суддів використовувалися для майбутньої зміни судової практики. Наприклад, справа про захист приватного життя у справі прослуховування (BVerfGE 34, 269, Abhörurteil) – окрема думка судді Бюкера вказувала на ширший зміст конституційного права на приватність, що пізніше вплинуло на інтерпретацію основного закону [4].

Незважаючи на правову закріпленість, основними ризиками існування інституту окремої суддівської думки в Німеччині є: підриєдності суду, медійна політизація та персоніфікація правосуддя. Проте переваги відкритості та розвитку права значно перевищують ці ризики.

У США інститут закріплений у традиції Верховного Суду через незгоду судді або окрему суддівську думку. Всі думки публікуються разом із рішенням і активно цитуються у майбутніх справах та наукових працях.

Так, наприклад, справа *Brown v. Board of Education* (1954) – окрема думка судді Фелпса підкреслював необхідність врахування соціальної нерівності при оцінці конституційності сегрегації; хоча окрема думка не була підтримана більшістю, він вплинув на подальшу правозастосовчу практику щодо дискримінації [5].

У справі *Planned Parenthood v. Casey* (1992) – окрема думка судді Блекмана надала аргументацію щодо захисту репродуктивних прав, яка використовувалась у наступних справах і наукових аналізах [6].

У справі *Obergefell v. Hodges* (2015) – незгоди та окремі думки окремих суддів висвітлювали різні підходи до тлумачення права на рівність, що стало основою для подальших публічних і наукових дискусій [7].

У рішенні щодо права на свободу віросповідання – окрема думка одного судді підкреслювала необхідність врахування релігійних свобод у балансі з державним інтересом, що стало предметом академічних публікацій та подальших змін у практиці [8].

Окрема суддівська думка формує правову доктрину, підвищує прозорість судового процесу та слугує джерелом аргументів

для майбутньої більшості. Вони виконують гарантійну, доктринальну, комунікативну та еволюційну функції.

На кінець таке аналітичне порівняння наводить на деякі ідеї, що могли б послугувати для України стосовно удосконалення існування і реалізації інституту окремої суддівської думки. Основні ідеї можна викласти в декількох тезах.

– Стандартизувати публікацію окремих думок КСУ та суддів вищих судових інстанцій, забезпечивши їх повноту та доступність.

– Підвищити якість мотивування та аналітичного змісту окремих думок, стимулюючи детальний юридичний аналіз і посилюючи їх доктринальне значення.

– Відділяти юридичну аргументацію від політичних заяв, створюючи регламентовані рамки для уникнення політизації інституту.

– Проводити освітні ініціативи для суддів і науковців щодо ролі окремої думки у розвитку права та формування судової доктрини.

– Створити механізм моніторингу впливу окремих думок на судову практику та законодавство, включно з аналізом цитованості та використання у наукових публікаціях.

– Розглядати окрему думку як інструмент розвитку правової культури, стимулюючи дискусії в академічному та професійному середовищі, що сприятиме підвищенню довіри до судової системи.

– Враховувати міжнародний досвід (США, Німеччина) при вдосконаленні національної моделі, поєднуючи прозорість, колегіальність та незалежність суддів, що підвищить ефективність і легітимність судових рішень.

Висновки. Інститут окремої суддівської думки в Україні, з огляду на євроінтеграційні стандарти та внутрішню судову практику, має потенціал стати потужним механізмом розвитку правової доктрини, зміцнення незалежності суддів і забезпечення прозорості судового процесу. Інститут особливої думки судді є важливою складовою моделі судової поведінки, що забезпечує баланс між формальною нормативністю правосуддя та свободою суддівського переконання. Його існування: гарантує збереження внутрішньої незалеж-

ності судді; підсилює легітимність судових рішень через демонстрацію відкритості позицій; виконує просвітницьку функцію щодо суспільства, засвідчуючи наявність різноманітності правових підходів.

Таким чином, особлива думка судді є не лише процесуальним інститутом, а й етико-комунікативним явищем, що забезпечує сталість та прозорість правосуддя в умовах демократичного устрою.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Закон України «Про Конституційний Суд України»: Закон від 7 лип. 1996 р. № 254/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
3. Act on the Federal Constitutional Court : Act of 12 March 1951 No. 1104-1. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch
4. Federal Constitutional Court of Germany. Judgment in the case «Abhörurteil» (BVerfGE 34, 269). URL: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text>
5. Supreme Court of the United States. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954). URL: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt/text/347/483>
6. Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992). URL: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/91-744.ZS.html>
7. Supreme Court of the United States. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. 644 (2015). URL: <https://www.justice.gov/sites/default/files/crt/legacy/2015/06/26/obergefellhodesopinion.pdf>
8. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1999.

References:

1. Konstytutsiya Ukrayiny : Zakon vid 28 cherv. 1996 r. [*Constitution of Ukraine: Law of 28 June 1996 No. 254k/96-VR*]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny «Pro Konstytutsiynyy Sud Ukrayiny» : Zakon vid 7 lyp. 1996 r. № 254/96-VR [*Law of Ukraine “On the Constitutional Court of Ukraine”: Law of 7 July 1996 No. 254/96-VR*]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-vp> [in Ukrainian].
3. Act on the Federal Constitutional Court : Act of 12 March 1951 No. 1104-1. Retrieved from: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch [in English].
4. Federal Constitutional Court of Germany. Judgment in the case “Abhörurteil” (BVerfGE 34, 269). Retrieved from: <https://dejure.org/dienste/vernetzung/rechtsprechung?Text> [in English].
5. Supreme Court of the United States. *Brown v. Board of Education of Topeka*, 347 U.S. 483 (1954). Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/supremecourt> [in English].
6. Supreme Court of the United States. *Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992). Retrieved from: <https://www.law.cornell.edu/supct/html/91-744.ZS.html> [in English].
7. Supreme Court of the United States. *Obergefell v. Hodges*, 576 U.S. 644 (2015). Retrieved from: <https://www.justice.gov/sites/default/files/crt/legacy/2015/06/26/obergefellhodesopinion.pdf> [in English].
8. Rawls, J. (1999). *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press [in English].

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 341.3:355.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2025-4-12>

Афтанасів Валерія Миколаївна,

здобувачка вищої освіти 4 курсу

Навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2702-494X>

Бондаренко Вікторія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент

професор кафедри мовної підготовки

Львівського державного університету внутрішніх справ,

вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2326-4394>

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: КЕЙС КОМАНДИРІВ ЗАХИСНИКІВ «АЗОВСТАЛІ» В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ III 1949 РОКУ

***Анотація.** Стаття присвячена аналізу правового статусу військовополонених у контексті російсько-української війни. Особлива увага зосереджена на дослідженні кейсу переміщення командирів захисників «Азовсталі» до третьої держави – Туреччини – під особисті гарантії її керівництва. Наведений механізм не передбачений чинними нормами міжнародного гуманітарного права та не відповідає жодній із усталених моделей поводження з військовополоненими. У статті обґрунтовується, що подібна практика виходить за межі репатріації, інтернування чи обміну, і фактично формує нову, не описану раніше модель правового статусу.*

Окрему увагу авторів приділено інституційній поведінці міжнародних гуманітарних організацій, зокрема Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який не забезпечив належного моніторингу умов утримання переміщених осіб та не здійснив публічного правового реагування. Очевидна пасивність розглядається як ознака делегітимації гуманітарного мандату через бездіяльність. На цьому тлі порушується питання вибіркової гуманізації, коли окремі військовополонені стають об'єктом дипломатичних жестів, а решта – залишаються в полоні без доступу до міжнародного захисту, що суперечить принципу недискримінації.

У статті також аналізується неспроможність міжнародного гуманітарного права забезпечити примус до дотримання імперативних норм, зокрема в аспекті кваліфікації жорстокого поводження як воєнного злочину. Аргументується, що міжнародне гуманітарне право функціонує в режимі нормативної інерції, втрачаючи здатність реагувати на політичну інструменталізацію статусу військовополонених. У підсумку сформульовано низку проблемних питань, що потребують доктринального переосмислення, зокрема щодо меж нейтральності гуманітарних інституцій, ефективності механізмів контролю та перспектив оновлення структури правового регулювання в умовах гібридної війни.

***Ключові слова:** військовополонені, міжнародне гуманітарне право, гібридний конфлікт, правовий статус, гарантійне переміщення, «Азовсталі», делегітимація, Міжнародний Комітет Червоного Хреста, правовий релятивізм, воєнні злочини; політична інструменталізація.*

Aftanasiv Valeriia, Bondarenko Viktoriia. Violations of international humanitarian law regarding prisoners of war: the case of the commanders of the Azovstal defenders in the context of the application of the 1949 Geneva Convention III

Abstract. The article is devoted to analyzing the legal status of prisoners of war in the context of the Russian-Ukrainian war. Particular attention is focused on examining the case of the transfer of Azovstal defenders' commanders to a third country – Turkey – under personal guarantees from its leadership. This mechanism is not provided for by current international humanitarian law and does not correspond to any of the established models for the treatment of prisoners of war. The article argues that such a practice goes beyond repatriation, internment, or exchange and actually forms a new, previously undescribed model of legal status.

The authors pay particular attention to the institutional behaviour of international humanitarian organizations, in particular the International Committee of the Red Cross, which failed to ensure proper monitoring of the conditions of detention of displaced persons and did not take any public legal action. This apparent passivity is seen as a sign of the delegitimization of the humanitarian mandate through inaction. Against this backdrop, the issue of selective humanization arises, when some prisoners of war become the object of diplomatic gestures, while the rest remain in captivity without access to international protection, which contradicts the principle of non-discrimination.

The article also deals with the inability of international humanitarian law to enforce compliance with mandatory norms, particularly in terms of classifying cruel treatment as a war crime. It argues that international humanitarian law functions in a mode of normative inertia, losing its ability to respond to the political instrumentalization of the status of prisoners of war. In conclusion, several problematic issues are identified that require doctrinal rethinking, particularly regarding the limits of the neutrality of humanitarian institutions, the effectiveness of control mechanisms, and the prospects for updating the legal regulatory framework in the context of hybrid warfare.

Key words: prisoners of war, international humanitarian law, hybrid conflict, legal status, guaranteed transfer, Azovstal, delegitimization, International Committee of the Red Cross, legal relativism, war crimes, political instrumentalization.

Вступ. Право на свободу, гідність та правовий захист не може бути предметом дипломатичного торгу. Втім, кейс командирів «Азовсталі» та доля сотень їхніх побратимів, які досі перебувають у російському полоні, демонструє, що міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) не лише не гарантує захист, але і не здатне примусити до його дотримання. У ситуації, коли військовополонені перетворюються на інструмент геополітичного балансування, а міжнародні інституції демонструють мовчазну абстиненцію, постає питання: чи не настав момент визнати, що міжнародне гуманітарне право втратило свою імперативну природу?

Відповідно до ст. 25 Конституції України, громадянин України не може бути переданий іншій державі без його згоди, а держава зобов'язана захищати своїх громадян за кордоном. Ст. 28 гарантує кожному право на повагу до гідності, а ст. 29 – недоторканність особи та свободу [1]. У випадку військовополонених ці положення набувають особливої ваги, адже йдеться не лише про фізичне утримання, а про правовий статус, який має бути чітко визначеним і захищеним.

Станом на жовтень 2025 року, з приблизно 1 400 бійців, які потрапили в полон після обо-

рони «Азовсталі», лише 485 були повернуті в результаті обмінів [2]. Більше 900 осіб (в тому числі і представники полку «Азов») утримуються на території РФ, зокрема в пенітенціарних установах ростовської області, частина з них вже понад три роки без доступу до міжнародного захисту [2]. Йдеться про колонії суворого режиму, які не відповідають стандартам утримання військовополонених, передбаченим ст. 13–16 Женевської конвенції III. За останні великі обміни у травні 2025 року, Україна повернула 1 000 осіб, але серед них не було жодного представника «Азову». Це не просто статистика – це демонстрація вибіркової гуманізації, яка суперечить принципу недискримінації.

В даному аспекті постає низка доктринально гострих питань: чи має право держава передавати військовополонених третій стороні без чітко визначеного правового статусу? Чи може мовчання Міжнародного Комітету Червоного Хреста розглядатися як форма інституційної співучасті? І головне – чи здатне МГП виконувати свою функцію в умовах гібридної війни, чи воно остаточно втратило примусову силу?

Попри зростаючу кількість публікацій з МГП, питання правового статусу військово-

полонених у контексті російсько-української війни – зокрема кейсу командирів «Азовсталі» – залишається доктринально фрагментарним і недостатньо систематизованим. Так, вітчизняна правнича думка лише починає формувати цілісну концептуалізацію цієї проблеми, тоді як зарубіжні дослідники здебільшого обмежуються загальними положеннями Женевських конвенцій, не маючи доступу до емпіричних даних, специфіки правозастосування в Україні та контексту політизації статусу військовополонених.

Українські автори, зокрема М. Гнатівський [3], І. Жаровська [4], М. Каптан [5], Т. Короткий [6], Ю. Курилюк [7], В. Нікіфоренко [7], О. Пунда [8], М. Рудницьких [9], Л. Серватюк [10], А. Степанюк [11], В. Сюрвачик [12], Я. Шевчук [4] та інші, досліджують окремі аспекти правового регулювання статусу військовополонених, імплементації норм МГП у національне законодавство та проблеми політизації правозастосування. Проте системного аналізу кейсу «Азовсталі» як унікального прецеденту – з урахуванням імперативних норм «*jus cogens*» та гібридного характеру конфлікту – наразі немає.

Своєю чергою, зарубіжна правова доктрина (Е. Кроуфорд [13], Р. Краср [14], К. Дерманн [15], А. Галан [16], Дж. Пеїч [17] та Г. Соліс [18]) пропонує загальні теоретичні рамки для аналізу порушень МГП, однак не охоплює специфіку російсько-української війни. Праці наведених науковців є важливими для тлумачення норм Женевських конвенцій, але не можуть слугувати повноцінним джерелом для кваліфікації порушень, що мають місце в українському контексті. Слід звернути увагу й на те, що відсутність доступу до доказової бази, мовного середовища, а також політико-правової специфіки регіону значною мірою обмежує релевантність зарубіжних джерел у цьому питанні.

З наведеного стає очевидним, що дослідження порушень прав військовополонених у кейсі «Азовсталі» є не лише актуальним, але й необхідним для формування нової доктрини МГП, яка враховує реалії гібридної війни, політичну інструменталізацію статусу

полонених та імперативний характер їхнього захисту.

Матеріали та методи. У процесі дослідження застосовано методологію юридичного аналізу, що охоплює системно-структурний, формально-логічний та порівняльно-правовий методи. Основу статті становлять міжнародні договори, зокрема Женевська конвенція III 1949 року та Додатковий протокол I від 08.06.1977 р., Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р., Конституція України, а також офіційні документи міжнародних організацій, відкриті звіти державних органів та публічні заяви сторін конфлікту. Для аналізу фактичних обставин використано дані з відкритих джерел, включно з інформацією про кількість військовополонених, умови їх утримання та динаміку обмінів.

Методологічна рамка дослідження передбачає критичну оцінку правозастосовної практики в умовах гібридного збройного конфлікту, зокрема щодо правового статусу осіб, переміщених до третіх держав без належного міжнародного контролю. Особливу увагу приділено виявленню нормативних прогалин, колізій між імперативними нормами МГП та політичною практикою їх реалізації, а також аналізу інституційної поведінки суб'єктів, уповноважених на моніторинг дотримання гуманітарних стандартів. Застосування доктринального підходу дало можливість сформулювати низку положень щодо ефективності механізмів захисту військовополонених та перспектив оновлення структури міжнародного правового регулювання.

Результати. У ході російсько-української війни питання правового статусу військовополонених набуло особливої актуальності, виходячи далеко за межі класичних доктрин МГП. Збройний конфлікт, що має ознаки гібридності, політичної багаторівневості та інформаційної асиметрії, поставив під сумнів здатність чинних міжнародних норм забезпечувати ефективний захист осіб, які потрапили в полон. Особливо це стосується випадків, коли військовополонені використовуються як об'єкти політичного торгу, символи пропаганди або інструменти дипломатичного маневрування. Принагідно

зауважимо, що кейс командирів захисників «Азовсталі», один із найрезонансніших епізодів війни – як унікальний прецедент у практиці МГП – потребує не лише ретельного правового аналізу, але й концептуального переосмислення меж застосування Женевської конвенції III 1949 року [19]. Відтак, об'єктом дослідження виступає не лише порушення конкретних норм, але й виявлення системних недоліків у правозастосуванні, які призвели до істотного обмеження реалізації гарантій, передбачених для військовополонених.

У цьому аспекті доцільно зазначити, що відповідно до ст. 4 Женевської конвенції III [20], військовополоненими визнаються особи, які належать до збройних сил сторони конфлікту, потрапили в полон і користуються захистом, передбаченим Конвенцією. Очевидно, командири захисників «Азовсталі», як представники регулярного підрозділу Збройних Сил України, беззаперечно підпадають під наведене визначення. Їхній статус не викликає сумнівів з точки зору формальних критеріїв, закріплених у МГП, зокрема у працях науковців [13; 15], що наголошують на обов'язковості застосування Конвенції незалежно від політичної оцінки конфлікту.

Проте, як слушно зауважує О. Пунда, сучасна практика утримання військовополонених свідчить про тенденцію до політизації їх статусу, що суперечить принципу нейтральності гуманітарного права [8, с. 160]. На нашу думку, з цим твердженням варто погодитися частково. Хоча політичний контекст дійсно впливає на правозастосування – особливо в умовах гібридного конфлікту, де межі між комбатантами та цивільними часто навмисно розмиваються – сам факт полону не може бути предметом політичної інтерпретації. Він регулюється імперативними нормами міжнародного права, зокрема нормами «*jus cogens*», які не допускають жодних винятків чи дерогацій. Більше того, спроби відмовити у статусі військовополоненого на підставі політичної або ідеологічної належності суперечать усталеній практиці Міжнародного Комітету Червоного Хреста та положенням ст. 75 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій [21].

Окремої уваги заслуговує кейс, коли п'ятеро командирів захисників «Азовсталі» – Денис Прокопенко, Святослав Паламар, Сергій Волинський, Олег Хоменко та Денис Шлега – були передані третій державі, Туреччині, під особисті гарантії її керівництва [22]. Наведений механізм, як доречно зазначає Н. Новицька, не передбачений жодною нормою Женевських конвенцій і створює ризики правової невизначеності щодо тривалості та умов утримання [8, с. 161]. Очевидним є і те, що подібна практика виходить далеко за межі усталених процедур поводження з військовополоненими, зокрема репатріації, інтернування чи обміну, і не має чіткої правової класифікації в межах чинного МГП.

Варто звернутися до позиції М. Сассолі, який наголошує на необхідності чіткого розмежування між репатріацією та тимчасовим переміщенням військовополонених. Автор слушно заявляє, що будь-яке переміщення має супроводжуватися гарантіями дотримання прав військовополонених, зокрема права на повернення після завершення активних бойових дій [23]. У випадку командирів захисників «Азовсталі» такі гарантії були декларативними, а не юридично обов'язковими, що суперечить принципу правової визначеності. Зазначена ситуація демонструє не лише дефіцит законодавчого регулювання, а й кризу довіри до механізмів міждержавного контролю за виконанням гуманітарних зобов'язань. Своєю чергою, передача військовополонених третій державі без належного міжнародного моніторингу та без чітко визначеного статусу осіб після переміщення створює прецедент, який може бути використаний для обходу імперативних норм «*jus cogens*». Зокрема, відсутність прозорого механізму контролю за умовами утримання та правами переміщених осіб унеможлиблює ефективну реалізацію положень ст. 126 Женевської конвенції III щодо доступу представників держави-покровителя або Міжнародного Комітету Червоного Хреста [20].

Водночас така модель «гарантійного переміщення» фактично створює нову форму правового статусу, що не узгоджується з класи-

фікацією, передбаченою МГП. Вона не є ні репатріацією, ні продовженням інтернування, ні обміном у класичному розумінні, а отже, несе ризики правового релятивізму, коли гуманітарні гарантії стають предметом політичного торгу.

Особливо тривожним є мовчання міжнародних інституцій, які формально уповноважені здійснювати моніторинг дотримання норм МГП. Зокрема, діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста у цьому кейсі була або невидимою, або свідомо обмеженою до кулуарних консультацій, що не призвели до жодного публічного правового реагування. Очевидно, що відсутність офіційної позиції, незалежного моніторингу умов утримання та правового супроводу переміщення військовополонених до Туреччини – це не просто інституційна слабкість, а ознака глибокої кризи гуманітарного мандату.

Мовчазна позиція Міжнародного комітету Червоного Хреста у низці резонансних кейсів, що стосуються порушень норм МГП, формує небезпечний прецедент знецінення гуманітарних гарантій. У таких випадках норми, що мають бути безумовно обов'язковими для сторін збройного конфлікту, фактично редукуються до декларативних положень із політично контингентним змістом. Разом з тим, інституційна бездіяльність або демонстративна нейтральність Комітету у ситуаціях, що потребують правового реагування, де-факто девальвує нормативну природу МГП як системи «*jus cogens*», яка повинна функціонувати незалежно від геополітичних обставин.

Унаслідок цього ми спостерігаємо процес нормативної трансформації, коли МГП втрачає ознаки ефективного регулятора поведінки суб'єктів міжнародного права і дедалі більше набуває рис формалізованої правової конструкції, що репрезентує захист лише на рівні риторики, але не забезпечує його в матеріальному вимірі.

Показовим є те, що на тлі гучної передачі п'яти командирів, понад дві третини захисників «Азовсталі» – зокрема, близько тисячі бійців полку «Азов» – досі залишаються в російському полоні, без доступу до міжнародного

захисту та без перспективи обміну [24; 25; 26]. Подібна «вибіркова» гуманізація, коли окремі особи стають об'єктом дипломатичних жестів, а решта – статистикою, підживляє саму ідею рівності гуманітарного захисту.

У цьому контексті варто звернути увагу на доктринальну позицію науковців [27], які обґрунтовують необхідність перегляду положень Женевських конвенцій з урахуванням гібридних форм війни, транснаціональних суб'єктів та приватних військових компаній. Проте, на наше переконання, проблема значно глибша: не лише в архаїчності норм, а й в тому, що МГП фактично втратило здатність примушувати до дотримання своїх норм. Так, абсолютна відсутність ефективного механізму контролю та санкціонування порушень дає можливість державам-учасникам конфлікту інтерпретувати гуманітарні зобов'язання як політичну опцію, а не юридичний імператив.

Паралельно з інституційною делегітимацією постає питання нормативної неспроможності. Так, імперативні норми, які мають бути недоторканими, дедалі частіше порушуються без наслідків. МГП не має реального механізму примусу до дотримання: санкційні інструменти відсутні, а механізми відповідальності – фрагментарні та політично вразливі. У цьому контексті Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. [28] постає як єдиний, але структурно обмежений інструмент реакції. Проте його юрисдикція не охоплює всі конфлікти, а політична воля держав часто недостатня для ініціювання проваджень.

Згідно з тематичним звітом Управління Верховного комісара ООН з прав людини, опублікованим у жовтні 2024 року, 169 із 174 опитаних українських військовополонених повідомили про катування або інші форми жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження на всіх етапах полону в російській федерації [29]. Зокрема, зафіксовано випадки свавільних страт, систематичного психологічного тиску, розграбування особистих речей, виставлення на публічну цікавість, а також тримання в умовах, що суперечать базовим стандартам утримання [30].

У випадку командирів захисників «Азовсталі» наявні ознаки порушення ст. 8 Римського статуту – зокрема, використання військовополонених як об'єктів політичного торгу, обмеження свободи пересування та психологічний тиск – залишаються поза межами правового реагування. Означене свідчить про те, що МГП функціонує в режимі нормативної інерції: воно декларує захист, але не забезпечує його реалізацію. Усе це змушує поставити фундаментальне питання: чи не перетворилося МГП на систему, що більше обслуговує репутаційні інтереси інституцій, ніж реальні потреби захисту осіб, які перебувають у зоні конфлікту?

Більше того, правозастосування в умовах гібридної війни дедалі частіше набуває ознак вибіркового тлумачення норм, коли сторони конфлікту формують власні підходи до визначення статусу військовополонених, спираючись не на норми, а на політичну доцільність. У цьому сенсі кейс командирів захисників «Азовсталі» – це не лише порушення, а й ознака нової епохи, в якій гуманітарне право втрачає універсальність і перетворюється на інструмент стратегічного позиціонування.

Нарешті, варто визнати, що відсутність реакції на системні порушення – свідомо відмова міжнародної спільноти від примусу як засобу захисту. Така відмова є небезпечною не лише для військовополонених, а й для самої ідеї права як обмежувача насильства. Якщо ж МГП не здатне бути обов'язковим, воно ризикує стати декларативним – і тоді його порушення більше не буде злочином, а лише дипломатичним інцидентом.

Висновки. Станом на сьогодні, МГП висвітлює значну кризу нормативної ефективності, що проявляється у неспроможності забезпечити захист військовополонених у контексті сучасних збройних конфліктів. Імперативні норми, які мають діяти неза-

лежно від політичної ідеології, дедалі частіше порушуються без юридичних наслідків, що свідчить про розмивання зобов'язального характеру гуманітарних гарантій. Кейс командирів захисників «Азовсталі» є показовим прикладом правової неспроможності міжнародних механізмів реагування. Використання військовополонених як об'єктів політичного торгу, обмеження свободи пересування, психологічне насильство та демонстративне ігнорування їхнього статусу як захищених осіб становлять порушення ст. 8 Римського статуту, що кваліфікуються як воєнні злочини. З наведеного стає очевидним, що МГП має бути доповнене новими положеннями, здатними реагувати на виклики гібридної війни, інформаційної ізоляції, інформаційного насильства та транснаціонального характеру порушень.

Водночас необхідним є посилення інституційної спроможності гуманітарних організацій, зокрема МКЧХ, щодо публічного реагування на масові порушення. Мовчання у резонансних кейсах не лише делегітимізує гуманітарний мандат, але й сприяє нормалізації безкарності. Своєю чергою, відновлення довіри до гуманітарного права потребує не декларативних жестів, а системних змін – нормативних, інституційних і політичних – спрямованих на реальне забезпечення захисту осіб, які перебувають під особливим режимом правового захисту.

Принагідно зауважимо, що сучасна доктрина має переосмислити концепт військового полону в умовах гібридних війн, де межі між правовим статусом, політичним контекстом і гуманітарними гарантіями стають дедалі розмитими. Відтак, доцільним є не лише оновлення законодавчої бази, але й створення ефективного механізму контролю та притягнення до відповідальності за порушення прав військовополонених, незалежно від політичної кон'юнктури.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Терюханова М. Скільки азовців у полоні та що відомо про останній обмін. 2025. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250526-skilky-azovcziv-u-poloni-ta-shho-vidomo-pro-ostannij-obmin/> (date of access: 01.10.2025)

3. Міжнародне гуманітарне право. *Посібник* для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 145 с.

4. Жаровська І., Шевчук Я. Правове регулювання статусу військовополонених відповідно до норм міжнародного гуманітарного права: історична та сучасна ретроспектива. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2023. Серія: «Юридичні науки». Т. 10. №4 (40). С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2023.40.020>

5. Каптан М. Реалізація міжнародно-правових норм щодо поводження з військовополоненими під час відсічі широкомасштабної збройної агресії РФ проти України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України*. 2024. № 2 (81). Київ: Центр воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України. С. 24–33. DOI: <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-2-81/24-33>

6. Міжнародне гуманітарне право: *посібник* для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.

7. Міжнародне гуманітарне право на захисті військовополоненого: запитання побратимів – відповіді правників : *навчальний посібник*. Електр. навч. вид. / Ю.Б. Курилюк та ін.; за заг. ред. доктора юрид. наук, доцента, заслуженого юриста України В.С. Нікіфоренка. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2024. 86 с.

8. Добрянська О.Д., Пунда О.О., Новицька Н.Б. Правове положення військовополонених у міжнародному гуманітарному праві: досвід російсько-української війни. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. 2023. Вип. 2 (11). С. 157–169. DOI: 10.33244/2617-4154.2(11).2023.157-169

9. Рудницьких М.І. Правовий статус військовополонених з числа примусово мобілізованих осіб з тимчасово окупованих територій. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол.: С.С. Чернявський, Є.Ю. Бараш, В.В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 155–157.

10. Серватюк Л.В. Міжнародні стандарти, що визначають правовий статус військовополонених. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол.: С.С. Чернявський, Є.Ю. Бараш, В.В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 158–162.

11. Степанюк А.Ф. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими та порядок тримання військовополонених в Україні. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол.: С.С. Чернявський, Є.Ю. Бараш, В.В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 171–175.

12. Сюравич В.Г. Правовий статус військовополоненого за міжнародним і національним законодавством. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 10 листоп. 2022 р.) / [редкол.: С.С. Чернявський, Є.Ю. Бараш, В.В. Корольчук]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 176–182.

13. Crawford E. Identifying the Enemy: Civilian Participation in Armed Conflict. *International Review of the Red Cross*. 2015. №97 (900). P. 1507–1511. DOI: <https://doi.org/10.1017/S181638311600031X>

14. Cryer R., Robinson D., Vasiliev S. An Introduction to International Criminal Law and Procedure (4th ed.). *Cambridge University Press*. 2019. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108680455>

15. Dörmann K, Doswald-Beck L, Kolb R. Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and Commentary. *Cambridge University Press*. 2003. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495144>

16. Galan A. Crime of Aggression: A Commentary, edited by Claus Kreß and Stefan Barriga. *International Criminal Law Review*. 2020. № 20. P. 395–404. DOI: <https://doi.org/10.1163/15718123-02002008>.

17. Pejic J. Procedural principles and safeguards for internment/ administrative detention in armed conflict and other situations of violence. *International Review of the Red Cross*. 2005. Vol. 87 (858). P. 375–391.

18. Solis G. D. The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War (3rd ed.). *Cambridge University Press*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108917797>

19. The Geneva Conventions and their Commentaries. *International Committee of the Red Cross*. URL: <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/geneva-conventions-and-their-commentaries> (date of access: 01.10.2025)

20. Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War of 12.08.1949. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-treatment-prisoners-war> (date of access: 01.10.2025)
21. Protocols Additional to the Geneva Conventions of 12.08.1949. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf (date of access: 01.10.2025)
22. Туреччина завершує та виграє. Чому Ердоган повернув командирів «Азову» та випустив до НАТО Швецію. 2023. URL: <https://focus.ua/uk/politics/578207-turechchina-zavershuye-ta-vigraye-chomu-erdogan-povernuv-komandiriv-azovu-ta-vpustiv-do-nato-shveciyu> (date of access: 01.10.2025)
23. Sassòli M. International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare. *Edward Elgar Publishing*. 2019. P. 720. DOI: <https://doi.org/10.24425/pyil.2020.134486>.
24. Муріна Ю. «3 роки полону – це постійна боротьба за повернення»: історії рідних захисників Маріуполя. 2025. URL: https://24tv.ua/3-roki-polonu-zahisnikiv-mariupolya-rozmova-ridnimi-biytsiv-azovu_n2826143 (date of access: 01.10.2025)
25. Катриченко Т. 2 роки після «Азовсталі»: яка доля полонених оборонців Маріуполя та де вони перебувають. 2024. URL: <https://focus.ua/uk/politics/645675-2-roki-pislya-azovstali-yaka-dolya-poloneni-oboronciv-mariupolya-ta-de-voni-perebuvayut> (date of access: 01.10.2025)
26. Пирлик Г. Три роки неволі. Сотні бійців «Азову» – досі в полоні. Як росія ускладнює їхній обмін? 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-azovstal-polon-sotni-azovciv-chekayut-obminu/33415301.html> (date of access: 01.10.2025)
27. Шут В.О., Ганенко І.С., Ярланська М.І. Женевські конвенції та новітні технології війни: проблеми ефективного правового застосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 87. Ч. 4. С. 224–230. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.35>
28. Rome Statute of the International Criminal Court of 17.07.1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (date of access: 01.10.2025)
29. Звіт ООН: українські військовополонені зазнають катувань та жорстокого поводження на всіх етапах полону в рф. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-on-viyskovopoloneni-katuvannya-rf/33143214.html> (date of access: 01.10.2025)
30. Поводження з військовополоненими та особами, які припинили участь у воєнних діях, в контексті збройного нападу російської федерації на Україну 24 лютого 2022 року – 23 лютого 2023 року. *Доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини*. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf> (date of access: 01.10.2025)

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). Konstytutsiia Ukrainy № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
2. Teriukhanova, M. (2025). Skilky azovtsiv u poloni ta shcho vidomo pro ostannii obmin [How many Azov fighters are in captivity and what is known about the latest exchange]. Retrieved from <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20250526-skilky-azovcziv-u-poloni-ta-shho-vidomo-pro-ostannij-obmin/> [in Ukrainian]
3. Hnatovskyi, M.M., Korotkyi, T.R., Korynevych, A.O., Lysyk, V.M., Poiedynok, O.R., & Khendel, N.V. (2016). Mizhnarodne humanitarne pravo. *Posibnyk dlia yurysta* [International humanitarian law. A handbook for lawyers]. Kyiv-Odesa: Ukrainka helsinska spilka z prav liudyny, Feniks. [in Ukrainian].
4. Zharovska, I., & Shevchuk, Ya. (2023). Pravove rehuliuвання statusu viiskovopolonenykh vidpovidno do norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava: istorychna ta suchasna retrospektyva [Legal regulation of the status of prisoners of war under international humanitarian law: historical and contemporary retrospective]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Seriia: «Yurydychni nauky», 10(4), 20–27. <https://doi.org/10.23939/law2023.40.020> [in Ukrainian].
5. Kaptan, M. (2024). Realizatsiia mizhnarodno-pravovykh norm shchodo povodzhennia z viiskovopolonenyimi pid chas vidsichi shyrokomashtabnoi zbroinoi ahresii rf proty Ukrainy [Implementation of international legal norms regarding the treatment of prisoners of war during the repulsion of the large-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Tsentru voienno-stratehichnykh doslidzhen Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, (2)81, 24–33. <https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-2-81/24-33> [in Ukrainian].
6. Korotkyi, T., Halai, A., Yelihulashvili, M., Zavorotko, I., Pashkovskyi, M., Puzyrnyi, V., & Khendel, N. (2023). Mizhnarodne humanitarne pravo: *posibnyk dlia pratsivnykiv Derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy* [International humanitarian law: a handbook for employees of the State Criminal-Executive Service of Ukraine]. Kyiv-Odesa: Feniks. [in Ukrainian].

7. Kuryliuk, Yu.B., et al. (2024). Mizhnarodne humanitarne pravo na zakhysti viiskovopolonenoho: zapytannia pobratymiv – vidpovidi pravnykiv [International humanitarian law in defense of the prisoner of war: comrades' questions – lawyers' answers]. Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU. [in Ukrainian].
8. Dobryanska, O.D., Punda, O.O., & Novytska, N.B. (2023). Pravove polozhennia viiskovopolonenykh u mizhnarodnomu humanitarnomu pravi: dosvid rosiisko-ukrainskoi viiny [Legal status of prisoners of war in international humanitarian law: experience of the Russian-Ukrainian war]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys: naukovyi zhurnal*, (2)11, 157–169. [https://doi.org/10.33244/2617-4154.2\(11\).2023.157-169](https://doi.org/10.33244/2617-4154.2(11).2023.157-169) [in Ukrainian].
9. Rudnytskykh, M.I. (2022). Pravovyi status viiskovopolonenykh z chysla prymusovo mobilizovanykh osib z tymchasovo okupovanykh terytorii [Legal status of prisoners of war among forcibly mobilized persons from temporarily occupied territories]. In S.S. Cherniavskiy, Ye.Yu. Barash, V.V. Korolchuk (Eds.), *Aktualni problemy normatyvno-pravovoho vyznachennia statusu viiskovopolonenykh: materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 10 lystopada 2022 r.) (pp. 155–157). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
10. Servatyuk, L.V. (2022). Mizhnarodni standarty, shcho vyznachaiut pravovyi status viiskovopolonenykh [International standards defining the legal status of prisoners of war]. In S.S. Cherniavskiy, Ye.Yu. Barash, V.V. Korolchuk (Eds.), *Aktualni problemy normatyvno-pravovoho vyznachennia statusu viiskovopolonenykh: materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 10 lystopada 2022 r.) (pp. 158–162). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
11. Stepanyk, A.F. (2022). Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenymy ta poriadok trymannia viiskovopolonenykh v Ukraini [Geneva Convention on the treatment of prisoners of war and the procedure for their detention in Ukraine]. In S.S. Cherniavskiy, Ye.Yu. Barash, V.V. Korolchuk (Eds.), *Aktualni problemy normatyvno-pravovoho vyznachennia statusu viiskovopolonenykh: materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 10 lystopada 2022 r.) (pp. 171–175). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
12. Siuravchuk, V.H. (2022). Pravovyi status viiskovopolonenoho za mizhnarodnym i natsionalnym zakonodavstvom [Legal status of the prisoner of war under international and national legislation]. In S.S. Cherniavskiy, Ye.Yu. Barash, V.V. Korolchuk (Eds.), *Aktualni problemy normatyvno-pravovoho vyznachennia statusu viiskovopolonenykh: materialy mizhvidomchoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kyiv, 10 lystopada 2022 r.) (pp. 176–182). Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].
13. Crawford, E. (2015). Identifying the enemy: Civilian participation in armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 97(900), 1507–1511. <https://doi.org/10.1017/S181638311600031X> [in English].
14. Cryer, R., Robinson, D., & Vasiliev, S. (2019). An introduction to international criminal law and procedure (4th ed.). *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/9781108680455> [in English].
15. Dörmann, K., Doswald-Beck, L., & Kolb, R. (2003). Elements of war crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court: Sources and commentary. *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495144> [in English].
16. Galan, A. (2020). Crime of aggression: A commentary (C. Kreß & S. Barriga, Eds.). *International Criminal Law Review*, 20, 395–404. <https://doi.org/10.1163/15718123-02002008> [in English].
17. Pejic, J. (2005). Procedural principles and safeguards for internment/administrative detention in armed conflict and other situations of violence. *International Review of the Red Cross*, 87(858), 375–391. [in English].
18. Solis, G. D. (2021). The law of armed conflict: International humanitarian law in war (3rd ed.). *Cambridge University Press*. <https://doi.org/10.1017/9781108917797> [in English].
19. International Committee of the Red Cross. (n.d.). *The Geneva Conventions and their Commentaries*. Retrieved from <https://www.icrc.org/en/law-and-policy/geneva-conventions-and-their-commentaries> [in English].
20. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights. (1949). *Geneva Convention relative to the Treatment of Prisoners of War* of 12 August 1949. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/geneva-convention-relative-treatment-prisoners-war> [in English].
21. International Committee of the Red Cross. (1977). *Protocols Additional to the Geneva Conventions* of 12 August 1949. Retrieved from https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/icrc_002_0321.pdf [in English].
22. Turechchyna zavershuie ta vyhraie. Chomu Erdogan povernuv komandyriv «Azovu» ta vpustyv do NATO Shvetsiiu [Turkey finishes and wins. Why Erdoğan returned «Azov» commanders and let Sweden into NATO]. (2023). Retrieved from <https://focus.ua/uk/politics/578207-turechchina-zavershuye-ta-vigraye-chomu-erdogan-povernuv-komandiriv-azovu-ta-vpustiv-do-nato-shveciyu> [in Ukrainian].
23. Sassòli, M. (2019). International humanitarian law: Rules, controversies, and solutions to problems arising in warfare. *Edward Elgar Publishing*. <https://doi.org/10.24425/pyil.2020.134486> [in English].

24. Murina, Yu. (2025). «3 roky polonu – tse postiina borotba za povernennia»: istorii ridnykh zakhysnykiv Mariupolia [«Three years of captivity is a constant struggle for return»: stories of relatives of Mariupol defenders]. Retrieved from https://24tv.ua/3-roki-polonu-zahisnykiv-mariupolya-rozmova-ridnimi-biytsiv-azovu_n2826143 [in Ukrainian].
25. Katrychenko, T. (2024). 2 roky pislia «Azovstali»: yaka dolia polonenykh oborontsiv Mariupolia ta de vony perebuvaiut [Two years after «Azovstal»: the fate and location of Mariupol's captured defenders]. Retrieved from <https://focus.ua/uk/politics/645675-2-roki-pislya-azovstali-yaka-dolya-polonenih-oboronciv-mariupolya-ta-de-voni-perebuvayut> [in Ukrainian].
26. Pyrlyk, H. (2025). Try roky nevoli. Sotni biitsiv «Azovu» – dosi v poloni. Yak rosia uskladniuie yikh obmin? [Three years of captivity. Hundreds of «Azov» fighters are still imprisoned. How russia complicates their exchange?]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-azovstal-polon-sotni-azovciv-chekayut-obminu/33415301.html> [in Ukrainian].
27. Shut, V.O., Hanenko, I.S., & Yarlanska, M.I. (2025). Zhenevski konventsii ta novitni tekhnolohii viiny: problemy efektyvnoho pravovoho zastosuvannia [Geneva Conventions and modern war technologies: problems of effective legal application]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu*. Seria: Pravo, 87(4), 224–230. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.4.35> [in Ukrainian].
28. International Criminal Court. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court* of 17 July 1998. Retrieved from <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> [in English].
29. Zvit OON: ukraïnski viiskovopoloneni zaznaiut katuvan ta zhorstokoho povodzhennia na vsikh etapakh polonu v RF [UN report: Ukrainian prisoners of war are subjected to torture and ill-treatment at all stages of captivity in the russian federation]. (2024). Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-on-viyskovopoloneni-katuvannya-rf/33143214.html> [in Ukrainian].
30. Povodzhennia z viiskovopolonenymy ta osobamy, yaki prypynyly uchast u voïennykh diïakh, v konteksti zbroinoho napadu rossiiskoi federatsii na Ukraïnu 24 liutoho 2022 roku – 23 liutoho 2023 roku [Treatment of prisoners of war and persons who ceased participation in hostilities in the context of the armed attack of the russian federation against Ukraine, 24 February 2022 – 23 February 2023]. (2023). *Thematic report by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-10/23-03-24-ukraine-thematic-report-pows-ukr.pdf> [in Ukrainian].

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ, ФІЛОСОФІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Барабаш Ольга Олегівна

ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР ЯК ЕКОСИСТЕМА ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ПОДОЛАННЯ БАР'ЄРІВ ІНКЛЮЗИВНОСТІ.....	3
---	---

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Булат Євгенія Анатоліївна

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОГОВОРУ, ЯКИЙ УКЛАДАЄТЬСЯ У СФЕРІ ТРАНСФЕРУ ТЕХНОЛОГІЙ.....	14
--	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Буга Володимир Васильович, Куракін Олександр Миколайович,
Рибалкін Андрій Олександрович,

МУНІЦИПАЛЬНА ВЛАДА В УКРАЇНІ У ПРОЦЕСІ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	19
--	----

Волвенко Павло Вікторович

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ У КОНТЕКСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ВЛАДИ.....	29
--	----

Гаріфуллін Максим Валерійович, Чорномаз Оксана Богданівна,

ВИКОРИСТАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ.....	38
---	----

Козар Юрій Юрійович, Когут Володимир Михайлович

АНТИКОРУПЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ У СФЕРІ МЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ.....	50
---	----

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛІСТИКА, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Максимович Роман Львович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ	60
---	----

Тищенко Анна Дмитрівна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПОВЕДІНКИ ОСОБИ НА ПОЧАТКОВИХ СТАДІЯХ ДОМАГАННЯ ДИТИНИ ДЛЯ СЕКСУАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ	67
---	----

Хитра Андрій Ярославович

ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ДІТЕЙ ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	73
---	----

Яцкевич Руслан В'ячеславович

ВИКОРИСТАННЯ ЗАОЧНОГО (СПЕЦІАЛЬНОГО) ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОГО
СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ.....81

СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Корецька Вікторія Віталіївна

ІНСТИТУТ ОКРЕМОЇ СУДДІВСЬКОЇ ДУМКИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНИ, НІМЕЧЧИНИ ТА США.....92

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Афтанасів Валерія Миколаївна, Бондаренко Вікторія Анатоліївна

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА
ЩОДО ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: KEYС КОМАНДИРІВ ЗАХИСНИКІВ
«АЗОВСТАЛІ» В КОНТЕКСТІ ЗАСТОСУВАННЯ
ЖЕНЕВСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ III 1949 РОКУ.....97

CONTENTS

THEORY, PHILOSOPHY AND HISTORY OF STATE AND LAW; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

Barabash Olha

DIGITAL SPACE AS AN ECOSYSTEM FOR THE REALIZATION OF HUMAN RIGHTS AND OVERCOMING BARRIERS TO INCLUSIVENESS.....	3
--	---

CIVIL LAW AND PROCEDURE; FAMILY LAW; PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Bulat Yevheniia

CURRENT ASPECTS OF THE PRELIMINARY AGREEMENT CONCLUDED IN THE FIELD OF TECHNOLOGY TRANSFER	14
---	----

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCIAL LAW; INFORMATION LAW

Buha Volodymyr, Kurakin Oleksandr, Rybalkin Andrii

MUNICIPAL AUTHORITY IN UKRAINE IN THE PROCESS OF DEMOCRATIC TRANSFORMATIONS.....	19
---	----

Volvenko Pavlo

COMPETENCE OF EXECUTIVE AUTHORITIES: THEORETICAL PROBLEMS IN THE CONTEXT OF THE SEPARATION OF POWERS.....	29
--	----

Harifullin Maxym, Chornomaz Oksana

USE OF PUBLIC LEGAL MECHANISMS TO ENSURING THE SAFETY OF VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN UKRAINE: CERTAIN ASPECTS.....	38
---	----

Kozar Yurii, Kohut Volodymyr

ANTI-CORRUPTION MECHANISMS IN MEDICAL RESEARCH: LEGAL AND ETHICAL CHALLENGES.....	50
--	----

CRIMINAL LAW AND PROCESS; CRIMINOLOGY; CRIMINAL STUDIES; CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

Maksymovych Roman

THE UNLAWFUL SEIZURE OF A VEHICLE: DOCTRINAL AND CRIMINAL-LEGAL ANALYSIS.....	60
--	----

Tishchenko Anna

CRIMINAL LAW ASSESSMENT OF A PERSON'S CONDUCT AT THE INITIAL STAGES OF CHILD SOLICITATION FOR SEXUAL PURPOSES.....	67
---	----

Khytra Andrii

PECULIARITIES OF INTERROGATION OF CHILDREN VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING.....	73
---	----

Yatskevych Ruslan

USE OF EXTRAORDINARY (SPECIAL) PRE-TRIAL INVESTIGATION DURING MARTIAL LAW: PROBLEMS OF ENSURING A FAIR TRIAL.....	81
--	----

JUDICIARY, PROSECUTOR'S OFFICE AND ADVOCACY

Koretska Viktoriia

THE INSTITUTE OF THE SEPARATE (DISSENTING) JUDICIAL OPINION: A COMPARATIVE ANALYSIS OF UKRAINE, GERMANY, AND THE UNITED STATES.....	92
---	----

INTERNATIONAL LAW AND EUROPEAN UNION LAW

Aftanasiv Valeriia, Bondarenko Viktoriia

VIOLETIONS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW REGARDING PRISONERS OF WAR: THE CASE OF THE COMMANDERS OF THE AZOVSTAL DEFENDERS IN THE CONTEXT OF THE APPLICATION OF THE 1949 GENEVA CONVENTION III.....	97
---	----

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЛЬВІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Серія юридична

Випуск 4

Коректор *І. М. Чудеснова*
Комп'ютерне верстання *В. Б. Гайдабрус*

Підписано до друку 30.12.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,02. Зам. № 0126/039.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.